T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

BOĞAZKÖY-MAŞAT HÖYÜK-ORTAKÖY ÇİVİYAZILI BELGELERİNE GÖRE TARİHİ COĞRAFYA ARAŞTIRMALARI

Doktora Tezi

Yener DURAN

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

BOĞAZKÖY-MAŞAT HÖYÜK-ORTAKÖY ÇİVİYAZILI BELGELERİNE GÖRE TARİHİ COĞRAFYA ARAŞTIRMALARI

Doktora Tezi

Yener DURAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ESKİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

BOĞAZKÖY-MAŞAT HÖYÜK-ORTAKÖY ÇİVİYAZILI BELGELERİNE GÖRE TARİHİ COĞRAFYA ARAŞTIRMALARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Turgut YİĞİT

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Turgut YİĞİT .....

Prof. Dr. Aygül SÜEL .....

Prof. Dr. Ömer ÇAPAR .....

Yar. Doç. Dr. Sedat ERKUT .....

Yar. Doç. Dr. Esma REYHAN .....

Tez Sınavı Tarihi: 4. 10.2010

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (6 / 1 / 2011)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Yener DURAN

İmzası

……

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....iii

I. GİRİŞ.....1

II. TARİHİ COĞRAFYA.....7

II.1. Tarihi Coğrafya Araştırmalarında Metot.....20

II.1.1. Konu-Yer-Zaman Tespiti ve Sınırlandırması.....24

II.1.2. Bibliyografya Araştırması.....26

II.1.3. Arşiv Araştırması.....27

II.1.4. Arazi Araştırması.....32

II.1.5. Yerleşimlerin Lokalizasyonu.....34

III. BOĞAZKÖY-MAŞAT HÖYÜK-ORTAKÖY BELGELERİNE GÖRE TARİHİ COĞRAFYA ARAŞTIRMALARI.....37

III.1. Merkez Hatti Bölgesi ve Bölgedeki Üç Şehir: Hattuša- Tapikka- Šapinuva.....50

III.1.1. Hattuša.....54

III.1.1.1. Hattuša Çevresindeki Bazı Şehirler.....70

III.1.2. Tapikka…….....74

III.1.3. Šapinuva.....79

III.1.3.1. Šapinuva Ülkesi İdari Bölgesi.....81

III.1.3.2. Šapinuva Ülkesi Dağları.....83

III.1.3.3. İlk Kez Ortaköy Tabletlerinde Karşılaştığımız Diğer Coğrafi İsimler.....84

III.2. Šuppiluliuma'nın Zuliya Havzası'ndan Marašša Nehri'ne Seferi……89

III.3. KUB 40.106 Rev. III'teki Askeri Sefer Güzergahı……...92

III.4. Boğazköy- Maşat Höyük- Ortaköy Çiviyazılı Belgelerindeki Bazı Coğrafi İsimler.....94

IV. SONUÇ.....113

BİBLİYOGRAFYA.....118

ÖZET.....132

EKLER

1. ARAYÜZLERDEN ÖRNEKLER.....136

2. HARİTALAR.....139

3. TABLOLAR.....150

ÖNSÖZ

Hitit tarihi ve kültürüne ilişkin bilgilerimiz, çivi yazılı belgeler üzerindeki çalışmalar ve arkeolojik kazılar ile özellikle son yirmi yıldır önemli ölçüde artmıştır. Bununla birlikte, yeni geliştirilen teknolojilerin bilim dünyasının çeşitli alanlarında kullanılmasıyla alınan başarılı sonuçlar göz önüne alındığında, bu teknolojilerin tarih çalışmalarına entegre edilmesiyle birlikte başarılı sonuçlar elde edilebileceğini düşünmekteyiz.

İlk bölümü yüksek lisans tezimizle tamamlanan, uzun soluklu bir tarihi coğrafya çalışmasının ikinci adımı olarak düşünülebilecek bu çalışmanın amacı, çivi yazılı metinler ışığında, Boğazköy - Maşat Höyük - Ortaköy arşivlerinden yola çıkarak bu arşivlerdeki çiviyazılı belgelerde geçen yerleşim yerlerinin sınırlarını belirlediği alanda coğrafya adlarının lokalizasyon çalışmalarında yeni bir yöntemin ilk örneklerini sunmaktır. Sergilenmek istenilen yeni yaklaşım, Eskiçağ Tarihi coğrafya çalışmalarında kullanılması düşünülen yeni geliştirilen teknoloji uygulamalarını da içeren daha geniş çaplı araştırmaların temelini oluşturacaktır.

Çalışmalarım süresince daima destek tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Turgut Yiğit'e, eşsiz deneyimleriyle bana yol gösteren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Aygül Süel'e ve Dr. Mustafa Süel'e teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Ayrıca bu çalışmanın oluşturulmaya çalışıldığı uzun süre boyunca maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan aileme, özellikle kardeşim Taner Duran'a çok teşekkür ederim.

KISALTMALAR LİSTESİ

ABoT	Ankara Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri. (Boğazköy - Tafeln im Archäologischen Museum zu Ankara) İstanbul, 1948.
AJA	American Journal of Archaeology, Princeton / Boston
Anatolica	Anatolica, Annuari Internationale pour les Civilizations de'l Asie Anterisure, Leiden
ANET	Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament. Ed. by James B. Pritcbard. Princeton, 1969
An St.	Anatolian Studies, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara-London
Arc. An.	Archivum Anatolicum, Ankara, 1995vd.
ASVOA	Atlante Storico del Vicino Oriente Antico, Roma
AÜDTCFY	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara
Belleten	Belleten, Türk Tarih Kurumu, Ankara
BoTU	E. Forrer, Die Boghazköi-Texte in Umschrift, Leipzig, (WVDOG 41/ 42) 1922- 1926
CAH	Cambridge Ancient History, Cambridge
CTH	E. Laroche, Catalogue des Textes Hittites, Paris, 1971
Hethitica	Bibliotheque des Cahiers de l'Institute de Linguistique de Louvain, Louvain
HKM	Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat-höyük, Ankara, 1991

IBoT	İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler I-IV, İstanbul 1944, 1947, 1954, 1988
JAOS	Journal of the American Oriental. Society. New Haven
JCS	The Journal of Cuneiform Studies, New Haven
JEA	The Journal of Egyptian Archaeology, London
JNES	The Journal of Near Eastern Studies, Chicago
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazkoi, Leipzig - Berlin
KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazkoi, Berlin
OA	Oriens Antiquus, Studia Biblica et Orientalia, Roma
OIP	Oriental Institute Publications - Chicago
Or	Orientalia, A Quarterly Published by the Faculty of Ancient Oriental Studies, Pontifical Biblical Institute, Rome
RA	Revue d'Assyriologie en d' Archeologie Orientale, Paris
RGTC	Répertoire Géographique des Textes Cuneiformes
RHA	Revue Hittite et Asianique, Paris
SMEA	Studi micenei ed egeo-anatolici, Roma
StBoT	Studien zu den Boghazköi-Texten, Wiesbaden
Tel Aviv	The Journal of theTel Aviv University Institute of Archaeology, Tel Aviv
TTKY	Türk Tarih Kurumu Yayınları
VO	Vicino Oriente

I. GİRİŞ

Tarih, doğa bilimleri gibi dolaysız gözleme dayanmak yerine, çoğu zaman eksik ve kusurlu belgesel kayıtlardan ya da anlatılanlardan yola çıkarak akıl yürütme yoluyla geçmişte olanların çıkarsanmasını ve yeniden kurgulanmasını içerir. Bu işle uğraşan kişinin, tarihçinin, eldeki belgelerin dilini anlaması, metinde sonradan oluşmuş bozukluk ve hataları gidermesi ayrıca belgeyi hazırlayanların düşünce yapısını kavramaya çalışması gerekir. Bütün bu eleştirel işlemler yalnızca başlangıçtır; tarihçinin asıl işi ise elindeki malzemeden yola çıkarak bir sentez oluşturmaktır.[1]

Geçmişe gitme şansı bulunmadığından tarihçi, olayları bizzat görme şansına sahip değildir. Yani bir kimyager gibi araştırdığı konuları laboratuvarda gözlemlemesi mümkün değildir. Ancak olayları, geçmişte yaşayanlar ya da gözlemleyenlerin bıraktıkları belgelere dayanarak takip etmek ve analiz etmek zorundadır. Belgelerin dilinden anlayan bir tarihçi, onları konuşturarak olayların seyrini, neden ve sonuçlarını takip edebilir.

Geçmiş, herkese farklı bir ışık altında görünür. Tarihçi geçmişin konuşan dilidir. Dolayısıyla belgeleri konuşturmadan önce kendi belleğinde bunları değerlendirerek süzgeçten geçirmek zorundadır. Belgesiz tarihçilik rivayetçi bir anlatım, yorumsuz tarih yazımı ise belgelerin naklinden başka bir anlam ifade etmez.[2]

[1] Gümüşçü, 2006, s. 55.
[2] Gümüşçü, 2006, s. 55.

Devletler, hükümetler ve diğer bazıları gibi uzun süre devamlılığı olan kurumların bir 'hafıza'ya kavuşmasının tek yolu, faaliyetlerini gösteren titiz kayıtlar tutulmasıdır.[3] Bireyler gibi, devletler ve kurumlar da ancak bu şekilde yaptıkları faaliyetleri düzene sokabilir ve aynı hataları tekrar etmekten sakınabilirler. Bu ise ancak yapılan bütün faaliyetlerin kayıt altına alınması, yani yazılması ile mümkün olabilir.

Ülkemiz açısından düşünüldüğünde yazılı kaynaklar belki de dünyanın hiçbir yerinde bulunamayacak kadar çeşitlidir. Tarih boyunca Anadolu topraklarında kurulan devletler, kuruldukları çağların kaderini etkileyen önemli devletler olmuştur. Tarih çalışmalarının kaynağı olan bu devletlerin ürettiği yazılı belgelerin büyük bir kısmı bizzat devlet orgaları tarafından 'resmi belge' olarak hazırlanmıştır.

Eski Önasya Tarihi çalışmalarının temel dayanak noktası olan çeşitli dillerdeki binlerce çiviyazılı tablet, edebi başyapıtlardan tıbbi metinlere, tarihi metinlerden gramer alıştırmalarına, bira tariflerinden uluslar arası anlaşmalara, dini törenlere, haritalara ve astronomik gözlemlere kadar hemen hemen her konuda metni içermektedir. Dünya kültürü ve tarihinin en eski yazılı belgeleri olan çivi yazılı kil tabletler oldukça dayanıklı olduklarından binlerce yıl boyunca Yakın Doğu'nun toprakları altında sağlam kalmayı başarabilmiştir.

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en fazla yaklaştığı bir yerde ve Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi ile kuşatılmış ülkemiz toprakları, yerleşme tarihi bakımından dünyanın birçok bölgesine göre daha eski ve yerleşme türü açısından da

[3] Tosh, 1997, s. 47.

çok daha zengindir. Bu topraklarda şimdiye kadar birçok medeniyetin yaşadığı ve bu medeniyetlerden kalan belge ve bilgilerin çeşit ve fazlalığı dikkate alındığında zenginliğin nedeni kendiliğinden anlaşılabilir. Bugün yaklaşık 400 000'i dünya müzelerinde koruma altında olan[4] ve her yıl binlercesi yeniden gün ışığına çıkan çiviyazılı metinlerin bir bölümü de bugün yaşadığımız coğrafyada günüzden yaklaşık 3700 yıl önce ilk merkezi devleti kurmuş olan Hitit Uygarlığı'na aittir.

Anadolu, gerek coğrafi konumu gerekse ekonomik yönden taşıdığı önem nedeniyle bir çok uygarlığın geliştiği bir bölge olmuştur. MÖ II. binde Anadolu'da geniş çaplı ilk siyasi birliği kuran Hitit Uygarlığı, kuşkusuz bu uygarlıkların en önemlilerindendir. Hitit Uygarlığı, dünya tarihi açısından bünyesinde barındırdığı birçok ilkler, Anadolu'ya ait geliştirdiği özgün değerler ve bulunduğu coğrafyaya etkileri açısından, kalıntıları yeniden gün ışığına çıkarıldığı günden itibaren geniş bir uluslar arası ilgiye sahip olmuştur.

İlk sistematik Hitit arkeolojik kazıları 1907 yılında, bugün Çorum iline bağlı Boğazkale ilçesi sınırlarındaki Hattuşa ören yerinde H. Winckler tarafından başlatılmıştır. Hattuša, Hitit tarihi içerisinde siyasi gelişmelere göre zaman zaman başkentin yeri değişse de çok uzun yıllar boyunca Hitit Devleti'nin başkentliğini yapmış büyük bir kraliyet kentidir. Bu büyük krallık kenti 1907'den günümüze değin 30.000'ine ulaşılabilmiş çiviyazılı arşivlere sahiptir.

Büyük Hitit Uygarlığı'nın ulaştığı sınırlar göz önüne alındığında, günışığına çıkan buluntuların oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. 90'lı yıllara kadar, çeşitli

[4] www.jhu.edu/digitalhammurabi/

büyüklüklerdeki höyüklerde bulunan Hitit katmanları dışında, başkent Hattuşa ile kıyaslanabilecek büyüklükte bir Hitit kenti bulunamamıştı. 1990 yılında yine Çorum iline bağlı Ortaköy ilçesi sınırları içinde yeri tesbit edilen ve bir dönem Hitit Krallığı'na başkentlik de yapmış olduğu belirtilen antik Šapinuva kenti,[5] kentin yayıldığı alan ve 1990 yılından bu yana verdiği 4.000 tabletle büyük bir Hitit kenti olduğunu kanıtlamıştır.

Hattuša ve Šapinuva kazılarından elde edilen yaklaşık 34.000 çiviyazılı tablet yanında, Hattuša'nın doğusundaki Maşat Höyük kazılarında sayıları az da olsa yazılı belgelere ulaşılmıştır.[6] Ulaşılan belgeler ışığında Maşat Höyük'ün Hitit dönemi isminin Tapikka olduğu anlaşılmıştır.[7] Aynı zamanda bir Asur ticaret koloni merkezi yani bir Karum'un da bulunduğu Kaneš kazılarıyla çıkarılmış olan mühürler ve çiviyazılı tabletler de önemli tarihi belgelerdir. Bu önemli merkezler dışında, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde devam etmekte olan arkeolojik kazılarda ele geçen çiviyazılı tabletlerin sayısı sözü edilemeyecek kadar azdır.[8]

Başta Hititçe, Hurrice, Akkadca olmak üzere çeşitli Yakın Doğu dilinde yazılmış olan çiviyazılı tabletlerin bulunduğu Hitit arşivlerinde sadece devlet yönetimi ile ilgili belgeler değil, kral yıllıkları, siyasal antlaşmalar, siyasal mektuplaşmalar, hukuki metinler, dua metinleri, ayinler, bayram törenlerine ait metinler, fal ve büyü metinleri, edebi metinler, tıbbi metinler, yiyecek-içecek tarifleriyle ilgili hemen her türlü konuda metin yer almaktadır. Bu dillere ek olarak Luvice ve Palaca belgelerin

[5] Süel, 1995, s. 271.
[6] Bkz. sayfa 39.
[7] Alp, 1977a, s. 637.
[8] Bkz. sayfa 39.

yanı sıra, Akkadca-Hititçe ve Hurrice-Hititçe iki dilli metinler ve Hitit-Sumer-Akad ve Hurri dillerinde sözlük niteliğinde tabletler de arşivlerin içeriğine dahildir.

Hitit toplumunun sosyo kültürel yapısı veya yaşadıkları coğrafyayla ilgili de bilgileri barındıran çivi yazılı Hitit metinleri, Eskiçağ Tarihi araştırmalarında çok önemli bir kaynak grubu oluşturmaktadır. Hititçe çivi yazılı belgelerde, çoğunluğu yerleşim yeri adı olan binlerce coğrafi isim geçmektedir.[9] Bugün bu coğrafi isimlerin çok azı hakkında çivi yazılı belgelerin bize ulaştırdıklarından daha fazla bilgiye sahibiz ve bu isimlerin çok azı üzerinde lokalizasyon çalışmaları yapabilmektedir.

Hitit dönemi Anadolu tarihi coğrafyası çalışmaları, başkent Hattuşa'daki sistematik kazıların başladığı günden bu yana devam etmektedir. Maşat Höyük arşivlerine ulaşılmasıyla Hitit dönemi tarihi coğrafya çalışmalarında büyük bir gelişme sağlanmış, 1990 yılında Çorum iline bağlı Ortaköy ilçesi sınırları içinde yeri tespit edilen antik Šapinuva kentinin bulunmasıyla yeni bir döneme girilmiştir.

Bu üç ana nokta, Hattuša-Tapikka-Šapinuva çalışmamızın veri alanı sınırını oluşturmaktadır. Çalışmamıza, bu yerleşim yerleri arşivlerinde gün ışığına çıkartılmış ve yayınlanmış belgeleri tarayarak başladık. Literatürdeki çalışmalar, çalışmamızın ne yönde ilerlemesi gerektiği konusunda yolumuza ışık tutmuştur. Yapmaya çalıştığımız şey, bu veri alanı sınırları içinde, söz konusu Hitit kentlerinin

[9] Bu coğrafi isimler için bkz. H. Ertem, 1973, Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini, Ankara; G. F. del Monte ve J. Tischler, 1978, Die Orts-und Gewässernamen der hethitischhen Texte, Wiesbaden; G. F. del Monte, 1992, Die Orts-und Gewässernamen der hethitischhen Texte, Supplement, Wiesbaden; S. Alp, 1991, Maşat-Höyük'te Bulunan Çivi Yazılı Hitit Tabletleri, Ankara.

belirleyici olduğu coğrafi alanda sağlıklı bir lokalizasyon çalışması yapılabilmesi için gerekli alt yapı hazırlanmaya çalışmaktır.

Öncelikle, literatürdeki çalışmalar ışığında, çalışmamızın kapsamı doğrultusunda bölgeyle ilgili Boğazköy metinlerini inceledik ve bunları yine aynı kapsamda Maşat metinleriyle ve yayınlanan Ortaköy metinleriyle karşılaştırdık.

Bu aşamalar sonucunda, veri alanımızın belirlediği coğrafi sınırlar içinde, üzerinde fikir yürüteceğimiz bir coğrafi isimler listesi[10] çıkartılıp, bu isimlerin lokalizasyonlarıyla ilgili fikirlerimiz ortaya konulmuş ve bu fikirler bir harita üzerinde görsel hale getirilmiştir.

[10] İşkamaha, Palhuişa, Kammama, İşhupitta, Hanziva, Tahaşta, Kuvari Dağı

II. TARİHİ COĞRAFYA

İnsan geçmişindeki bilinmeyenleri merak ve tatmin duygusu ile geleceğe ışık tutmak amacıyla araştıran tarih bilimi, bütün bilimler gibi diğer bilim dallarından da faydalanmaktadır. Tarihe yadımcı bilim dalları olarak adlandırılabilecek bu bilim dalları, tarih bilimi için bazen tarihi verilerin yetersiz kaldığı durumlarda, bazen de eldeki eldeki verileri desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Bahsedilen yardımcı bilim dallarından en önemlileri arasında coğrafya, antropoloji, arkeoloji, filoloji, epigrafi, nümizmatik, mühür bilim, onomastik ilk sıralarda gelmektedir. Bu kadar farklı alanlardan destek alan tarihçinin, bu bilimlerin hemen hepsini ya da birkaçını bilmesine imkan olmadığı gibi zaten buna gerek de yoktur.

Tarih biliminin konusu olan insanın en çok etkilendiği olgu, yaşadığı mekandır. Mekan-insan arasındaki ilişkiler bugün sadece coğrafyacıların ilgi alanı olmaktan çıkma eğilimine girmiş, tarihçiler, sosyologlar, psikologlar ve geniş anlamı ile yeni ortaya atılan bir kavram olan 'toplum bilimciler'in de ihtisas sahalarını yakından ilgilendirmeye başlamıştır. İnsan ya da onun oluşturduğu toplum üzerine yapılacak her türlü çalışmanın, insanı etkileyen mekandan ayrı düşünülmesi imkansızdır.

İnsanlık ile ilgili olan tarih bilimi, yine konusu olan varlığın yaşadığı mekan/doğal ortam ile de yakından ilgilenmektedir. Çünkü, coğrafya biliminin araştırma konusu olan doğal ortamın; insanın kültürü, yerleşmesi, ekonomisi, sosyal yaşantısı, geleneğini ve hatta fizyolojisini etkilediği bugün reddedilemeyen bir gerçektir. Bu açıdan son dönemde tarihçilerin coğrafya bilimine ilgisi artarken aynı zamanda

coğrafyacıların da tarih ile olan ilgilerinde bir artış olduğu gözlenmektedir.[11] Böylelikle R. A. Butlin'in, "geçmiş zamanın coğrafyasını, insan hareketleri, değişimi, evrimi, doğal kaynakların kullanımı gibi konuların ait oldukları döneme uygun bir şekilde yeniden inşası olarak kabul ederek; yerleşme fonksiyonlarının oluşumu, önceki coğrafi bilgilerin ve gücün insan ve doğa üzerindeki kontrolü gibi değişimleri mekansal bir saha içinde kabul eden bir çalışma olarak karakterize edilecektir"[12] şeklinde ifade ettiği disiplinler arası bir bilim dalı olan tarihi coğrafya özellikle son yıllarda gözle görülür bir ilerleme göstermiştir.

Günümüze değin yapılan çalışmalar sonucunda Tarihi coğrafyanın tanımlarından bazıları şu şekilde sıralanabilir: "Tarihi coğrafyanın gerçek rolü geçmişin bölgesel coğrafyasını yeniden inşa etmektir", "tarihi coğrafya, modern bölgesel coğrafya metotları ile tarihi eleştirileri birleştirmektedir", "tarihi coğrafyacının görevleri kısaca şunlardır: Arkeoloji ve tarihten topladığı geniş çapta bilgiden, eski ve yeni haritalardan, planlar, grafikler ve günümüz coğrafya çalışmalarından hareketle, insan aktivitelerini ve dağılışlarını fiziki özelliklere bağlı olarak adilce yeniden kurarak 'dönemsel resimler' sunmaktır.[13]

Kısaca 'geçmişin coğrafyası' şeklinde tanımlanan tarihi coğrafyada amaç, tarih öncesi ve tarihi dönemlere ait arkeolojik araştırmalar sonucunda kazılardan çıkan malzemeler ile geçmişe ait bütün belge ve bilgileri kullanarak coğrafi sentez yapmaktır. Tarihi coğrafyada esas olan 'geçmiş' olduğuna göre, tarihi coğrafya araştırması yapılırken belirli bir döneme, bir mekana, çok çeşitli kaynaklara ve

[11] Gümüşçü, 2006, s. 60.
[12] Butlin, 1993, s. IX ve 1.

araştırma metotlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yüzden tarihi coğrafya 'disiplinler arası' bir araştırma alanıdır.

Geçmişi yeniden inşa etmenin başlıca üç yönteminden söz edilebilir: "Retrogressif; geriye giden" yöntem, "Retrospektif; geçmişi ele alan" yöntem ve "Karşılaştırmalı" yöntem.[14] Bu yöntemlerden en fazla kullanılanı ilki olup, hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın hepsinde amaç, araştırılan alanın geçmişteki durumunu incelemektir.
Orman alanlarının açılması ya da bataklıkların kurutularak, içinde insanların yaşadığı merkezlerin ve ardından ulaşım ağlarının kurulması gibi büyük değişiklik evrelerine maruz kalan fiziki ve ekolojik çevrenin yeniden inşası, tarihi coğrafyada uzun zamandır süregelen bir gelenektir. Bu kapsamda tarihi coğrafya bir yandan arkeoloji ve antropoloji ve diğer yandan da fiziki coğrafya ve çevre bilimlerinin çeşitli yönleriyle sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Bu gibi işlemlerin yapıldığı, geniş kavramsal çerçeve ve metodoloji içinde, insan işgali ile çevresel değişim arasındaki karşılıklı etkileşim ele alınmaktadır. Bu bağlamda üç ana görüş vurgulanmaktadır: İlk olarak tarih öncesinin yeniden inşası. İkincisi, doğal çevrenin insan aktiviteleri ile değişime uğramasının çeşitli yolları ve son olarak, çevre algılamasının insan faaliyetleri ile daha iyi bir duruma getirilmesidir.[15]

Tarihi coğrafyacılara göre biz, yaşadığımız zamanın yansımalarını sergileriz ve geçmişin coğrafyasını ona göre yorumlayıp, geçmişe her bakmamız gerektiğinde bu

[13] Butlin, 1993, s. 26.
[14] İplikçioğlu, 1997, s. 26.
[15] Butlin, 1993, s. 98.

algılar çerçevesinde bakarız ki bu algı, 'onları kendi yaşadığı zaman ve mekan içinde anlama ve ona göre araştırıp inceleme'[16] şeklinde ifade edilebilir.

Sauer[17], 'Tarihi araştırma işinin ilk amacı, eski adetler bakımından doğal yerleri değerlendirmek, belgesel kayıtlarda belirtildiği gibi faaliyetlerin eski modelini yeni bir yere yerleştirmektir. Bunlara tatbikat gözlemlerinin daha ayrıntılı görevleri de eklenir. Amaçlar içinde en önemlisine kültürel kalıntı ve fosillerin konumu da diyebiliriz' der.

Sauer için 'coğrafi görünüm' kavramı, tarihçilerin kullandığı 'dönemler'in karşılığıdır. Dolayısıyla tarihçiler araştırma yaparken nasıl dönemleri ön plana alıp, her konuyu kronolojik açıdan ele alıyorsa, tarihi coğrafyacılar da aynı çağdaş coğrafyacılar gibi mekanı ön plana alıp, onlardan farklı olarak bu mekandaki coğrafi görünümü, işin içerisine zaman boyutunu da katarak araştırırlar.

Sauer'in düşünceleri şu şekilde devam etmektedir: "Kimse tarihi coğrafyanın arşiv ve kütüphanede bulduklarıyla bittiğini düşünmesin. Buna ek olarak titiz bir saha araştırmasına ihtiyaç vardır. İlk adımlardan biri, çalışma alanındaki belgeleri okuma yeteneğidir. Örneğin, yapılacak çalışmada bu alanın yıllar önce yazılmış tasvirlerini de katarak, araziyi ve oradakilerin etkinliklerini, yerleşimlerin nerede olduğunu ve iletişim hatlarının nereye gittiğini, tarla ve ormanların nerede olduğunu görerek günümüzle karşılaştırmak gerekir. Böylece herhangi birisi doğanın ve meydana gelmiş değişme yönlerinin farkına varır. Yöresel mevki değerlerinin ne olduğuna dair

[16] Butlin, 1993, s. 11
[17] Sauer, 1941, s. 15.

sorular ortaya çıkmaya başlar. Böylece hakiki keşif, eski bölgeleri araştırmaya tabi tutmak ve unutulmuş yerleri yeniden bölgeye yerleştirmek, sahanın nerde aktif hayat manzarasını yakaladığını görmek, sakinlerin iç göçlerinin ve bu göçlerin meydana getirdiği temelin nasıl oluştuğunu görmektir. Bu tür çalışmada öyle bir zaman gelir ki görüntü, uyum sağlamaya başlar ve bu çalışmayı yapan öyle bir ana gelir ki geçmiş aydınlanır ve günümüzle ilgili zıtlıklar anlaşılır. Kabul ediyorum ki bu genetik sosyal coğrafyadır. Fiziki olarak bu ağır ya da zor bir iş olabilir. Çünkü eğer birisi cevapları bulmalıysa, takip etmesi gereken izler vardır. Çalışma yapan birisi, önceki faaliyetin zeminini incelemek zorundadır.

Tarihi coğrafya, çağdaş ekonomik coğrafyanın ilgi alanına girmeyen şehir dışını sık sık ziyaret eder. Bu tür araştırmalar araştırmacının, delillerin gerektirdiği her yere gitmesi gerektiğini talep eder. Araştırmacı, seçilmiş olanlar sayesinde ipuçlarını fiziki olarak takip edebildiğinde, o değerli ve kısa yolların önemi bu nedenledir."[18]

Tarihi coğrafyanın öğeleri arasında, geçmişe ait belgelerin kullanımı öncelikli konudur. Bunlar arasında eğer yazılı belgeler varsa zaten bunlar araştırmanın en önemli kısmını oluşturmakta faydalı olabilir. Fakat yazılı belge yoksa veya bulunamamışsa ki sadece yazı öncesi zamanlar için değil, örneğin bazen yakın dönemlerde özellikle kırsal kesimler için bile yazılı belge bulunamayabilir. Böyle durumlarda maddi buluntular, özellikle kültürel kalıntılar tarihi araştırma yapanların imdadına yetişen belki tek kaynak olabilmektedir.

[18] Sauer, 1941, s. 14.

Geçmişe bakış ve şu andaki görünüm, farklı sonları olan aynı çıkarımlardır. Bugün, çizgi üzerinde bir noktadır ve gelişmeleri ileride yeniden yapılandırılacaktır. Geçmişe bakış bir şeyin kökenleriyle ilgili olmaktır; antikacılık değil, toplumsal bilimcilerin tahmin etmeye bile cesaret edemediği korkak görüşlere sempatiyle yaklaşmaktır. İnsan süreçlerinin bilgisi elde edilebilir eğer halihazırdaki koşullar hareket eden bir nokta olarak geniş kapsamlı hale getirilmişse, hareketteki bir noktanın başlangıcı ve sonu vardır. Bu, onun döngüsel bir biçime sahip olup olmaması ya da bir düzen göstermesi gibi çizginin biçimi hakkında bir yargı içermez. Ama bu şimdiki koşulların öneminin üstünde fazlaca durmamak demek değildir. Şimdiki durumu araştırmanın kesin olan tek avantajı incelemeye açık olmasıdır. Çağdaş veriler temin edilmeden hangisinin belirleyici bir süreç olduğunu seçme imkanını kolaylıkla bulamayız.[19]

Tarihi coğrafya alansal uzmanlaşmayı gerektirir; geçmiş kültür bölgelerinin rekonstrüksiyonu, ilgili delilleri toplayıp onları birbirleriyle yavaş yavaş birleştiren dedektiflik gibidir. Bizim sorumluluğumuz, zaman ve mekan arasındaki uçurumu kaldırmak amacıyla ekonomi ve yerleşme hakkındaki sınıflandırılmış verileri sabırla seçip ayırmaktır. Geçmişin kritik kültürel manzaralarının rekonstrüksiyonu şunları gerektirir:

1. Bir bütün olarak verilen kültürün işlevsel bilgisi,
2. Çok çeşitli olabilen çağdaş delillerin bütününün kontrolü,
3. Eldeki kültürün işgal ettiği bölgenin yakın tanınmışlığı.[20]

[19] Sauer, 1941, s. 9.
[20] Sauer, 1941, s. 9.

Bu yüzden tarihi coğrafyacıların alansal uzman olmaları gerekir. Geçmişin izlerini sürebilmek derecede bölgenin ayırt edici özelliklerini bilmesi gerekir. Tarihi coğrafyacı bölgeyi, yaşanılan yeri, geçmişte yaşayanların ihtiyaçlarını, kapasitelerini de onların gözleriyle görebilme yeteneğine sahip olmalıdır. İçeriği bizden uzak olan ya da zamanla ortadan kalkmış bir kültürün içine işlemekte başarılı olmak ödüllendirici bir deneyimdir.[21]

Tarihi coğrafya araştırmalarının, doğrudan döneme ait kaynaklara ulaşılıp, onlardan faydalanılmadığı sürece, olayı doğru bir şekilde değerlendirip tarih sahnesindeki gerçek yerine koymak mümkün değildir. Elbette eğer çalışılan döneme ait yazılı kaynak varsa, bulunma ihtimali varsa bu durum sorun oluşturmayacaktır. Ama dönem eski veya sahip olduğu özelliği gereği hiçbir kaynak yoksa bu defa da döneme en yakın kaynaklardan faydalanmak en akıllıca yol olacaktır.[22]

"Bilimsel gelişim için metodolojinin gelişimi ve bunun için de belirli referanslarla tarihi belgelerdeki kanıtların bulunması hayati öneme sahiptir"[23] şeklinde fikrini belirten Butlin'e katılmamak imkansızdır. Başka bir ifade ile tarihi coğrafyada çalışılan döneme ait veya en azından o döneme yakın tarihlerde hazırlanmış belgelerin kullanılma zorunluluğu vardır. Zaten başka türlü de geçmişi doğru anlamanın veya yorumlamanın imkanı yoktur.

[21] Sauer, 1941, s. 9.
[22] Gümüşçü, 2006, s. 197.
[23] Butlin, 1993, s. 73-75.

Hamshere ve Langton, tarihi kaynakların coğrafi yorumlarındaki zorlukları yaptıkları bir dizi çalışmada belirttiler.[24] Bunlar:

1. Mekansal örnekleme, sadece imtiyazlı sınıfların deneyimlerini yansıtmak için kırsal yaşamın, kent yaşamının, imalathane sahipliği ve üretim kayıtlarına yoğunlaşma ve böylece bir toplumun belli bir tarihteki deneyimlerinin bir kısmının yansıtılması,
2. Alansal birimlerdeki değişimler,
3. Ağırlık, ölçüm birimleri ve tarihlerdeki değişimler.

Tabi ki bu gibi problemler tamamen çözümsüz değildir. Çünkü veri dizilerindeki boşluklar, dikkatli tahminler ve alternatif kaynakların kullanımıyla doldurulabilirler. Butlin'in de ifade ettiği gibi tarihi coğrafya araştırmalarında veri kullanımının üç anahtar özelliği vardır: Elde edilebilme/ulaşılabilirlik, doğruluk ve yorum. Belirli bir şekilde kısa veya uzun bir dönem için verinin elde edilebilmesi en önemli problem gibi görünmektedir. Çünkü bazı durumlarda geçmişte bir dönemle ilgili hiçbir veri bulunmazken, bazen de verinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi hiçbir verinin bulunmadığı dönemler, veri dizileri arasındaki boşluklar, alternatif kaynaklar ve tahminler yardımıyla doldurulduğu için tamamıyla problem oluşturmazlar.[25]

Arşiv belgelerinin 'ulaşılabilirlik' konusu, bazı durum ve ülkelerde önemli bir sorun olabilmesine karşılık, dünya ülkelerinin büyük kısmında araştırmacıların karşısında

[24] Butlin, 1993, s. 75.
[25] Butlin, 1993, s. 75.

genellikle önemli bir engel bulunmamaktadır. Örneğin Hamshere bu konuda genellikle bir sorun çıkmayan İngiltere arşivlerindeki belgeler için şunları söylemektedir: "Resmi gizliliğin sinir bozuculuğu ve mantıksızlığına rağmen, herhangi bir İngiliz tarihi coğrafyacısının genel olarak veri kaynaklarının erişilebilirliği konusunda şikayet etmesi imkansızdır."[26] Aynı şekilde Türkiye arşivlerinde bulunan ve tasnife açılmış olan bir belgeye ulaşamamak mümkün değildir. Ancak tasnif edilmemiş veya kullanılamayacak derecede bozulmuş belgeler, bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi kesinlikle kullanıcıya açılmazlar.

Tarihi verilerin 'doğruluğu' ve belki de ondan daha kritik bir durum olan belgelerin 'yorumu', ülkeden ülkeye değil, kişiden kişiye fark eden en önemli değişkenlerdir. Çünkü arşiv belgelerinin doğruluğu da diğer bazı doğrular gibi göreceli bir kavramdır. Birine göre doğru olan belge, diğerine göre tamamen uydurma kabul edilebilir. Eğer belge güvenilirliği şüpheli ise ya da yapılan çalışmayı daha da kuvvetlendirmek düşünülüyorsa, bu durumda karşı fikirde olan alternatif belgeler bulup kullanmak gereklidir.

Tarihi coğrafya çalışanlar için 'veri toplamanın sınırı yoktur' ve yeni sorunları çözmede daha büyük yaratıcılık ve yetenek kaçınılmaz bir şekilde daha geniş bir alanın ve yeni kaynakların kullanımı ile mümkündür.[27] Butlin'in bu ifadesi, birçok medeniyete beşiklik yapmış olan ve daha şimdiden sınırsıza yakın bir veri kaynağı olan ülkemiz için çok uygundur. "Tarihi coğrafyanın büyük bir parçası, çeşitli ölçeklerde değişen dengelerin, bütünlük derecelerinin ve geçmişin coğrafi

[26] Hamshere, 1987, s. 46.
[27] Butlin, 1993, s. 75.

özelliklerinin doğruluk esasında yeniden inşasından meydana gelmektedir."[28] Gerçekten de yapılmakta olan bir tarihi coğrafya araştırmasında, veriler toplandıktan ve değerlendirildikten sonra aslında geriye kalan iş sadece bu verileri kullanarak 'geçmişteki coğrafi manzaranın yeniden kurulmasıdır.' Bu durumda, özellikle son dönemde bilim ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak yeni ortaya çıkan araştırma kaynak ve metodlarının çok vakit kaybetmeden tarihi coğrafya çalışmalarına entegre edilmesi gerekmektedir.

Sosyal bilimler arasında tarih, kaynak malzemelerinin çeşitliliğiyle apayrı bir yerdedir; bu malzemelerin her biri de ayrı bir uzmanlık gerektirir. Her türlü tarihsel araştırma programında ilk adım, bütün kaynakları ve kapsamını saptamak olup, daha bu ilk adım bile büyük sebat ve marifet ister.[29] Çalışılan döneme bağlı olmak üzere, araziden toplanacak kaynaklardan arşiv belgelerine, eski yazmalardan haritalara kadar bütün kaynaklar ayrı ayrı uzmanlık gerektirmektedir. Dolayısıyla durumun hassasiyeti daha ilk başta araştırmacıyı ürkütüp kaçırabilmektedir. Hele belirli ve çok dar alandan sağlanan verilerle araştırma yapmaya alışanlar için bu durum çok daha korkutucu boyutlarda olabilmektedir. Tarihi coğrafya araştırmalarında arşiv belgesi kullanımı konusunda Sauer şu ifadeleri kullanmaktadır: "Bir kültür alanının geçmiş safhalarının yeniden inşa edilmesinde ilk adım, o kültürün yazılı belgelerinin kontrolüdür."[30]

Tarih ve coğrafya arasında bir yerde olan tarihi coğrafya, ilke ve metodlar bakımından olduğu gibi, kaynaklar açısından da iki bilim arasında olmanın

[28] Butlin, 1993, s. 73-75.
[29] Tosh, 1997, s. 31 ve 53.

üstünlüklerine sahiptir. Her iki bilimin kaynakları da tarihi coğrafyanın kaynakları arasında yer aldığından, oldukça zengin bir kaynak hazinesi bulunmaktadır.

Tarihi coğrafyacıların kullandıkları kaynaklar ve bunlarla ilgili sorunlar aslında tarihçilerinkinden çok farklı değildir. Öncelikle elde edilen her şeyin araştırmalarda kullanabileceğimiz kaynak olmadığı göz önüne alınmalıdır. Kaynak, tarihi bilgi veren malzemedir. İnsanın söylediği veya yazdığı ya da ürettiği her şey onun hakkında bilgi verebilir. Ancak her bilgi veren malzeme kaynak olma özelliğine sahip değildir. Bu malzemenin kaynak olabilmesi için;

1. Söz konusu zamanda hazırlanmış olması,
2. Söz konusu zamana yakın bir zamanda ve döneminin kaynaklarından faydalanılarak meydana getirilmiş olması gerekir.

Birinci gruba giren malzemelere 'ana kaynak' adı verilir ve tarih araştırmalarında son derece önemlidirler. İkinci grup kaynaklar, birincilerin bulunmadığı hallerde önem kazanırlar ve bunlar ana kaynaktan faydalanılarak meydana getirildiklerinde 'birinci elden kaynak' sayılırlar. Ana kaynakla birlikte birinci elden kaynağın da bulunmaması halinde, birinci elden kaynaktan faydalanılarak meydana getirilen 'ikinci elden kaynaklar' olarak önem kazanırlar.[31]

Birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki ayrım, tarih araştırmaları açısından temel nitelikte olsa da ilk bakışta zannedildiği kadar kesin ve belirgin değildir; kesin ayrım

[30] Sauer, 1941, s. 13-14.
[31] Kütükoğlu, 1997, s. 17.

çizgisi, uzmandan uzmana değişiklik gösterir.[32] Birincil kaynakların üstün olduğu taraflara karşılık, ikincil kaynakların çok faydalı tarafları da vardır. Hatta kaynakların verdiği bilgileri doğrulama açısından bakılırsa, birincil kaynakların önemli bir eksiklikleri vardır. Gerçekten de birincil kaynaklar birer tanık ifadesidir; onlar da diğer bütün tanıklar gibi yanılabilir ama burada yüzleştirme olanağı hiç yoktur.[33] Tarihi coğrafyacılar genellikle kaynağın kendisinin analizinden çok kaynağın kullanılmasından elde edilen malzemenin işlenmesiyle ilgilenirler.[34]

Her tarihi çalışmanın değerlendirilmesinde başvurulan ilk ölçüt, geçmişe ilişkin yorumunun eldeki kaynaklara ne derece uygun olduğudur; yeni kaynaklar keşfedildiğinde ya da eskileri yeni bir ışık altında okunduğunda en güvenilir kitabın sonu kağıt fabrikası olabilir. Gerçek anlamda modern tarih disiplini, daha önceki tarihçilerden bize kalanlara değil, özgün kaynakların hep tekrar tekrar değerlendirilmesine dayanır. İşte bu nedenle tarihçiler, özgün kaynakları birincil kabul ederler. Kendilerinin ve kendilerinden öncekilerin geçmişle ilgili olarak yazdığı her şey ise ikincil kaynaktır.[35] Tarihi araştırmalar yapan bilim adamlarına, hangi soruları sormasının anlamlı olacağını, ulaşılabilir durumdaki birincil kaynaklar belirlemektedir.[36]

Yazılı belge ve kitaplar için yapılan birincil-ikincil kaynak tasnifi yanında, tarihi coğrafyanın kaynakları arasında öncelikle doğrudan ve dolaylı olarak araziden

[32] Tosh, 1997, s. 33.
[33] Tosh, 1997, s. 125.
[34] Hamshere, 1987, s. 48.
[35] Tosh, 1997, s. 33.
[36] Faroqhi, 2001, s. 2 vd.

toplanabilecek topografik ve arkeolojik veriler gelmektedir.[37] Bunlar doğrudan araziden toplanabileceği gibi haritalar üzerinden de toplanabilir. Eski ve modern haritalar tek başlarına da iyi birer kaynak durumundadırlar. Takiben çeşitli amaçlar için hazırlanmış yazılı belgeler gelmektedir.[38]

Çalışılan dönem prehistorik ya da historik dönemlerin erken devirleri ise yazılı kayıtlar yerine insanların ürettikleri dolaylı kanıtlardan faydalanılmaktadır. Böyle durumlarda, okur yazar olmayan toplumların nüfusları, konut sayıları ve hacimleri gibi kanıtlardan yola çıkılabilir.[39]

Ülkemizin çok eski ve zengin medeniyetlere beşiklik etmesi, tarihi coğrafya kaynaklarının da aynı konu zenginlik ve çeşitliliğine sahip olmasına yol açmıştır. Türkiye'nin sahip olduğu kaynak zenginliği yanında, hem tarih hem de coğrafya biliminin kaynaklarından faydalanması nedeniyle, tarihi coğrafyaya kaynaklık yapan çok fazla materyali çeşitli şekillerde tasnife tabi tutmak mümkündür. Bunlardan birincisi araştırılan konuyu esas alarak 'konuya göre tasnif' yapmak, ikincisi ise zamanı ön plana çıkararak 'kronolojik tasnif' yapmaktır. Tarihi coğrafya araştırmacılarının kullanacakları başlıca kaynakları şu şekilde sıralamak mümkündür:[40]

[37] Butlin, 1993, s. 73 vd.; Hamshere, 1987, s. 46-67.
[38] Hamshere, 1987, s. 53-57.
[39] Butlin, 1993, s. 76.
[40] Bu gruplama, "Gümüşçü, 2006, s. 206-265"daki gruplama temel alınarak yapılmıştır.

1. Tarih Öncesi Kaynaklar;

    1.1. Yüzey Verileri / Arkeolojik Veriler

2. Tarihi Kaynaklar;

    2.1. Arazideki Kaynaklar,

        2.1.1. Yerleşmeler ve Yapılar,

    2.2. Yazılı Kaynaklar,

    2.3. Görsel Kaynaklar,

        2.3.1. Eski Haritalar,

        2.3.2. Modern Haritalar,

        2.3.3. Planlar ve Krokiler

    2.4. Sözlü Kaynaklar,

II.1. Tarihi Coğrafya Araştırmalarında Metot

Tarihi araştırma, gerçek ve yetkili kaynağı saptamaktan ve bütün sonuçları o kaynaktan çıkarmaya çalışmaktan ibaret değildir. Çünkü kaynakların çoğunluğu şu veya bu şekilde yanlıştır, eksiktir veya önyargı ve çıkar kaygısıyla yazılmıştır. Aslında yöntem, çok çeşitli kaynaklardan, tercihen konuyla ilişkisi bulunan bütün kaynaklardan mümkün olduğunca çok belge toplamayı içerir. Bu yolla belli kaynaklardaki yanlışları, belirsizlikleri ve tahrifleri ortaya çıkarma ihtimali yükselir ve tarihçinin çıkarsamaları doğrulanabilir. Her türlü kaynağın kendine göre zayıf ve güçlü olduğu noktalar vardır; tümü bir arada ele alınıp birbiriyle karşılaştırıldığında

hiç değilse gerçek olguları veya onlara çok yakın bir şeyleri ortaya çıkarmaları için bir şans olur.[41]

Tarihi coğrafyada 'geçmiş' araştırmanın pivot noktası olduğuna göre öncelikle gerçekleştirilmesi gereken husus, geçmişi araştırma yöntemlerinin iyi bilinmesidir. Tarihi coğrafya araştırmalarında geçmişi yeniden inşa etmenin çeşitli metotları bulunmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bunlar başlıca; 'retrogresif' yani 'geriye giden' yöntem, 'retrospektif', 'geçmişi ele alan' yöntem ve 'karşılaştırmalı' yöntem olmak üzere üçe ayrılabilir.

'Retrogresif' yönteme göre, incelenen bölgenin bugünkü durumu hareket noktası olarak ele alınmakta, sonra adım adım geriye gidilerek geçmişteki bölgenin coğrafi çerçevesi çizilmektedir. 'Retrospektif' yöntemde, sahanın coğrafi durumu geçmişten hareketle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu metot ile tarihi bir bölgenin coğrafi çerçevesini aslına uygun bir biçimde ortaya koymak nadiren mümkün olmaktadır. 'Karşılaştırmalı' yöntem ile de, bilinen bir tarihi bölgeden hareketle başka bir tarihi bölgenin durumu açıklanmaya çalışılır.[42] Tarihi coğrafyadaki 'kesit' metodunda ise geçmiş bir zamanda belirli bir anda veya periyotta toplum veya onun meydana getirdiği manzaranın coğrafyasının yeniden inşası ile ilgilenilir.

Tarihi coğrafya üzerine hazırlanmış eserlerin bir çoğunda metodik bilgiler verilmiş ve her araştırmacı kendince en iyi yöntemi açıklamaya çalışmıştır. Aynı şekilde

[41] Tosh, 1997, s. 67.
[42] İplikçioğlu, 1997, s. 26.

konuya bu açıdan yaklaşan H. Jager, tarihi coğrafya araştırmalarında uygulanacak olan metotları altı gruba ayırıp, incelemektedir.[43]

1. **Kademeli Gelişim (Progressive) Metodu:** Kültür alanlarındaki olaylar her zaman yükselen bir yönde gelişme göstermez. Bilakis geriye doğru bir gelişmeyi karakterize eder. Terk edilmiş alanların tetkiki bize bu hususta bazı fikirler verebilir. Bundan sonra yeni zamanlar hakkında bazı olaylar izah edilebilir. Bu metotta eski zamanlardan yeni zamanlara olan hadiselerin tetkikinin ilerletilmesi ve oradan da yeni öğelerin genetik açıklamasına gidilebilir.

2. **İndirgeme (Reductive) Metodu:** Bu yöntemde coğrafi olay ile geniş bir zaman aralığında bir intibak vardır ve bu gelişme devresinde bulunur. Coğrafi alanda bugünkü ya da geçmişteki vaziyetin genetik açıklanmasıyla onun geçmişteki özelliği tespit edilirse oluşum açıklanır. Ya da geçmişteki alanda yer alan coğrafi elementlerden geçmişteki alana gidilebilir.

3. **Tipolojik Metot:** Bu metottan hareketler, alansal gelişme dönemlerinin önemli formları belirlenir. Örneğin, küçük tarla parçalarından oluşan bir parsellik blok şekilleri ya da ayrılmaz çevre çizgisine sahip ve dağlarla çevrilmiş alanlar, Akdeniz dışı Avrasya'da endüstri öncesi zaman döneminin alansal şekilleridir. Toplu köyler kaidesiz, yüzeyi sıkışık imar planı ile her defasında Avrupa'nın uzun gelişme devresinin geç formlarıdır.

[43] Jager, 1969, s. 11-14.

4. **Karşılaştırma (Comperative) Metodu:** İyi gözlenebilen, eskinin korunmuş olduğu bir alandaki tetkik sonuçlarını başka bir alanda aynı tiplerin araştırılmasında kaynak olarak kullanmak mümkündür. Bu yönüyle tipolojik metodu kullanır. Karşılaştırma metodu, analoji (benzeştirme) metodudur. Bu metotta, bir yerdeki formların testi ile bir başka yerdeki formlar belirlenmeye çalışılır ve karşılaştırılır.

5. **Enine (Horizontal) ve Boyuna (Vertical) Kesitlerle Tetkik Metodu:** Bu metot grubu ise sonuçların ifadesi metodudur. Alandaki tetkiklerin bilimsel ifadesi yapılmalıdır. Çünkü bir bilimsel ifade diğer bir çalışmaya temel oluşturabilir. Tarihi coğrafya, yalnız bir zaman için yapılmamalı, bilakis bir alanda süreç içerisindeki değişkenliği tasvir etmelidir. Yani sahanın alansal tarihinin tasviri yapılmalıdır.

   Eğer mümkünse birçok zaman analizinde bir alandaki olayların mekansal alanlar ile bağlantı içerisinde tetkiki yapılarak ifade edilmelidir. Enine tetkik, alansal durum üzerinde geçmişteki doğru düzenlemedir. Boyuna tetkik ise onun alansal tarihidir. Onun varlığı, geçmişin ya da bugünün açıklamasını kullanır ve onun genetik tetkikine hitap eder.

6. **Formal ve Fonksiyonel Tetkik Metodu:** Genetik tetkik, tarihi coğrafyada formal ve fonksiyonel tetkikten önce gelir. Her araştırmanın gerisinde, tarihi coğrafya elemanlarının düzenli bir tanıtımı gerekir. Bunu, ilişkiler sistemi içinde elemanların durumu ya da coğrafi alanların etki yapısı sorusu izler. Bir

başka deyişle, onun fonksiyonu biter. Bunun yanında fonksiyon ile form arasındaki temalar açıklanır. Çünkü sık sık kesintisiz fonksiyonları saklamak, sonuç olarak uzun gelişme içerisindeki fonksiyonlarda birçok aynı elementin bir diğeri ile bağlantısı vardır.

Bütün bu bilgiler ışığında söylemek gerekirse; 'doğal ortam-insan arasındaki etkileşimi, nedensellik ve karşılaştırma' ilkelerine bağlı kalınarak yapılan tarihi coğrafya araştırması, genel olarak şu aşamalardan geçerek tamamlanır: Bibliyografya çalışması, arşiv çalışması, arazi çalışması, sentez ve değerlendirme.

Genel olarak bu çerçeveye bağlı kalınacak olmasına rağmen biraz ayrıntıya girildiğinde diğer birkaç aşamanın da göz önüne alınması gerekmektedir. Buna göre herhangi bir konuda yapılacak olan bir tarihi coğrafya araştırması aşağıda verilen aşamalardan geçmek durumundadır.

II.1.1. Konu-Yer-Zaman Tespiti ve Sınırlandırması

Girişilecek bir araştırmada hangi konu hazırlanırsa hazırlansın yapılması zorunlu ilk iş, konunun doğru olarak tespit edilmesi, ona bir isim verilmesidir. Elbette yapılacak çalışmanın orijinalliği için atılması gereke ilk adım belirlenecek konudur. Konunun tespiti, yapılacak araştırmanın amacı, boyutu, süresi, niteliği, sahip olunan maddi imkanlar, araştırmacının ilgisi ve eğer yapılan çalışma bir tez ise danışmana göre değişir.

Konu tespit edilirken, eğer belirli bir bölgeye has bir özellikse bu durumda mutlaka bölge şartları dikkate alınmalıdır. Yapılan araştırmalarda sahanın sınırları tespit edilirken şu veya bu şekilde bir bölge çalışmak zorunluluğu doğabilmektedir. Butlin'in bu konudaki düşüncelere şu şekildedir: "Tarihi coğrafya çalışmalarında bölge, her zaman önemli bir yere sahip olmuştur ve şüphesiz anahtar olma özelliğini sürdürecektir. Düzenli bir şekilde gündeme gelen ve gündemden düşen coğrafi çalışmalar bir bakıma sadece bölgesel olmaları nedeniyle uzun süre önemlerini koruyacaklardır."[44]

Tarihi coğrafya çalışmalarında karşımıza çıkan ve dikkat edilmesi gereken problemlerden biri de "yer/sahanın ölçeği" yani büyüklüğüdür. Bu ölçek, global ölçekten, kıtasal veya ülkesel bölgeler ve hatta çok daha küçük sahalara kadar değişebilir.[45] Sahanın ölçeği ile seçilen konu ve yerin uyumlu olması gerekir. Aksi durumda, başta harcanacak zaman, emek ve para olmak üzere her şey gereğinden fazla tüketilecek ama sonuçta ortaya, yapılan tüketime uyumsuz bir araştırma çıkacaktır.

Üçüncü aşamada, hangi konu nerede çalışılırsa çalışılsın, araştırmanın niteliği, amacı, zaman, teknik ve mali kaynaklarına bağlı olarak 'araştırmanın zamanı/dönemi' de çok iyi belirlenmeli ve araştırılan konunun, sahada olduğu gibi başlangıcı ve sonu çok iyi sınırlanmalıdır. Eğer zaman sınırlaması yapılmazsa, okuyucunun araştırmacıdan beklediği açıklamalar artacak ve belki de ortaya çıkan soruların gerektirdiği cevapların fazlalığı asıl konuyu gölgede bırakacaktır.

[44] Butlin, 1993, s. 69.
[45] Butlin, 1993, s. 61.

Bu yüzden yukarıda bahsedilen üç noktanın belirlenmesinde gösterilen hassasiyet, bu üç noktanın 'sınırlandırılmasında' da gösterilmelidir. Böylece sadece araştırmacı değil, eserin okuyucuları da başlangıçtan itibaren hangi konuyu, yeri ve dönemi okuyacağını bilmelidir. Elbette konu, yer, zaman tespiti yaparken aşağıda verileceği gibi mutlaka çok iyi bir bibliyografya araştırması yapmak zorunludur.

II.1.2. Bibliyografya Araştırması

Konu, yer ve zaman tespit edilip sınırlandırması yapıldıktan sonra hem bütün bunları ve hem de araştırmanın sonraki kısımlarını büyük oranda etkileyecek olan bibliyografyanın belirlenmesi ve toplanması gerekir.[46] Bunun için öncelikle yapılması gerekenlerden akıllıca olanı, genel bibliyografik çalışmalarla işe başlamaktır.

Yapılacak bibliyografya araştırması ne kadar iyi olursa sonuçta ortaya çıkacak eser o kadar nitelikli olacaktır. Bu husus her zaman böyle olmayabilir ama genellikle araştırmanın kalitesini etkileyen en önemli şartlardan biri bibliyografyanın zenginliği ve çeşitliliğidir.

II.1.3. Arşiv Araştırması

Tarihi coğrafyayı çağdaş coğrafya araştırmalarından ayıran nokta 'geçmiş' olduğuna göre, arşiv araştırmasının tarihi coğrafya için ne denli önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Arşivlerde bulunacak kağıt ve benzeri malzemeden üretilmiş belgeler 500, 1000, en iyimser şartlarda 1500 yıllıktır. Daha önceki yıllar söz konusu olduğunda ilgi alanımızdaki arşivler çivi yazılı tablet arşivleri ya da arkeoloji müzeleridir. Bu kadar eski ve farklı belgeler üzerinde yapılacak bir tarihi coğrafya araştırmasında, elimizdeki belgenin karakteri nasılsa, yapılacak araştırmanın metodu da ona göre belirlenecektir. Başka bir ifade ile, 'metodolojideki değişiklik, sadece kaynağa yöneltilen soruları etkilemez aynı zamanda kaynağın kendisinin seçimini de etkiler.'[47]

Tarihi coğrafya araştırmalarında kaynağın dilinin açık biçimde anlaşılması, kaynağın başarılı bir şekilde kullanılmasında büyük önem taşır. Cheney'in belirttiği gibi, "kayıtlar uzak geçmişin küçük çocukları gibidir. Sadece onlarla konuşulduğunda konuşurlar ve asla yabancılarla konuşmazlar". Bu yüzden kaynağın dili de araştırmacının metodu ve motivasyonu gibi çok iyi kavranmalıdır.[48]

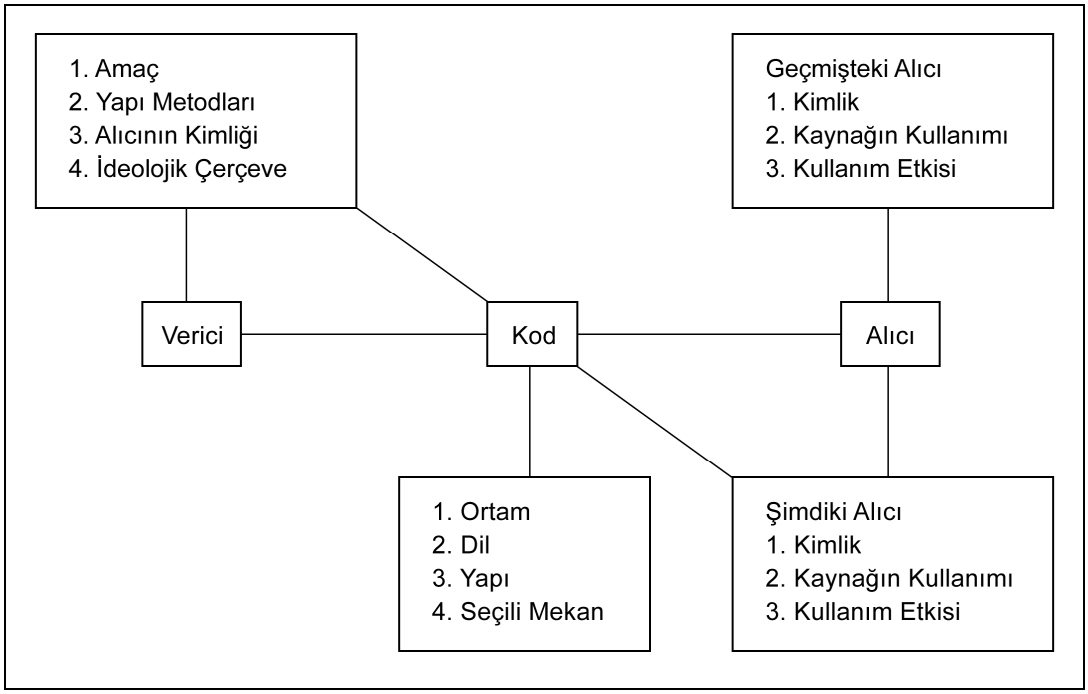
Aşağıdaki şekilde belirtilen alıcının rolü iki ayrı fonksiyona bölünebilir. İlk önce alıcı olarak hedeflenen asıl kişi veya kişiler yani orijinal alıcı vardır. Orijinal alıcı, açıkça kaynağın hazırlanış amacıyla bağlantılıdır ama genellikle aynı şey değildir. Tarihi çalışmalar bağlamında, kaynak materyalin esas olarak kim tarafından ve nasıl

[46] Kütükoğlu, 1997, s. 39-63.
[47] Hamshere, 1987, s. 50.

kullanıldığı ve takip eden politikaları nasıl etkilemiş olabileceği genellikle önemlidir. Alıcının ikinci fonksiyonu kaynağın mevcut kullanıcısı tarafından oluşturulur. Kaynağa cevaplayamayacağı sorular sormanın bir manası olmadığı gibi, kaynağı gerçek anlamından saptırarak cevapları geçersiz kılacak analitik metotlara başvurmanın da gereği yoktur. Modern alıcının kaynağa bakış açısı ve sorulacak sorular, sırasıyla onun, pozitivist deneycilikten humanist Marksizm'e uzanan geniş bir tayfta bulunan genel metodolojik veya felsefi bakış açısından etkilenecektir. Tüm bunları ve aralarında bulunan karışık geri besleme sistemlerini de göz önünde bulundurarak tarihi coğrafyacı sadece kaynağın kendine özgü niteliklerini gösterecek değil, aynı zamanda da kendi özel çalışmasının ihtiyaçlarını da karşılayacak bir analiz metodunda karar kılmak zorundadır. Açıkça bu zor ve karışık bir iştir. Ama tarihi veri kaynaklarını kullanmanın sürekli cazibesinin çoğunu sağlayan da budur.[49]

Tarihi coğrafyacılar genellikle kaynağın kendisinin analizinden çok, kaynağın kullanılmasından elde edilen malzemenin işlenmesiyle ilgilenirler. Ama bunu yaparken de hem kaynağın kendisi hem de içerdiği bilgilerin analizi hakkında bazı yöntemler ileri sürmüşlerdir. Tarihi coğrafyacı, araştırmalarında kaynaktan veri çıkarmadan önce kaynağın doğasına yönelik bazı soruları da sorabilmektedir. Bazen bu sorular sadece kaynağın kendisinin, aşağıdaki şekilde yapısı gösterilen analiziyle tamamen cevaplanabilir.[50]

[48] Hamshere, 1987, s. 48.
[49] Hamshere, 1987, s. 50-51.
[50] Hamshere, 1987, s. 48-49.

Şekil 1: *Tarihi coğrafyada kaynak modellemesi.*

Materyallerin hangi metotla hazırlanmış olduğu, araştırmayla mı, kişisel gözlemle mi yoksa sözlü demeçlerin kaydıyla mı toplandığını da açık olarak bilmemiz gerekir. Kaynak materyalin kendisi de sadece veri içeriği için değil, bu içeriği iletim üslubu için de incelenmelidir. Mesajın iletim aracı, parşömen rulosu, bilgisayar bandı, el yazması günlük veya basılmış parlamento raporu, iletilen mesajı etkileyebilir.

Tarihi coğrafya araştırmalarında kullanılacak arşiv belgesinin, tıpkı tarih araştırmalarında olduğu gibi bir dizi ön incelemeden geçirilmesi gereklidir. Bunun için de öncelikle arşiv belgelerinin belirlenen amaç açısından uygun ve yeterli olup olmadığını saptamaya yönelik 'dışsal eleştiri' yapılmalıdır. Kullanılacak her belgenin, tarihinin ve gerçekliğinin diplomatik, paleografi ve diğer bilimsel yollar yardımıyla açıklığa kavuşturulması gerekir. Araştırmacı, dışsal eleştiri yoluyla kaynaklarını belirledikten sonra 'içsel eleştiri' yoluyla da verilen bilginin

doğruluğunu anlamaya ve bunları özümlemeye girişir. Bu aşamada araştırmacının elindeki belgelerin dilini anlaması, metinde sonradan oluşmuş bozukluk ve hataları gidermesi, ayrıca belge üreticilerinin amaç ve düşünce yapısını kavramaya çalışması gerekir.

Arşivin tarihi coğrafya çalışmalarındaki önemini Sauer şu şekilde vurgulamaktadır: "Bir kültür alanının geçmiş safhalarının yeniden inşa edilmesinde ilk adım o kültürün yazılı belgelerinin kontrolüdür. Bu tür kaynakları kontrol altında tutmak ise çok zaman ve araştırma isteyen bir iştir."[51] Araştırma konusu hakkında yeterli derecede bibliyografya toplanıp temel eserler okunduktan sonra, başka bir ifadeyle toplanacak arşiv belgeleri seçilebilecek hale geldikten sonra artık arşiv çalışmalarına başlanabilir.

Bir belgeyi değerlendirmede ilk adım, onun gerçek olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. İlk olarak belgenin kaynağı meselesi vardır; belgenin, onu ortaya koyduğu ya da ürettiği söylenen kişiye ve kuruma kadar izi sürülebiliyor mu yoksa belge sonradan mı üretilmiştir. İkinci olarak belgenin içeriğini inceleyerek bilinen olgulara uygun olup olmadığını saptamak gerekir. Üçüncüsü, belgenin şekli ve kullanılan dil çok önemli ipuçları verebilir. Son olarak da tarihçiler, belgenin üretilmesinde kullanılan malzemenin incelenmesi için teknik uzmanların yardımına başvurabilirler.[52]

[51] Sauer, 1941, s. 13-14.
[52] Tosh, 1997, s. 60-61.

Araştırma dönemi, çalışma alanımız olan Eskiçağ Tarihi olduğunda söz konusu arşivler, çiviyazılı tablet arşivleridir. Antik Mezopotamya ve çevresindeki eski Yakın Doğu kültürlerine ait katipler, kamış kalemleriyle yumuşak kil tabletler üzerine yazarak, onbinlerce çiviyazılı metin üretmiştir. Bu yazı malzemesi ne kadar alışılmadık ve az kullanışlı görünse de kil tabletler, Babil çiviyazısı ile birlikte Önasya'nın pek çok ülkesinde, Suriye'de, Anadolu'da büyük bir yayılım alanı bulmuştur. Ayrıca kil tabletler, prehistorik Yunanistan'da ve Girit'te Miken-Minos dilleri ve yazıları için de bir yazım aracı olarak kullanılmıştır.[53]

Çiviyazılı tabletler, devlet yönetimi ile ilgili belgelerle birlikte tarih, edebiyat, mitoloji, din, sihir ve büyü, hukuk gibi yazın türlerine ait metinler yanında, tıp, matematik, astronomi hatta yiyecek ve içecek tarifleriyle ilgili hemen hemen her türlü konuda metni içermektedir. Bugün her yıl binlercesi yeniden gün ışığına çıkan çivi yazılı metinlerin bir bölümü de bugün yaşadığımız coğrafyada MÖ II. binde Anadolu'da ilk geniş çaplı siyasi birliği kuran Hitit Uygarlığı'na aittir.

Anadolu, tarih içinde özellikle iki nedenden dolayı önemli bir yere sahiptir. Birincisi coğrafi konumudur; Ege dünyası ve Doğu dünyası arasında ilişkiyi sağlayan Anadolu yarımadası, çoğu kez bir köprü olarak nitelendirilmektedir ancak bu doğru bir tanım değildir. Çünkü köprü, bir geçiş aracıdır oysa Anadolu, üzeriden geçilen bir toprak parçası değil, yerleşilen, yurt edinilen, yöresindeki bütün kültürlerden etkilenen ve onları etkileyen değerli bir yaşam alanı olmuştur. Anadolu'nun ikinci önemli yönü ekonomiktir. Anadolu, ilgili komşu toplumların yazılı belgelerinden sağlanan ilk

[53] Friedrich, 2000, s. 52-53.

bilgilere bakılacak olursa Önasya'nın, özellikle Mezopotamya'nın inşaat ahşabı, bakır ve gümüş gereksinimlerini karşılayan bir hammadde deposu durumundaydı.[54]

Bu nedenlerden dolayı Anadolu bir çok uygarlığın geliştiği bir bölge olmuştur. MÖ II. binde Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran Hitit Uygarlığı, kuşkusuz bu uygarlıkların en önemlilerinin başında gelmektedir. 1907'de Hattuşa'da başlayan kazılardan günümüze kadar bulunmuş Hitit tabletleriyle ile ilgili ilk dikkati çeken nokta, konuları bakımından bu tabletlerin çeşitliliğidir. Hitit arşivleri, siyasal içerikli belgelerden, askeri seferlere, tarihi ve edebi metinlerden dini içerikli metinlere, envanterler ve kült eşyaları listelerinden uluslar arası yazışmalara, tıbbi içerikli metinlerden fal ve büyü ile ilgili metinlere kadar hemen hemen her türde içeriğe sahip çivi yazılı tabletlerden oluşmaktadır.[55]

II.1.4. Arazi Araştırması

Bir tarihi coğrafya çalışmasında araziye çıkmak, araştırmanın oldukça önemli bir parçasıdır. Tarihi coğrafyacılar yönetiminde yapılan araştırmaların çatısını kütüphaneler ve arşivlerde yapılan araştırmalar oluştururken, araştırmanın yazılı kaynaklar ve arazideki kanıtlar arasındaki bağlantıyı sağlayan en heyecanlı kısmı, arazi araştırmaları ve çalışmalarıdır. Öyle ki, Avrupa'da bugün terk edilmiş Ortaçağ ve erken modern dönem yerleşmeleri özellikle araziye çıkılarak yapılan ve çok çalışılan favori araştırma konularındandır.[56]

[54] Dinçol, 1985, s. 18.
[55] Dinçol, 1985, s. 25.

Avrupa'daki Ortaçağ köyleriyle ilgili son yıllarda yapılan çalışmalar göstermiştir ki topografik delillerin, konuyla ilgili yazılı kanıtlarla desteklenen arkeolojik bulgularla birbirine bağlanması, tarihi coğrafyacıların olduğu kadar arkeologların, tarihçilerin, yer adı uzmanlarının da yaptıkları katkılarla disiplinler arası bir iş haline gelmiştir.[57]

Arazi araştırmaları sırasında, geçmişteki yol ve konaklama izleri tespit edilerek, ulaşım sistemi belirlenebilir. Yerleşme merkezleri ve ulaşım ağı sorunu çözüldükten sonra geriye arşiv belgelerinden elde edilen sosyal ve ekonomik hayat ile ilgili bilgilerin arazideki yansımalarını ve uygulamalarını bulmak zor değildir. Örneğin, bozkırdaki bir köyde, eğer arşiv belgesinde sulama ile yapılan bir tarımsal üründen bahsediliyorsa, herhalde bu ürünün yetiştirildiği tarlayı su kaynağının bulunduğu yerlerde aramak gerekecektir. Ya da bağcılık kaydı olan bir sahada, bağların yerini tespit ederken taban suyu seviyesi yüksek bir ovada değil, yakındaki bir yamaç arazide aramak en doğru yol olacaktır.[58]

Tarihi coğrafya araştırmalarında saha incelemelerinde yapılması ve dikkat edilmesi gerekenleri H. Jager şu başlıklar altında toplamıştır:[59]

[56] Butlin, 1993, s. 89-90.
[57] Hamshere, 1987, s. 54.
[58] Gümüşçü, 2006, s. 307.
[59] Jager, 1969, s. 15-25.

1. Tabii coğrafya kalıntıları; su, bitkisel topluluklar ve topraklar,
2. Kültürel coğrafya kalıntıları; kırsal tarım yerleşmeleri, köy, kasaba, köy-kasaba arazisi, ormancılık, zanaat ve endüstri alanlarına ait kalıntılar, eski yollar,
3. Toprak incelemesi; mikro sondaj, fosfat metodu, polen analizi, metrolojik yöntem,
4. Kartografik, resimli ve yazılı belgeler; kırsal alan yerleşme alanı resimleri, yazılı belgeler, ekilebilir alanlar, seyahat notları, arazi şekli tanımları ve topografya.

Arazide gözlem yapılırken J.P. Marsh'ın şu sözleri hatırlanmalıdır: "Bakmak bir işlevdir ama görmek bir sanat."[60]

II.1.5. Yerleşimlerin Lokalizasyonu

Tarihi coğrafya araştırmalarının önemli bir adımını da yerleşme merkezlerinin tespit edilmesi, yani 'lokalizasyon' oluşturmaktadır. Bu konu, tarihi coğrafya araştırmalarında her zaman en önemli problemlerden biri olup, çalışılan dönem eskiye gittikçe sorun büyümektedir. Eskiye gidildiği oranda yerleşme merkezlerinin bugüne ulaşma şansının azalması, adı geçen sorunların sebeplerinden biridir. Geçen süre içinde o dönem yerleşmelerinin bazıları tamamen ortadan kalkarken, bazıları yer değiştirmekte, bazıları da boyut değiştirerek günümüze kadar gelmektedir.

[60] Tümertekin ve Özgüç, 2002, s. 102.

Yerleşimlerin lokalize edilmesinde temel gerekçelerden biri de doğal ortam ile insanlar arasındaki etkileşimin en iyi göstergesinin yerleşmeler olmasıdır.[61] Bu konuda Tümertekin ve Özgüç de aynı ifadeleri kullanmaktadır: "Doğal coğrafi görünümün kültürel coğrafi görünüme dönüştürülmesi, en dramatik şekilde, insanların yerleştikleri yerlerde gerçekleşmektedir. Bu yüzden de yerleşmeler tüm beşeri (bize göre bütün) coğrafyanın en merkezi kısmını oluştururlar."[62]

Dolayısıyla yerleşme merkezlerinin lokalizasyonu konusu tarihi coğrafya araştırmalarında özel bir anlam kazanmakta, olmazsa olmaz konumuna geçmektedir. Çünkü yerleşmenin lokalizasyonu sadece insanların yaşadığı meskenlerin bulunduğu yeri tespit etmek anlamına gelmemektedir. Yerleşmelerin tespit edilmesi ile çevresindeki tarım alanları, meralar, ormanlar, madenler, kısaca, insanın geçimini sağladığı hemen her türlü ekonomik faaliyet de lokalize edilmektedir. Başka bir ifade ile yerleşmenin lokalizasyonu demek, araştırılacak sahanın belirlenmesi ve olayların üzerinde cereyan ettiği mekanın tespit edilmesi anlamını taşımaktadır.[63]

Coğrafyada incelenen konunun mutlaka yatayda ve dikeyde dağılışı yapılır ve gerekirse zamandaki dağılışı da incelenir. Yatay ve dikeydeki dağılışı yapmak, çağdaş coğrafya araştırmalarında sorun olmazken, geçmişte çalışılırken yani tarihi coğrafya yapılıyorsa, yatay ve dikeydeki dağılış en önemli sorunlardan biri durumuna gelebilir. Çünkü, incelenen sahadaki yerleşme merkezleri günümüze ulaşmamış veya yer değiştirmiş olabilir. Dolayısıyla elimizdeki verinin ait olduğu yerleşme merkezini ve faaliyetlerin yürütüldüğü sahayı bulmak mümkün olmayabilir.

[61] Gümüşçü, 2001, s. 47.
[62] Tümertekin ve Özgüç, 2002, s. 381.

Bu durumda dağılış ilkesi uygulanamayacağından, konu tam anlamıyla açığa kavuşturulamayabilir. Hatta elimizdeki verilerin tamamı veya büyük kısmı havada kalabilir. İşte bu mahsuru ortadan kaldırmak için, öncelikle geçmişteki yerleşme merkezlerinin yeri tespit edilmelidir yani lokalizasyonu yapılmalıdır.[64]

[63] Gümüşçü, 2006, s. 309.
[64] Gümüşçü, 2006, s. 310.

III. BOĞAZKÖY-MAŞAT HÖYÜK-ORTAKÖY BELGELERİNE GÖRE TARİHİ COĞRAFYA ARAŞTIRMALARI

Eskiçağ Tarihinin birçok kayıp sayfasını aydınlatacak bilgileri içeren Hitit arşivleri, başta Hititçe, Hurrice, Akkadca olmak üzere çeşitli Yakın Doğu dillerinde yazılmış belgelerden oluşur.[65] Hitit arşivleri, Anadolu'nun bir çok yönünde girişilen mücadeleleri de konu alan siyasal içerikli belgelerden, askeri seferlere, tarihi metinlerden dini içerikli metinlere, envanterler ve kült eşyaları listelerinden uluslar arası yazışmalara/anlaşmalara kadar hemen hemen her türde içeriğe sahip çivi yazılı tabletlerden oluşmaktadır.

Hitit arşivlerinde edebiyat, tarih, din, mitoloji, hukuk gibi yazın türlerini kapsayan tabletler bulunması, bu arşivlerin daha çok bir kitaplık niteliğini taşıdığını göstermektedir.[66] Hitit arşivleriyle ilgili diğer ilginç bir nokta da arşivlerde, Hititler'in kendileri tarafından 'Neşa kentinin dili' olarak adlandırılan Hititçe'nin yanında, aynı zamanda ve aynı coğrafi alanda kullanılmış olduklarından, komşu diller olarak adlandırılan bir çok eski dilde yazılmış belgenin olmasıdır. Güneybatı Anadolu'ya lokalize edilen Luviya Ülkesi'nin dili olan Luvice bu dillerden biridir. Bu dilin yayılma alanı da oldukça genişti ve Çukurova Bölgesi'ne değin bütün Akdeniz kıyı kesimini kapsamaktaydı.[67]

Hititçe ve Luvice'yle akraba bir başka dil de, Anadolu'nun kuzeybatısında bulunan Pala Ülkesi'nin diliydi. Bu dilde yazılmış belge sayısı az olmakla birlikte, her üç dil

[65] Dinçol, 1985, s. 25.
[66] Dinçol, 1985, s. 25.

arasındaki yakınlık kuşku götürmez bir biçimde kanıtlanabilmektedir. Bunlarla hiçbir dilbilimsel akrabalığı bulunmayan fakat özellikle din ve sanat açısından Hititler'i çok etkilemiş bir toplum olan Hurriler tarafından konuşulduğu için Hitit arşivlerinde sıklıkla rastlanan bir başka dil de Hurri dilidir. Bunlardan ayrı olarak Hitit arşivlerinde, zamanın diplomasi dili olan Akadça ile yazılmış tabletler de vardır. Ancak bu dildeki tabletler, yalnız siyasal içerikli olan bazı yazışma ve devletler arası antlaşmalardan ibaret değil, bazı kehanet ve fal tabletleri ile dinsel içeriğe sahip Akadça metinler de mevcuttur.[68]

S. Erkut'un 1997 tarihli çalışmasında, Anadolu'da ve güneyinde yapılan arkeolojik kazılardan elde edilmiş Hititler'e ait tabletlere ilişkin çalışmaları bir araya getirilmiştir.[69] Erkut, bu çalışmalardan yola çıkarak, o güne değin ele geçmiş Hitit tabletlerinin bulundukları yerleri Anadolu haritası üzerinde ve tabletlere ilişkin bilgileri toplu olarak bir çizelgede göstermiştir.[70] Aşağıdaki, Anadolu'daki Hitit yerleşimleri ve elde edilen tablet sayılarını gösteren tablo, Erkut'un sözü edilen çalışmasından yararlanılarak, yeni gelişmeler doğrultusunda A. Süel tarafından 2008 yılında hazırlanmıştır.[71]

[67] Dinçol, 1985, s. 25.
[68] Dinçol, 1985, s. 25.
[69] Bkz. Erkut, 1997, s.495-498.
[70] Bkz. Erkut, 1997, s.495.

Hitit Yerleşimi	Eski Adı	İli	Tablet Sayısı
Boğazköy	*Hattuša*	Çorum	± 28.000
Ortaköy	*Šapinuva*	Çorum	± 4.000
Maşat Höyük	*Tapikka*	Amasya	116
Kuşaklı Höyük	*Šarišša*	Sivas	± 47
Kerkenes Dağı/ Taşlık Höyük	*Zippalanda (?)*	Yozgat	1
Tarsus	*Tarša*	İçel	1
Tel Açana	*Alalah*	Hatay	1
Alaca Höyük	*Arinna*	Çorum	1
İnandık	*Hanhana*	Çankırı	1
Yassıhöyük	-	Yozgat	1
Kayalıpınar	*Šamuha (?)*	Sivas	17
Oymaağaç	*Nerik (?)*	Amasya	3

Tablo 1: Anadolu'daki Hitit yerleşimleri ve elde edilen tablet sayıları.[72]

[71] Süel, 2008, s. 671.
[72] Tablo, S. Erkut'un 1997 tarihli, *Çiviyazılı Hitit Tabletleri* çalışmasından yararlanılarak, yeni gelişmeler doğrultusunda A. Süel tarafından 2008 yılında hazırlanmıştır.

Çiviyazılı arşivlerdeki belgeler, Hitit dönemi Anadolu coğrafyası hakkında da değerli bilgiler içermektedir. Metinlerden elde ettiğimiz çok sayıdaki coğrafi isimden pek azının coğrafi konumunu tespit edilebilmiştir. Ancak bu bölümde söz edeceğimiz, yıllardır sürdürülen değerli çalışmalar sonucunda gün geçtikçe artan sabit noktalarla dönemin coğrafi durumunu gösteren harita yavaş yavaş gelişmektedir.

Coğrafi sorunların çözümünde referans olarak kullanabileceğimiz az sayıda sabit nokta bilindiği için, Hitit metinlerinde geçen şehirler ve bölgeler, deniz ya da nehir kıyısında olmaları veya çevrelerindeki dağlar gibi fiziki özellikleri öncelikle göz önünde bulundurularak,[73] varsa diğer verilere göre lokalizasyon denemelerine konu edilebilirler. Coğrafya çalışmalarında referans olarak kullanılacak sabit noktaların artmasıyla birlikte bu noktalarla yakın ilişki halindeki bir çok yer adını, sabit noktalara göre konumlandırabiliriz.

Coğrafi bilgi aldığımız metinler, askeri seferlerin anlatıldığı metinler olabildiği gibi, askeri seferler güzergahlarının daha az olduğu güvenli bölgelerde, dini bayramların anlatıldığı metinler ya da envanter kayıtlarını içeren metinler olabilir. Örneğin, Kralların yıllıklarında Hattuşa'dan başlayan birçok yolculuğu kaydettikleri doğrudur. Fakat krallar, ordu ancak ülkenin sınırlarına vardığında sefere katıldığından, uzak ülkelere yapılan askeri seferlerin ilk bölümleri genellikle bu kayıtlarda yer almaz. Bu nedenle bu kayıtlar da, başkentin çevresini tanımlamakta düşman ülkenin kentleri arasındaki ilişkiyi belirlemek kadar başarılı sayılmazlar.[74]

[73] Garstang ve Gurney, 1959, s. 1.
[74] Garstang ve Gurney, 1959, s. vii.

Hitit operasyonları Anadolu'nun güneyinden Semitik dünyaya doğru kaydığında, burası Yakın Doğu tarihinde daha uzun süredir üzerinde çalışılan bölge olduğundan aşina olduğumuz isimlerle karşılaştığımızdan isimler arasında ilişki kurmak adına işimiz biraz daha kolaylaşmaktadır. Örneğin Şuppiluliuma'nın bazı kayıtları sadece Mitanni'nin Hurri bölgesiyle bağlantıları kurmakla kalmıyor, Mari'de bulunan Amarna mektuplarından bildiğimiz bazı isimlerle bu kayıtlarda karşılaşıyoruz.[75]

Başkent Hattuşa çevresindeki bölge, HT 2[76] gibi envanter kayıtlarından öğrendiğimiz AN.TAH.ŞUM ve *Nuntarriyašha* gibi önemli dini festivallerin güzergahlarının geçtiği birimlerden (*halšu*, KUR) oluşmaktadır.[77] Merkez Hatti coğrafyası ile ilgili olan bilgilerimiz, bu ve benzeri belgeler yardımıyla, Kaşka kabilelerinin saldırılarının yoğun olduğu ülkenin kuzey sınırında olduğu gibi (Hatti coğrafyasının rekonstrüksiyonu için çok faydalı olan) askeri sefer kayıtlarından daha çok önemli dini bayramların kayıtlarından elde edilmektedir.[78]

Hitit tarihinin askeri, sosyal ve kültürel kayıtlarını içeren Hitit arşivlerindeki bu değerli metinlerin anlaşılmaları çoğu zaman yazıldıkları dönemin üslubu nedeniyle bir hayli zor olsa da, içerdikleri coğrafi veriler bir harita yapmayı düşündürecek niteliktedir. Fakat Hitit metinlerinde geçen çok sayıdaki coğrafi isimden pek azının buludukları coğrafi konumda tanımlanması nedeniyle, topladığımız coğrafi materyalin birbirleriyle olan ilişkilerini gösteren yeterli veriye ulaşamadığımızdan

[75] Garstang ve Gurney, 1959, s. vii.
[76] HT 2 ve KBo 10.10'un çevirileri için bkz. Jian 1994 ve Rutherford 2004.
[77] Forlanini, 2008, s. 145.
[78] Forlanini, 2008, s. 145.

henüz tutarlı bir resim ortaya koyamamaktayız. Ancak yine de coğrafi isimlerin kabaca da olsa pozisyonlarını gösterecek haritaların hazırlanması gereklidir.

Hitit krallığının merkezini oluşturan, orta Anadolu platosunun kuzeyinde kalan kısmının, Hitit öncesi ve Hitit dönemi araştırmacıları tarafından Anadolu'nun diğer bölgelerine oranla daha fazla araştırıldığı ve daha çok arkeolojik kazı yapıldığı görülmektedir.[79] 1907'te Hattuşa'da kazıların başlamasından sonra, oldukça dağlık olan Anadolu'nun bu bölgesinde ilk sistematik araştırmaları, 1926 yılında H.H. von der Osten yapmıştır. Özellikle Kelkit vadisinin kuzeyindeki verimli bölgelerde eskiçağ yerleşimlerinin olmamasına dikkat çekmiş ve Roma dönemine kadar bu alanda göçebelerin yaşadığı yorumunu yapmıştır.[80] 1944'teki kuzey Anadolu araştırmasında bölgeyi ziyaret eden K. Kökten, Kelkit'in güneyinde kalan bölgenin, Hitit döneminde yerleşime açıldığı yorumunu yapmıştır.[81]

J. Garstang, 1942 - 1944 yılları arasında *Hittite Military Roads in Asia Minor*[82], *Samuha and Malatia*[83] ve *The Hulaya River Land and Dadassas*[84] isimli çalışmalarını yayınlamış, 1959 yılında O.R. Gurney ile birlikte Hitit İmparatorluğu'nun coğrafyası üzerine yaptıkları bölgesel araştırmalarının bir araya getirildiği genel bir coğrafya çalışması olan The *Geography of the Hittite Empire*'ı[85] yayınlamıştır. Garstang ve Gurney'in bu çalışması hakkındaki ilk ciddi eleştiriler,

[79] Yakar, 1980, s. 75.
[80] Yakar, 1980, s. 77.
[81] Kökten, 1944, s. 679.
[82] Garstang, 1943, s. 35-62.
[83] Garstang, 1942, s. 450-459.
[84] Garstang, 1944, s. 14-37.
[85] Garstang ve Gurney, 1959.

Goetze ve Güterbock tarafından yapılmıştır.[86] Bu eleştirilerin haklılığı ve "Hitit İmparatorluk Coğrafyası"ndaki yanlış yorumlarının nedenleri, Gurney tarafından uzun yıllar sonra tartışılmıştır.[87]

Hitit tarihi coğrafya çalışmaları için ihtiyaç duyduğumuz ve yoğun biçimde başvurduğumuz, arşivlerimizdeki Hitit metinlerinde geçen coğrafi isimlerin oluşturduğu envanterler 1973 yılında yayınlanmaya başlamıştır. H. Ertem, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*ni[88] 1973 yılında yayınlamıştır. Bu tarihten beş yıl sonra, 1978'de J. Tischler ve G. F. del Monte, RGTC 6'da Hitit çiviyazılı metinlerindeki coğrafya isimleri kataloğunu[89] yayınlamışlardır. Bu çalışma, metin referansları dışında, önemli bölümlerin çevirileriyle birlikte literatürden seçilmiş kaynakları da içermektedir. Sonraki yıllarda yeni Boğazköy tabletlerinin ve Maşat tabletlerinin yayınlanması sonucu çalışmaya ek yapılması ihityacı duyulmuş ve 1992 yılında del Monte tarafından RGTC 6.2[90] olarak yayınlanan ek ile katalog işlevselliğini arttırmıştır.[91]

Jak Yakar'ın, geniş çaplı bir yüzey araştırmasının sonuçlarından oluşturulmuş 1980 tarihli çalışması,[92] çeşitli Hitit dönemi coğrafi adlarının lokalizasyonunu

[86] Goetze, 1960, "Review of J. Garstang and O. R. Gurney 'The Geography of the Hittite Empire'", JCS 14, 43-48; Güterbock, 1961, "The North-Central Area of Hittite Anatolia", JNES 20, s. 85-97.
[87] Gurney, 1992, *"Hittite Geography: Thirty Years on"*, Sedat Alp'e Armağan. Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, Ankara 1992, S.213-221.
[88] Ertem, 1973.
[89] del Monte ve Tischler, 1978.
[90] del Monte, 1992.
[91] Singer, 1997.
[92] Yakar, 1980.

içermektedir. Jak Yakar bu çalışmada Sedat Alp'in Hanhana=İnandık lokalizasyonunu[93] kabul etmemektedir.

M.Forlanini, Hitit dönemi Anadolu coğrafyası ile ilgili birçok bölgesel çalışma[94] yapmasının ardından M. Marazzi ile birlikte hazırladıkları çalışma,[95] kapsamlı, genel bir Hitit dönemi haritası içermektedir. Harita, Hitit coğrafyasını bölgelere ayırarak ve bu bölgeler üzerine yapılan çalışmaların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur.[96] Gurney'in 1992'de yayınlanan makalesi, Forlanini ve Marazzi'nin çalışması üzerine eleştiri ve yorumları içermektedir.[97] Forlanini ve Marazzi'nin, 1986 tarihli çalışmalarında genel Hitit dönemi haritasını hazırlarken yaptıkları lokalizasyon çalışmalarının bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

Harita oluştururlarken "Hatti" olarak tanımladıkları alan, merkez Kapadokya'daki Kaniš / Neša krallığı toprakları ile I. Singer'in esas Hatti bölgesi olarak gösterdiği orta ve aşağı Kızılırmak havzasındaki bölgedir.[98]

CTH 604 ve CTH 626'da, Tahurpa (Yozgat civarı), Katapa (Babalı Höyüğü veya Çamurlu Höyüğü), Zippalanda (Kanak Su Vadisi yakınında) ve Šanahuitta (stratigrafik özelliğine göre Alişar olabilir), Hattuša ile Ankuwa arasındaki yol güzergahında gösterilmektedir.[99]

[93] Alp, 1977.
[94] Forlanini, 1977; Forlanini, 1979; Forlanini, 1980; Forlanini, 1985.
[95] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[96] Bkz. Ek 3: Haritalar, Harita 5.
[97] Gurney, 1992.
[98] Singer, 1973.
[99] Forlanini ve Marazzi, 1986.

Kammama (Çekerek civarında), Ištahara (Mamure höyüğü olabilir), Hattena (Alaca Höyük?), Šapinuva (Alaca yöresinde, Eskiyapar olabilir), Tapika ve Hattuša arasında aranması gerektiği ileri sürülür.[100]

Hanhana'nın Sungurlu civarında aranması, S.Alp'in "İnandık" önerisinden[101] daha olası bulunduğu belirtilir. Kuruštama (Sungurlu'nun batısında), Taviniya (Delice yakınında) ve Arinna (Büyüknefesköy, Cornelius'a göre Tavio) Hattuša yakınında olabileceği belirtilir.[102]

CTH 235'deki 'Kadınlar Listesi'nden anlaşıldığına göre Hattuşa'nın güneyinde çok sayıda kasaba vardı ve Kartapaha, Uluşna, Parşananhila, Şalma, Kukuwawa şehirleri de bu bölgede olmalıydı. CTH 562.2 III'deki Katapa'dan başlayıp güneybatı yönünde devam edip Durmitta eyaletindeki Waratta kasabasına ulaşan yol, güzergah için yararlı bilgiler sağlamıştır. [103]

Alp'in, Anziliya=Zile, Zuliya Nehri=Çekerek Nehri ve Tahazzimuna=Dazimon identifikasyonlarına[104] katılmakla beraber Gašipura'nın, Gaziura / Turhal, Gagadduva'nın Gagonda olmama olasılığı üzerinde dururlar. Maşat'ın doğusunda Hapidduini Dağı ve Zuliya vadisine hakim olan Šakadunuwa Dağı vardır. Maşat'ın kuzeyinde İris / Yeşilırmak'tan başka, Hititler'in Tapika, Šadduppa, Karahna ve

[100] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[101] Alp, 1977.
[102] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[103] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[104] Alp, 1980.

Mariša şehirlerini tehdit eden ve uzun süre Gašga toprakları olan Pišhuru ve Išhupita şehirleri bulunuyor olmalıdır.[105]

II. Muršili ile I. Šuppiluliuma yıllıklarında ve bazı dini metinlerde (özellikle CTH 561 ve 562) anlatılan askeri seferlerde ordu, Kızılırmak'ın aşağı yöresinde (Hititçesi Mita ve olasılıkla bugünkü Delice Irmak), Hanhana ya da Hattena yakınında toplanır, Marašantiya'yı geçip Hurna'ya ulaşır, oradan da Nerik veya Tumanna'ya ilerlerler. Daha doğu bölgelerde Şapinuwa ve Iştahara şehirleri Gaşgalar'ın Şunupaşşi ve Malazziya yönlerinden gelen saldırılarını karşılar, daha sonra gelen Hitit ordularına Hatenzuva ve Hakmiš (Mecitözü yakınındaki Büyükhöyük olabileceğini belirtirler) yolunu açtığı belirtilir.[106]

M.Ö. 14-13. yüzyıllarda önemini yitirmiş ancak Hititler için önemli bir şehir olan Zalpuva, Maraşantiya Nehri'nin denize döküldüğü yerdedir. Bölgedeki Gaşga grupları isimlerini Kummeşmah(a) (modern Kelkit) nehrinden alır. Diğer Gaşga grupları, daha güneydeki Durmitta şehrinde yerleşmişler ve Hitit topraklarına buradan saldırırlardı. KUB 48.105' deki, MÖ 13. yy.'a ait metne göre, Durmitta'nın iki kasabası olan Piddaniyaşa ve Varatta'nın, Pitnisos ve Baretta (sırasıyla Kozanlı civarı ve Aspona / Şehithöyük civarı) olabileceği ileri sürülmüştür.[107]

Hatti ülkesinde, "Yukarı Ülke" ve "Aşağı Ülke" olarak iki coğrafi birim ve aynı zamanda iki yönetim birimi bulunurdu. Hatti topraklarının güneydoğusuna ilerlediğimizde, Šamuha problemiyle karşılaşmaktayız. Šamuha kenti metinlerde,

[105] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[106] Forlanini ve Marazzi, 1986.

küçük gemilerin yanaşabileceği, nehir yakınında bir yerleşim olarak geçmektedir. Genel olarak Šamuha'nın yukarı Fırat bölgesinde olduğu düşünülmekle birlikte Forlanini ve Marazzi çalışmalarında, yerleşimin yukarı Halys bölgesinde olduğu görüşünü desteklemektedir.[108] Bu durum, 'Karahna ve Marişta, Maşat ile yukarı Kızılırmak'ta yer alıyorsa, Şamuha da bu yerleşimlere yakın olmalıdır' şeklinde açıklanmaktadır. Böylece Şamuha kenti Sivas'a yerleştirilebilir ve Arziya ile Pittiyariga şehirleri Zara (Hititçe ismi Anzara olabilir) yönünde, Kızılırmak boyunda olabilecekleri ileri sürülür.[109]

M.Ö. 13. yy.'da Yukarı Ülke'nin önemli dini merkezlerinden biri olan Urikina, KUB 40.98'e dayanarak Šamuha'nın güneyinde aranmalıdır. Daha güneyde Hurma, doğuda, Asurlu tüccarların kervan yolu üzerindeki Kaneš ve Uda bulunmaktaydı ki bu yerleşimler, Tuvanuva ve Kumanni arasında lokalize edilebilirler.[110]

Yukarı Ülke, kuzey ve doğudan sık sık Pişhuru, Işhupitta ve Tipiya'da bulunan Gaşgalar ile Azzi-Hayaşalılar'ın saldırılarına uğrardı. Himmuwa, Tiliura, Dankuva, Šadduppa, Iştitina ve Kannuvara ile Azzi sınırındaki Ura kalesi de bu saldırılara maruz kalırlardı. Azzi-Hayaša bölgesinin coğrafi konumu tartışmalıdır. Detaylara inildikçe zorluklarla karşılaşılmaktadır. Örneğin, II. Muršili'nin 10. yılında düzenlediği sefer sırasında, Arišpa için 'denizde' denilmiştir. Buradaki 'deniz', Karadeniz, Van Gölü ya da Elazığ civarındaki Hazar Gölü olarak yorumlanmıştır.

[107] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[108] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[109] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[110] Forlanini ve Marazzi, 1986.

Erzincan yöresindeki eski bir gölün kalıntısı olan bataklık göz önüne alındığında, bahsi geçen 'deniz'in bu bölgede olduğunu söylenebileceği belirtilir.[111]

Böylece Ingalava, Arišpa, Dukkamma Erzincan yöresine konulabilir ve Temiya / Timmiya / Timmina Cimin, Bizans dönemi ismiyle Tzimenon olabilir. Bununla birlikte, KUB 26.39 IV 26' da bahsedilen Hayaşa'nın tapınakları bu bölgede olabilir. Azzi'nin Aza olduğu düşünülebileceği belirtilmektedir.[112]

Kemah'dan ayrılıp, Fırat Nehri takip edildiğinde ulaşılan dağlık bölge, M.Ö. 13. yy.'da bir Hitit ailesi tarafından yönetilen ve 15. yy.'da Išuva'yı da içine alan idari birimin yerleşim alanı olarak yorumlanabileceği belirtilmektedir. CTH 146 ve KBo 16.42, yörenin coğrafyası hakkında bilgi sağlayan iki önemli metindir. Metinlere göre, Kummaha, Dukkamma, Pahhuya (Fırat vadisinde Eğin ve Malatya arasında olabilir), Zuhma, Malitiya / Maldiya (Malatya yakınlarındaki Arslantepe höyüğü olabilir), Hintuza, Šullamma, Tahišna, Pališna, Šinuva, Arihuva (Argavan olabilir) Išuva ile birlikte aynı eyeletin içinde bulunduğu öne sürülmektedir.[113]

Tegarama genellikle Malatya'nın batısına lokalize edilmektedir. Kuššara, Tegarama, Hurna ve Šamuha arasında aranmalıdır. Bunula birlikte, Kizzuvatna'ya kadar bir alan kaplayan Armanata, Komagene dağlarına lokalize edilebilir.[114]

[111] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[112] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[113] Forlanini ve Marazzi, 1986.
[114] Forlanini ve Marazzi, 1986.

İlk kez yetmişli yılların sonlarında Yakar tarafından keşfedilen,[115] yukarı Kızılırmak'taki Sivas-Kayalıpınar höyüğünde 2005 yılında başlatılan kazı çalışmalarının ilk yıl sonuçlarına göre antik Şamuha'nın kalıntılarına ulaşılacağı düşünülmektedir. Alanda bulunan tabletler, Kayalıpınar'ın Eski Asur Dönemi yerleşimi ve Hurri dökümanları içeren Hitit dönemi arşivleri bulunduğunu göstermektedir.[116]

Nerik'in yeri kesin olarak bilinmemekle beraber, bulunabileceği bölge konusunda çalışmalar büyük ölçüde bir uyum göstermektedir.[117] Yakın zamanda yapılan araştırmalar sonucu Amasya-Vezirköprü'deki Oymaağaç tümülüsü Nerik olarak önerilmektedir.[118]

Gorny'nin çalışmaları, Ankuva'nın Alişar Höyük'te olduğu düşüncesi doğrultusunda arkeolojik kanıtlar sunmaktadır.[119] Herhangi bir coğrafi yorumdan bağımsız olarak Alişar'ın en azından bir Asur '*wabartum*'u olduğu söylenmelidir ve bir *wabartum* olan Ankuva'dan bahsedilen eski Asur dönemine ait metinlerin yarısı buradan çıkmıştır. Eski Asur dönemine ait yayınlanmış binlerce Kültepe tableti karşısında henüz yayınlanmış 63 Alişar metni olduğu düşünülürse bu hipotezin doğruluğa ne kadar yakın olduğu görülmektedir.[120]

[115] Yakar ve Gürsan-Salzman, 1979, s. 39.
[116] Müller-Karpe *et alii*, 2006.
[117] Dinçol ve Yakar, 1974; Forlanini, 1977; McQueen, 1980.
[118] Czichon *et alii*, 2006.
[119] Gorny, 1995; 1997. Ayrıca Ankuva için bkz. Ünal, 1984 ve Crasso, 2005.
[120] Kryszat 1999, 130.

III.1. Merkez Hatti Bölgesi ve Bölgedeki Üç Şehir: Hattuša- Tapikka- Šapinuva

Anadolu yarımadasının, batıda Ege sahillerinden başlayarak doğuya doğru uzanan ardından da güneydeki Hindistan sınırlarına kadar ulaşan bir dağ silsilesinin parçası olan yüksek dağları arasında kalan kısmı yüksek bir platodur. Bu platonun yüksekliği, yarımadanın ortasında bin metreyi bulurken doğusunda ortalama bin metre daha yüksektir.[121]

Anadolu yarımadasının güneyinde, Antik dönem coğrafyacılarına göre, dünyanın Akdeniz'in doğusunda kalan kısmını 'iç' ve 'dış' (kuzey ve güney) yarı olmak üzere ikiye bölen Toroslar uzanmaktadır.[122] Doğuya doğru diğer dağlar manzaraya hakimdir. Bunların en önemlisi sönmüş bir yanardağ olan Erciyes Dağı'nın konisidir. Antik ismi Argaeus ve yüksekliği 3.917 metre olan dağın gerisinde Toroslar'dan gelen ve kuzeydoğuya doğru bir yay çizerek ilerleyerek Doğu Anadolu yüksek platosuna karışan Anti-Toros dağ zinciri yer alır. Anti-Toroslar'ın bu uzantısı doğudaki Mezopotamya ile güneydeki Kilikya nehir platoları arasında bir set oluşturur.[123] Platonun kuzeyinde, doğudaki büyük kara kütlesinden başlayıp batıya doğru Karadeniz boyunca uzanan ve sonunda alçalan bir dağ silsilesi vardır. Karadeniz yağmurlarının beslediği sık ormanların bulunduğu bu dağlar, bölgeye eskiden beri geçit vermez.[124]

[121] Bektaş, 1999, s. 15.
[122] Gurney, 2001, s. 25.
[123] Gurney, 2001, s. 25-26.
[124] Gurney, 2001, s. 26.

Klasik dönem üzerine çalışan araştırmacıların Halys olarak tanıdıkları, Hititler tarafından Maraşantiya olarak adlandırılan Kızılırmak, kuzey Anadolu dağlarından çıktıktan sonra uzun bir mesafeyi kat ederek güneybatı yönünde ilerler ve Tuz Gölü'ne yaklaşırken önüne çıkan irili ufaklı dağlar nedeniyle öylesine büyük bir yay çizer ki adeta geldiği yöne doğru geri döner ve sahile paralel dağları kuzeydoğu yönünde keserek Karadeniz'e dökülür.[125]

Kızılırmak'ın ana kolu olan olan Delice Irmak da doğudaki dağlarda doğar ve Kızılırmak kavsi içinde büyük nehre benzer bir dolaşım göstererek sularını ana nehre boşaltmadan önce başkent Hattuşa'nın güneyinden ve batısından geçer. Nehrin kıyıları verimli çayırlar ve tarım alanlarıdır. Bölgenin kuzey tepeleri, Yeşilırmak ve kolları tarafından aşılır. Yeşilırmak, Karadeniz'e Kızılırmak'ın doğusundaki Samsun limanından dökülür.[126]

Çalışmamızın ilgi alanında olan Hitit bölgesinin büyük kısmı, klasik çağlarda Halys olarak isimlendirilen, günümüzdeki adı taşıdığı kırmızı sedimentler nedeniyle verilen Kızılırmak'ın büyük kavsi içinde kalan alan ile Tuz Gölü'nün güneyindeki ovayı kapsar. Söz konusu bu bölge, doğuda Anti-Toroslar ve uzantısı olan dağlar, güneyde Toroslar, batı ve kuzeyde dağınık haldeki dağlarla çevrilidir. Kuzeydeki ve güneydeki sahil bölgeleri Hitit yerleşim alanına dahil değildir. Anadolu yarımadasının batı yarısı ise uzun dönemler boyunca Hititler'in boğuşmak zorunda

[125] Gurney, 2001, s. 26.
[126] Garstang ve Gurney, 1959, s.1.

kaldığı, Arzava gibi kralıkların, beyliklerin ve konfederasyonların yerleşim alanı olmuştur. [127]

Anadolu'nun yüksek tepeleri, sadece nehirlerin yataklarını belirlemez bunun yanında ticaret yolları ya da orduların hareket edecekleri güzargahlar da bu yüksek tepelere göre belirlenir.[128] Eskiçağda, Küçük Asya topraklarını kesen iki ana ticaret yolu bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Ege Denizi kıyısında, Efes ve İzmir'den başlayıp doğuya, Asya'nın içlerine uzanır, diğeri kuzeydeki Karadeniz limanlarını güneydeki Akdeniz limanlarına bağlardı. Bu iki yol, Hitit anavatanının kalbinde, Kızılırmak kavsinin içinde bir yerde kesişirlerdi. Bölgenin coğrafi durumu, küçük varyasyonlar olmakla birlikte kuzey-güney rotasını belirlemiştir. Klasik dönemde, Sinop ve Samsun'dan yani Kızılırmak'ın karşıt yönlerinden gelen iki yolcu, nehri Amasya'da geçerdi. Kuzeyden gelen yolcu nehri geçtikten sonra güney-batı yönüne döner, Hattuşa yakınlarından geçerek doğuya yönlenir, yolu doğu-batı ticaret yoluyla kesiştikten sonra güneye uzanan yolculuğunda Halys kıyısındaki bir kale üzerinden Kayseri'ye ulaşırdı.[129]

Yüzyıllar boyunca bölgeyi kontrol eden güçlerin ihtiyaçlarını karşılaması için değişik rotalar kullanılmış olabileceğinden dolayı doğu-batı yolu, kuzey-güney yoluna oranla daha belirsizdir. Roma İmparatorluğu'nun yolları, ordunun güvenli bir şekilde hareket etmesini sağlayacak stratejik kararlar öncelikle göz önünde tutularak çizilmiştir ki iki yönde de tacirler de bu yolları kullanmışlardır. Ankara'dan geçen ve

[127] Gurney, 2001, s. 26.
[128] Garstang ve Gurney, 1959, s. 1.
[129] Garstang ve Gurney, 1959, s. 2.

doğuya giden, mil taşlarıyla işaretlenmiş bir Roma yolu,[130] tıpkı günümüzde kullanılan yol gibi Kızılırmak'ı Kalecik'te veya yakın bir yerde geçer ve Tavium'a ulaşır. Burada çatallanan yolun sol dalı, kuzeye, Amasya'ya doğru yönlenirken sağ dal Sivas'a ulaşır.[131]

İzleri henüz kaybolmamış güzergahlar ve imparatorların askeri seferleri tarafından belirlenen Bizans dönemi yolları, Kızılırmak'ı Çeşnirköprü'nün birkaç kilometre yukarısından geçer ve ana Roma yolunun güneyindeki bir çizgiyi takip ederdi. Ramsay'a göre kuzey-güney ticaret hattını kestikten sonra bu yol Sivas'a ulaşmak için Kanak Su vadisini izlemeli ve Terzili Hamam'dan geçmelidir.[132]

Hititlerden daha sonraki imparatorlukların kullandıkları yollar, Hitit bölgesi sınırlarının çok uzağındaki başkentlerinden geldiklerinden bu yolların bazı bölümleri, Kızılırmak kavsi içinde merkezdeki Hattuşa'dan yayılan Hititler döneminde kullanılan yollar ile örtüşebilirler.[133] Bu durumu gözümüzde canlandırmak için Herodot'un, Krezus'un ordusunu kendi zamanına kadar ayakta kalan köprüler üzerinden Pers topraklarına geçirişini anlattığı bölüme bakabiliriz.[134]

Çeşnirköprü'deki orta çağdan kalan köprü hala ayaktadır. Sular azaldığında ise bu köprünün altındaki Roma dönemi köprüsünün ve hatta daha eski bir dönemden kalan köprünün kalıntıları görülebilir. Ayrıca yazın suyun azaldığı dönemde çok da büyük olmayan bir köprü yardımıyla nehrin kolaylıkla geçilebileceği de gözlenmiştir.

[130] Bkz. Ramsay, 1962, s. 259.
[131] Garstang ve Gurney, 1959, s.2.
[132] Garstang ve Gurney, 1959, s.2. Ayrıca bkz. Ramsay, 1962, s. 265.
[133] Garstang ve Gurney, 1959, s.2.

Nehrin batı yakasında çevreyi kontrol eden bir tepedeki antik kalıntılarda Hitit seramik parçaları dahi bulunmuştur. Bu durumda bu nehir geçidinin, başkent Hattuşa'dan gelen yol üzerinde olduğu düşünülebilir.[135]

III.1.1. Hattuša

Hititler'in başkenti olan Hattuşa, Orta Anadolu platosunun Karadeniz'e doğru parçalanmaya başladığı yerdeki dağlardan birinin kuzey yamacında yer alır. Sarp kayalık yataklar içindeki bu sıradağlardan kuzeye doğru coşarak akan iki akarsu, en eski yerleşim alanı Hattuşa'yı aralarına alarak, Boğazkale yakınındaki bir yamaçta birleşir. Yerleşim yeri, 24 km. uzağındaki dağların sınır çizdiği kuzeye doğru uzanan bir vadiye hakimdir ve doğal bir müstahkem konuma sahiptir. Aynı zamanda, biri Ege kıyılarından gelip aşağı Kızılırmak'tan geçerek Sivas'a ve Doğu'ya yönelen, diğeri ise Karadeniz'deki Samsun limanından Kilikya'ya ve güneydoğuya doğru uzanan iki antik ticaret yolunun buluştuğu yerin yakınındadır. Kenti, stratejik yollar ağının merkezi haline getirmek için sadece bu güzergahlarla bir bağlantı kurmak yeterliydi.[136] Tarihi 'Hatti Ülkesi', MÖ 2. bin yılda bu dağlık istihkamlardan iktidarlarını sürdüren krallarca oluşturulmuş, daha sonra ise bir imparatorluğa dönüşmüş bir devletti. Ülkeye Hatti ismi, Hititler'den önce bu topraklarda yaşayan ve bizim Hattiler olarak adlandırdığımız bölge halkı dolayısıyla verilmiştir.[137]

---

[134] Bkz. Herodot, I. Kitap, 75. Bölüm.
[135] Garstang ve Gurney, 1959, s. 3.
[136] Garstang ve Gurney, 1959, s. 26.
[137] Dinçol, 1985, s. 18.

Hattuşa'da 1907 yılında H. Wincler tarafından başlatılan ve I. ve II. Dünya Savaşları dönemleri dışında kesintiye uğramayan arkeolojik kazılar, günümüzde de sistematik biçimde devam etmektedir. Hattuşa, Hitit tarihi içerisinde siyasi gelişmelere göre zaman zaman başkentin yeri değişse de çok uzun yıllar boyunca Hitit Devleti'nin başkentliğini yapmış büyük bir kraliyet kentidir. Bu büyük krallık kenti 1907'den günümüze değin henüz 30000'ine ulaşılabilmiş kraliyet arşivlerine sahiptir.[138] Başkent Hattuša arşivlerindeki kaynaklardan M.Ö. 17-13. yüzyıllar arasındaki Hitit dönemi Anadolusu hakkında bilgiler alabilmekteyiz.

Hitit arşivlerindeki kral yıllıkları, Hattuşa'dan başlayan bir çok askeri seferin kayıtlarını da içermektedir. Bu kayıtlar, tarihi coğrafya çalışmaları son derece önemli bilgiler içermektedir. Fakat bu kayıtlar, kralın ancak ordu ülkenin sınırına vardığında sefere katılmasından soraki bölümleri kaydettiğinden dolayı başkente komşu bölgeleri tanımlamaktan çok düşman topraklarına yakın bölgeleri tanımlamakta daha yararlıdırlar.[139] Bu nedenle, merkez Hatti bölgesinin coğrafi rekonstürüksiyon çalışmalarında, bölgedeki dini törenler için düzenlenen yolculukların güzergahlarını içeren metinler ve hatta bazı envanter metinleri[140] askeri sefer metinlerinden daha faydalı olmaktadır.

Garstang, Hitit dönemi Anadolu coğrafyası konusunda sistematik öneriler getiren ilk araştırmacılar arasındadır. Garstang'ın, konu üzerine yayınladığı makalelerin ardından[141], uzun süre O. R. Gurney ile üzerinde çalıştıkları eser[142], ancak

[138] Bkz. S. Erkut, 1997.
[139] Garstang ve Gurney, 1959, s. 5.
[140] HT 2 ve KBo 10.10'un çevirileri için bkz. Jian 1994 ve Rutherford 2004.
[141] Bkz. s. 40.

ölümünden sonra yayınlanmıştır. Garstang ve Gurney'in 1959 yılında yayınlanan çalışmasında, Hititoloji alanında o güne kadar değin yapılan araştırmalar ışığında ilk kez bütün Anadolu coğrafyasını içeren bir rekonstrüksiyon yapılması gayretine girişilmiştir. Bu çalışmada, ard arda coğrafi isimler içeren askeri sefer listeleri, bayram törenlerinde katedilen güzergahlar gibi içeriklere sahip Hitit metinlerinden oluşturulan listelerdeki isimler için, metinlerde anlatılan olayların geçtiği bölgelerin coğrafi şartları göz önüne alınarak kendilerinden önceki çalışmalar ışığında lokalizasyon önerileri getirilmiştir.

Çalışmanın içeriği, günümüze değin süren araştırmalar ile elde edilen bilgiler sonucunda, Gurney'in kendisinin de vurguladığı gibi[143] bir çok önemli değişikliği gerektiriyor olsa da bu çalışma, Hitit dönemindeki Anadolu coğrafyasını kapsayan ilk kapsamlı tarihi rekonstrüksiyon çalışması olması[144] açısından ve özelikle konuyu ele alış yöntemi ile günümüzdeki araştırmalara ışık tutan önemli bir eserdir.

Kitap, Hititler dönemi Anadolu'sunu sekiz bölgede incelemektedir:[145]

1. Kızılırmak Havzası (s. 1-31)
2. Kuzeydoğu Dağlık Bölgesi (s. 32-39)
3. Işuva ve Doğu Eyaleleri (s. 40-49)
4. Kizzuvatna (s. 50-62)
5. Merkez Bölge: Aşağı Ülke (s. 63-74)

[142] Garstang, J. ve Gurney, O. R., 1959, The Geography of the Hittite Empire.
[143] Gurney, 1992, s. 213.
[144] Güterbock, 1961, s. 85.
[145] Garstang ve Gurney, 1959.

6. Şallapa, Milavata ve Lukka Ülkeleri (s. 75-82)
7. Arzava Ülkeleri (83-100)
8. Diğer Batı Memleketleri (s. 101-109)

Garstang ve Gurney'in çalışmasının, bizim çalışmamızın konusu da olan 'merkez Hatti'yi inceleyen birinci bölümdeki askeri sefer ya da bayram yolculuklarının güzergahlarını içeren metinler, yukarıda bahsedilen konular göz önüne alınarak seçilmiştir. Bu metinlerden, Garstang ve Gurney tarafından oluşturulan şehir listelerine, kolaylık olması açısından oluşturuldukları metinlerin doğasını yansıtacak isimler verilmiştir.[146]

Listeler aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

Hattušili'nin Emri[147]

I. Liste **Hatt ii 57-60**	**II. Liste**[148] **Hatt iii 32-33**	**III. Liste** **KBo 6.29 I 26-28**
İšhupitta		
Mariša		
Hissashapa		
Katapa		
	Hakpiš	Hakpiš
Hanhana	İštahara	Ištahara
Tarahna	Hanhana	
Hattena		Tarahna
	Hattena	Hattena
		Hanhana
Durmitta	…zip…	
	Durmitta	
Pala		Kuruštama
Tummanna		
Kassiya		

[146] Garstang ve Gurney, 1959, s. 6.
[147] Garstang ve Gurney, 1959, s. 6. Şehir Listeleri, Hattuşili'nin 'Tahta Çıkış Anlatımı'ndan ve paralel metin KBo 6.29'dan çıkartılmıştır.
[148] II. listedeki isimler, karşılaştırmanın kolay yapılması amacıyla ters çevrilmiştir. Metinde Durmitta'dan Hakpiş'e yapılan bir geri dönüş yolculuğu güzergahında yer almışlardır.

Sappa Hukana Nehri		

Yerleşimlerin benzer bir dizilimde listelendiği görülmektedir. Bu durum bu yerleşimlerin stratejik bir yol üzerinde olduklarını en azından dizilimin coğrafya göz önüne alınarak yapıldığını göstermektedir.

I. Arnuwanda'nın Fragmanından[149]

KUB 17.21 II 20 vd.

Nerik ülkesinde, Hurşama kentinde, Kastama ülkesinde,

Serisa ülkesinde, Himmuwa ülkesinde, Taggaşta ülkesinde,

Kammama ülkesinde, Zalpuwa ülkesinde, Katahha ülkesinde,

Hurna ülkesinde, Dankuşna ülkesinde, Tapapanuva ülkesinde, Kazzapa ülkesinde,

Tarugga ülkesinde, İlaluha ülkesinde, Zihhana ülkesinde,

Şipidduva ülkesinde, Vaşhaya ülkesinde, Parituya ülkesinde,

[Kudretli] tanrılar, bu ülkelerdeki tapınaklarınız zaptedildi, Kaşka halkı onları yağmaladı ve resimlerinizi parçaladı.

KUB 23.115 7 vd.

[Şimdi ……] ülkeleri masum olanı (?) ilan edeceğiz:

[…]-putama [şehri], Taggaşta şehri, Şeriş şehri, […] şehri

Taştarişşa [şehri], Takkupşa şehri, Kam[mama..] şehri

Zalpuva şehri, Nerikka şehri [……]

[149] Garstang ve Gurney, 1959, s. 6.

[Ş]imdi biz Arnuvanta [Hatti'nin] Büyük Kralı

[ve] Büyük Kraliçe Aşmunikal, yüce tanrılar size [……]

Kendimizi takdim ediyoruz ve size […….]

biz ……..

(Devamı eksik)

Muvattalli'nin Dua Listesi[150]

Bu liste KUB 6 45-46'dan alınmıştır. Muvattalli listesini, Arinna ile başlayan her törenin kutsallığına göre düzenlemiştir. Burada kralın aynı tanrılara yakardığı yerleşimler gruplandırılmıştır.

Arinna, Urauna

Hattuşa

Şamuha, Hurma, Pittiyariga, Uda

Hişşaşhapa, Kulivişna ve (bir Akad ideogramıyla tarif edilen) 'Güneşimin Sarayı'

Nerik, Kaştama, Hatenzuva, Takupşa

Landa, Hattena

Vaşutuvanda

Ankuva

Şamuha

Tören Listesi.[151] **KUB 25 28**

İlk birkaç satır eksiktir. Birisi, olasılıkla kral, bir tören için Ankuva'ya yolculuk etmektedir. Üç gün yol alınır:

1. gece İmralla'da uyur
2. gece Hubigaşşa'da uyur
3. gece Ankuva'ya varır.

Kurban Listesi.[152] **KBo 4 13 i**

Taviniya, Zalpa, Hanhana, Ankuva, Durmitta, Tuhuppiya, Zişparna, Takkupşa, Kaştama, Alişa, Şanahvita, Hagmiş (Hakpiş), Taptina, Kabburnanta, İştahara, Tapika, Katapa, Tapşanuvanta, Hurna, Zapişhuna, Malaziya, Taggaşta, İşkahhizna, Kalaşmitta, Uhhiva, Hurma, Şallahhaşuva, Şugziya, Karahna

Kehanet Listesi.[153] **KUB 5 1 (i, 16, 19, 50, 53, ii, 29, 34)**

Nerik, Hanhana, Hurna, Taşmaha, (Kral 'saldırır'), Pikainareşşa, Taptina, Hurşama, (ve geri döner), Hakpiş, Talmaliya

[150] Garstang ve Gurney, 1959, s. 7.
[151] Garstang ve Gurney, 1959, s. 7-8.
[152] Garstang ve Gurney, 1959, s. 8.
[153] Garstang ve Gurney, 1959, s. 8.

Habercinin Listeleri.[154] **VBoT 68**

1893'te arkeolog E. Chantre'ın bulduğu çiviyazılı tablet, üç coğrafi isim listesi içermektedir. Tabletin ikinci ve üçüncü kolonunda bir habercinin, kralın Hattuşa'ya ya da Hattuşa'dan yapacağı yolculuk sırasında yapacağı ziyaretler için şehirlerdeki resmi görevlileri hazırlığa çağırışı tarif edilmektedir. Kralın ziyaret ettiği şehirlerin, bu listelerdeki sıralanışına başka bir metinde rastlanmadıkça, şehirlerin verilen sıralamada ziyaret edildiklerini kanıtlayamayız ancak bahsedilen yönde, yollarla birbirlerine bağlanacak kadar yakın oldukları sonucunu çıkartabiliriz.

I. Liste[155]

2	[…] kiya	…'dan biri
3	[…] kuliya	…'dan biri
4	[…] haşpuna'dan biri	…'dan biri
5	Taşkuriya'dan biri	…'dan biri
6	Hippuriya'dan biri	Taggapu[…]'dan biri
7	Kişmitta'dan biri	Hazzumi[ya] 'dan biri
8	Kuruştama'dan biri	Haraşta'dan biri
9	Hu[…] lara'dan biri	Matilla'dan biri
10	Matikşa'dan biri	Halapiya'dan biri
11	Tintuniya'dan biri	Zaraşşaniya'dan biri
12	Zarkabduna'dan biri	Hammuhiya'dan biri

[154] Garstang ve Gurney, 1959, s. 8-10.
[155] Garstang ve Gurney, 1959, s. 8-9.

13 Zitakpişşia'dan biri Talgamuşşi'dan biri

14 Gaitharza'dan birir

II. Liste[156]

Hattuşa, Taviniya, Tuhuppiya, Alişa, Zipişhuna, Ammuna, Hattena, Arinna

İkinci kolonda şöyle okunur: "Kral Arinna'dan Hattuşa'ya gideceği zaman, haberci *telipuri* görevlilerini çağırır." *Telipuri* adamlarının görevleri tam olarak bilinmemekle birlikte büyük şehirlerde yaşayan sivil ya da dini danışmanlar oldukları anlaşılmaktadır. Listelerin çoğunluğu Hattuşa ile başladığından, diğer listelerle karşılaştırmayı kolay yapabilmek için bu listedeki isim sıralaması ters çevrilmiştir.

III. Liste[157]

Bu liste, yukarıda gösterilen 'Kurban Listesi'nin büyük bölümüyle benzerlik göstermektedir.

Hattuša('dan ayrılır), Zalpuva, Tuhuppiya, Zišparna, Kaštama, Ališa, Šanahuita, Haggamiš (Hakpiš ?), Tapikkiya (Tapikka ?), İštahara, Malazziya, Karašmitta, Uhhiva, Matilla('ya varır)

[156] Garstang ve Gurney, 1959, s. 9.
[157] Garstang ve Gurney, 1959, s. 9-10.

Bayram Listesi[158]

Bu liste, parçalı haldeki KUB 9.16; 10.48; 20.80; KBo 3.25 tabletlerinden oluşturulmuştur. Bu güzergah, 'Nerik yolu Bayramı' olarak bilinen ve Hattuşa'da bir tapınakta biten bir bayram[159] ya da '*Nuntariyaşhaş* Bayramı' için katedilmiştir.[160]

Hattuša'dan ayrılış

1. gün Katapa

2. gün Katapa

3. gün Tanrı Zithariyaš Hakmara ve Tatašuna'ya gider

4. gün Tahurpa

5. gün Arinna

6. gün Tagišta

7. gün *Tablet kırık*

8. gün *Tablet kırık*

9. gün Taştarišša, Kaštama[161]

10. gün *Tablet kırık*

11. gün *Tablet kırık*

12. gün Hurrana'ya ilerleyiş

Dini dans

13. gün Zippalanda

[158] Garstang ve Gurney, 1959, s. 10.
[159] KUB 10.48 ii 22-23.
[160] KUB 9.16, sütun vd.
[161] KUB 20.80.

14. gün Katapa

Nerik tanrısına kurban

15. gün Tahurpa

16. gün Tapınak bayramı için Hattuša'ya Tippuva yolu

Oluşturulan bu listelerdeki şehirlerin coğrafi dizilimleri yer aldıkları metinden açıkça anlaşılmazsa ya da aynı dizilimi birkaç metinde aynı sırayla bulamazsak şehirlerin belli bir yöndeki yerlerinin kanıtı olamazlar.[162] Buradan yola çıkarak, Profesör Goetze'nin gösterdiği gibi[163] "Kurban Listesi"ni[164] "III. Haberci Listesi"nin[165] eki olarak kullanabilir ve bu metnin belli bir güzergahtaki yerleşimlerin tam bir listesini içerdiği sonucunu çıkartabiliriz. Ayrıca "Seremoni Listesi"nde[166] belirtilen biçimde bir yolcu, bir şehirden çıkıp hedef şehre varacak şekilde kraliyet yolculuğuna devam ederse karşılaşacağı yerleşimlerin, başlangıç ve hedef şehirleri bağlayan direk rota üzerinde yer alacağını varsayabiliriz.[167] Fakat yolcunun, 'Festival Güzergahı'nda[168] yer aldığı gibi, her şehre dini bir amaçla uğradığını söylemek oldukça zordur. Bu durumda başka destekleyici kanıtlar gerekmektedir.[169]

Garstang ve Gurney'in eserinde, öncelikle bu listelerde ismi birden fazla geçen ve tarihi önemi olan şehirler seçilmiştir. Bu şehirler sekiz grupta incelenmiştir.[170]

[162] Garstang ve Gurney, 1959, s. 5.
[163] Revue Hittite et Asianique, I, s. 20-22.
[164] KBo 4.13 I
[165] VBoT 68
[166] KUB 25.28
[167] Garstang ve Gurney, 1959, s. 5.
[168] KUB 9.16; 10.48; 20.80; KBo 3.25 fragmanları birleştirilerek oluşturulmuştur.
[169] Garstang ve Gurney, 1959, s. 5.
[170] Garstang ve Gurney, 1959, s. 11-31.

1. Taviniya

2. Katapa, Tippuva, Hiššašhapa, Hanhana

3. Hanhana, Tarahna, Hattena, Durmitta, Kuruštama, Gaziura

4. Zalpa, Ankuva, Durmitta

5. İştahara, Hakpiş, Tuhuppiya, Kaştama, Ališa, Šanahvita, Tapika

6. Tahurpa, Arinna, Nerik, Kaštama, Hurna, Zippalanda

7. Taggašta, Kattimuva, Ištaluppa, Yüksek Dağ, Kummešhana Nehri, Kızıl Nehir, Mariša, Tiliura, Pišhuru, šhupitta, Anziliya, Landa, Hahha

8. Hurna, Tehšina Dağı, Timmuhala, Pala, Tummanna, Altanna, Dahara Nehri, Elluriya Dağı

Garstang ve Gurney, çalışmalarında ele aldıkları gruplardan bazılarını şu şekilde irdelemişlerdir. Öncelikle, Hattuşa'dan Arinna'ya yapılan yolculuğu tarif eden 'II. Haberci Listesi' ve 'Bayram Güzergahı'nı ele alırsak;[171]

II. Haberci Listesi	Bayram Güzergahı
Hattuşa	Hattuşa
Taviniya	Katapa
Tuhuppiya	
Ališa	Hakmara
Zipišhuna	
Ammuna	Tahurpa
Hattena	
Arinna	Arinna

İki liste arasında benzer bir isim yer almamakla birlikte, başlangıçtan sonra Arinna'ya ulaşmak için güzergahların birbirinden ayrıldıklarını düşünebiliriz.

[171] Garstang ve Gurney, 1959, s. 11.

Olasılıkla Taviniya ve Katapa'ya ulaşmak için Hattuša'nın iki farklı kapısından çıkılmıştı. Hattuša surlarında, güneyde iki, kuzeyde tek olmak üzere üç ana kapı olduğunu biliyoruz; güneyde, yukarı şehirdeki 'Kral Kapısı' ve kuzeyde, tepenin dibindeki 'Aslanlı Kapı' bunlardan ikisidir. Kralın aynı hedefe ulaşmak için bir kuzey bir de güney kapısından çıktığını düşünürsek, diğer yöndeki hedefe ulaşmak için ekstra bir yol katetmesi gerekecektir. Bu durumda, iki farklı rotada aynı hedefe ulaşabilmesi için güneydeki iki farklı çıkışın kullanıldığını düşünmek olasıdır. O halde, KUB 10.91 ii 2-12'de ismine rastladığımız Taviniya kapısı güneydeki kapılardan biri olmalıdır: "… ve tanrı arkalarından gelir ve onlar tanrıyı Taviniya kapısından indirerek ormana götürürler."[172]

Şehrin kuzey çıkışı ormana değil akarsuya ve sık kullanılan kuzey-güney ticaret yoluna açılmaktadır. Ayrıca tören kafilesinin kapıya 'indiği' söylendiğine göre törenin başladığı tapınak yukarı şehirdekilerden biri olmalıdır. Bu durumda kafilenin 'inebileceği' tek kapı 'Aslanlı Kapı'dır. Çünkü 'Kral Kapısı' aşağı yukarı tapınaklarla aynı seviyededir. Böylece 'Taviniya Kapısı'nın 'Aslanlı Kapı' olabileceği ve Taviniya'nın da bu kapıdan çıkan yolun üzerindeki ilk şehir olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Kapıdan çıkan yol akarsuyla karşılaştığından, daha sonra Romalılar tarafından Amaseia'dan Tavium'a gitmek için kullanılan Ancyra'ya giden yola ulaşabilmek için kısa bir süre güney yönünde ilerlemelidir. Boğazköy'ün 20 km. güneybatısındaki Büyüknefesköy'e lokalize edilen Tavium'un, Taviniya olabileceği düşünülmektedir. [173]

[172] Garstang ve Gurney, 1959, s. 11.
[173] Garstang ve Gurney, 1959, s. 11.

II. Haberci Listesi	Bayram Güzergahı	Hattuşili'nin Emri; I. Liste
Hattuša	Hattuša	Mariš̆ta
	Katapa	Hiššašhapa
Taviniya		Katapa
…….	…….	Hanhana
	Tahurpa	
	Arinna'ya nehir yolu	……
Arinna	Arinna	Durmitta
	…….	
	Katapa	
	Tahurpa	
	Tippuva yolu	
	Hattuša	

II. Haberci Listesi, Bayram Güzergahı ve Hattušili'nin Emri;[174] I. Liste karşılaştırıldığında, II. Haberci Listesi'nde, Hattuša'dan ayrıldıktan sonra ilk ulaşılan şehrin Taviniya olduğu görülmektedir. Bir önceki bölümde Taviniya'nın, Hattuşa'nın 20 km. güneybatısındaki Büyüknefesköy'e lokalize edilen Tavium'un olabileceği öngörülmüştü.[175]

Bayram Güzergahı'nda, Hattuša'dan sonraki ilk şehir Katapa'dır. Yine bir önceki bölümde, Katapa'nın, güneye, Arinna'ya doğru giden bir yol üzerinde olabileceği yorumu yapılmıştı. Yolculuk, güneydeki Kral Kapısı'ndan başlamakta ve yolculuğun sonuna doğru kral, Katapa'yı ikinci kez ziyaret etmekte, yeniden Tahurpa'ya uğrayıp Tippuva yolu ile Hattuša'ya geri dönmektedir.[176]

Hattuşa'nın Kral Kapısı'ndan çıkan ve güneydoğu yönünde ilerleyen bir yolcunun karşısına çıkacak ilk tepe, Küçük Köhne'nin kuzeyinde yer alan, büyük taş

[174] Garstang ve Gurney, 1959, s. 12.
[175] Garstang ve Gurney, 1959, s. 12.
[176] Garstang ve Gurney, 1959, s. 12.

bloklardan inşa edilmiş, yıkılmış bir bir giriş kapısı ve von der Osten'in Alişar Höyük'e benzer yapısı olduğunu söylediği[177] büyük bir höyüktür.[178] Garstang ve Gurney, Hitit metinlerinde sıklıkla geçen Katapa şehrini bu höyüğe lokalize etmektedir. [179]

Katapa'dan geçip Tipuva üzerinden devam eden yol, kuzeye, Alacahöyük'e doğru devam eder. Alacahöyük yakınlarında kuzey ticaret yolunun, Tavium'dan gelen diğer koluyla birleşir.[180] Yol, bu birleşmenin ardından Amasya'nın tepelerine doğru tırmanmaya başlar. 1959 tarihli çalışmada Garstang ve Gurney, Hattuşili'nin Emri; I. Liste'deki şehirleri bu yol üzerine lokalize etmişlerdir: Marişta ve Hissashapa'yı, Alacahöyük ve Amasya yönünde Hattuşa'nın kuzeyine, listede Katapa'dan sonra gelen Hanhana'yı, güneyden Alişar Höyük üzerinden gelen yolun, Romalılar tarafından kullanılan ana doğu-batı yoluyla kesiştiği yerdeki Köhne'ye ve Durmitta'yı da Kaneş'e yerleştirmişlerdir. [181]

Hattuşili'nin Emri[182]		
I	II	III
Hissashapa		
Katapa		
	Hakpiş	Hakpiş
	İştahara	İştahara
Hanhana	Hanhana	Hanhana
Tarahna		Tarahna
Hattena	Hattena	Hattena
	…zip…	
Durmitta	Durmitta	
		Kuruştama

[177] Von der Osten, 1927, s. 37-39.
[178] Garstang ve Gurney, 1959, s. 12-13.
[179] Garstang ve Gurney, 1959, s. 13.
[180] Garstang ve Gurney, 1959, s. 13.
[181] Garstang ve Gurney, 1959, s. 13.
[182] Garstang ve Gurney, 1959, s. 14.

Hattuşili'nin Emri'nden oluşturulan üç listeyi karşılaştırdığımızda, Hanhana ve Hattena'nın kavşak noktaları olduğu açıkça görülmektedir. Hissashapa ve Katapa yönünden de gelinse, Hakpiš ve Ištahara yönünden de gelinse yol, üç listede de ortak gözüken Hanhana - (Tarahna) - Hattena üçlüsünden geçerek Durmitta veya Kuruştama yönüne doğru devam etmektedir. Yukarıda görüldüğü gibi Katapa, Küçük Köhne yakınlarındaki höyüğe lokalize edildiğinde Hanhana, doğuya doğru en yakın yol kesişimine, Köhne'ye lokalize edilmiştir.[183] Doğu yönünde devam edildiğinde bir sonraki kavşak noktası, klasik dönem ismi Sebastopolis olan Sulusaray'dır. Yol burada kuzeye, Zela ve Amaseia yönüne doğru ayrılmaktadır. Garstang ve Gurney, Hattena'yı bu kavşak noktasına lokalize etmektedir. Listeye göre Durmitta, doğu yönünde devam eden yol üzerinde yer alıyor olmalıdır. [184]

Kurban Listesi	III. Haberci Listesi
	Hattuşa('dan ayrılır)
Taviniya	
Zalpa	Zalpa
Hanhana	
Ankuva	
Durmitta	
Tuhuppiya	Tuhuppiya
Zişparna	Zişparna,
Takkupşa	
Kaştama	Kaştama
Alişa	Alişa
Şanahvita	Şanahvita
Hagmiş (Hakpiş)	Haggamiş (Hakpiş ?)
Taptina	
……	Tapikkiya (Tapika ?)
İştahara	İştahara
Tapika	
Katapa	

Kurban Listesi'nde görülen şehir listesinin sıralaması, III. Haberci Listesi tarafından desteklendiğinden dolayı bu listelerde yer alan şehirlerin, coğrafyada bu sıralamada yer aldıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.[185] İki liste arasında ilk dikkati çeken fark, ilk listede Tapika'nın İştahara'dan sonra gelmesi, ikincisinde ise İştahara'dan önce yer almasıdır. Tapika'dan önce liste aynı sırayı izlediğine göre, Tapikka'ya hem Hakpiş'ten, hem de İştahara'dan ulaşılabildiği sonucunu çıkartabiliriz. [186]

III.1.1.1. Hattuša Çevresindeki Bazı Şehirler

Merkez Hatti bölgesinin rekonstrüksiyonu üzerine yapılan çalışmaların en son tarihlilerinden biri, konunun duayenlerinden biri olan Forlanini tarafından yayınlanmıştır.[187] 2007 tarihli çalışmasında Forlanini başkent Hattuşa'dan başlayan kısa güzergahlarla ilgili aşağıdaki gibi bir liste yapmıştır:[188] Bu liste, başkent Hattuşa'nın çok yakınında yer alan coğrafi isimlerin bir arada görülmesi açısından önemlidir.

- **İmralla ve Hubigašša üzerinden direk Ankuva'ya giden yol.**[189]

- **Hattuşa'nın *pulha*-Kapısı'ndan çıkan, Tippuva Dağı (ve şehri) üzerinden Tahurpa'ya giden yol.**[190] Kralın Tahurpa'dan Hattuša'ya bir günde ulaştığını

[183] Garstang ve Gurney, 1959, s. 14.
[184] Garstang ve Gurney, 1959, s. 14.
[185] Garstang ve Gurney, 1959, s. 18.
[186] Garstang ve Gurney, 1959, s. 18.
[187] Bkz. Forlanini, 2007.
[188] Hattuşa'nın kapıları ve komşu yerleşimlere giden yolların ilişkisi için bkz. Pierallini 2002. Boğazköy çevresindeki arkeoloji için bkz. Czichon 1997, 1998, 1999, 1999A.
[189] Forlanini, 2007, s. 150. KUB 25.28 I 1-10. Kült görevlilerinin Hattuşa'dan Ankuva'ya KIN-az getirdikleri yolculuğunun tasviri. Hubigaşşa ayrıca KBo 22.31 3' fragmanında da geçmektedir.

AN.TAH.ŞUM Bayramı'ndan biliyoruz; tören için Tippuva Dağı'nda durur ve Kale'ye çıkmadan önce arınmak için *Tarnu*-Evi'nde oturur.[191]

- **Zippalanda kapısından başlayan Harrana(šši) ve Zippalanda'ya giden yol.**[192] Bu, *nuntarriyašha* Bayramı'nın 11. ve 12. günündeki kralın yol güzergahıdır.[193] Şehir kapısının ismi bu yolun Zippalanda'ya ulaşan direk yol olduğunu göstermektedir. İsmi Ku[…][194] ile başlayan şehre götürülen kutsal *kurša* bu kapıdan çıkartılmaktadır.

- **Haitta'ya ve Puškurunuva Dağı'na giden yol.**[195] Haitta, Puškurunuva Dağı'nın yanından geçen yolda bir istasyon mudur yoksa kral, Haitta'dan Harrana'ya gitmek için dağı geçmek zorunda mıdır belirsizdir; bu durumda, Hattuşa'dan başlayıp, daha sonra ikiye ayrılan bir yol söz konusu olabilir. Bir kahin tarafından yazılan bir mektup olan KBo 15.28'de, kahinin Haitta'dayden, Zuliya ve İmralla(ya) Nehirleri vadilerine doğru uçan kuşların uçuşlarını kontol ettiğini okuyoruz. Imralla(ya)'nın, Hattuşa'dan Ankuva'ya giden yol üzerindeki ilk durak olan İmralla kenti ile bağlantısı olduğunu düşünürsek, İmralla ve Haitta'yı, Çekerek ve Çekerek'in kolu olan Alaca Irmak arasındaki havzanın batı yamaçlarına yerleştirebiliriz.

---

[190] Forlanini, 2007, s. 150.
[191] Bkz. Pierallini 1998, s. 118-119; Pierallini 1998, 2002, s. 269, 271; Schwemer 2004.
[192] Forlanini, 2007, s. 150.
[193] Taslak tablet 1, II 1-10; Taslak tablet 3, I 10-19 (Nakamura 2002, 20-21, 31-32, 50, 102-104).
[194] KBo 22.209 öy. 1'-8' (Pierallini 2002, 270). Eksik isim Kulella olarak tamamlanabilir (Bkz. Forlanini, 2007, s. 150).
Forlanini, 2007, s. 150. Sadece AN.TAH.ŞUM-Bayramı taslağından bilinmektedir. Kral, Puşkurunuva dağından Harranaşşi'ye iner, burada, Zippalanda Kapısı'ndan başlayan yola ulaşır ve Zippalanda'ya varır.

- **Tukkaštuva üzerinden Temelha'ya giden yol**,[196] KBo 11.34 öy. I 1-4'te şöyle tarif edilir: "(Kral), Hattuşa'dan Tammelha'ya (burada *Dam-me-el-ha*, I 7'de *Ta-am-me-el-ha*) giderken onlar, Tukkaştuva'da bir domuz keserler (…)". Kentin isminin, *Ta-am-me-el-ha* olarak okunduğu metin KBo 12.140'tan sadece Temelha'nın Hatuuşa yakınlarında olduğunu öğreniyoruz.[197] Temelha ve Zippalanda'nın Fırtına Tanrıların'nın Bayramları'ndan bahseden envanter metni KUB 38.19 + IBoT 2.102 öy. 6-7'de, bayramların yapıldığı kentin ismini okuyamamaktayız. Bu iki tanrının ismi, Del Monte'nin RGTC 6, 423'te de belirttiği gibi, KUB 42.103, III 15'te de birlikte geçmektedir.

- **Madilla'ya ve Arinna'ya giden yol.**[198] Madilla, VBoT 68 (II 9') tabletinde geçen, başkent yakınlarındaki önemli bir kült merkeziydi. Şehir, Arinna bölgesini kapsayan listede, ayrıca III 2'de habercinin, Hatti şehirlerinin AGRIG görevlilerini çağırırken Hattuşa'dan gelen kralın ulaşacağı nokta olarak da gözükmektedir.[199] Madilla'yı ilgilendiren bayramlar (ilkbahardaki AN.TAH.ŠUM ve sonbahardaki Büyük Bayram) ve güzergahları bir çok araştırmacı tarafından incelenmiştir:[200] Arinna yolunda kral ve kraliçe *şalli aşeşşar* için durduktan sonra, kraliçe Hattuşa'ya geri dönerken kral, aynı gün içinde Arinna'ya ulaşırdı.[201] Madilla yolunda, Kulella şehriyle ilgili bir ayin

[196] Forlanini, 2007, s. 150.
[197] Forlanini, 2007, s. 150. Bu metin, (İşuva kralı gibi) kişiler tarafından, Hattuşa, Zippalanda, Taviniya, Vaşhaniya (Halana'nın Fırtına Tanrısı) gibi çeşitli şehirlerin tanrılar kültüne verdikleri istihkaklardan söz etmektedir.
[198] Forlanini, 2007, s. 151.
[199] Forlanini, 2007, s. 151. VBoT 68 III 4-9'daki Zalpuva ile başlayıp Uhhiva ile biten liste, Hatti'nin ana kentlerini veren Adak Listesi KBo 4.13'teki I 20-33 bölümünün kısaltılmış halidir.
[200] Klinger 1996; Popko 1986, 2002.
[201] KBo 10.20 II 1-3.

yapılırdı. Arinna'ya ulaşan yolun, *aşuşa*-Kapısı'ndan çıktığını biliyoruz fakat Kulella'ya Zippalanda Kapısı'ndan çıkılarak ulaşıldığı muhtemeldir.[202]

- **Taviniya'ya giden yol,**[203] muhtemelen Taviniya Kapısı'ndan çıkmaktaydı. AN.TAH.ŞUM Bayramı taslağında, Taviniya'dan Hattuşa'ya geri gelen kutsal *kurşa*nın, Hiyaşna'da bir gece bekletildiği görülmektedir. Bu durumda, Taviniya-Hattuşa arası bir günlük mesafeden daha uzak olmalıdır.

- Fal metni KUB 22.27 IV 4-10'da tarif edilen, kutsal *kurşa*nın, **Katapa yönünde Dadaşuna, İştuhila ve Hakkura'ya giderken izlediği yol,**[204] ters istikamette olmakla birlikte, tanrı Zithariya'nın, Hakkura üzerinden Kadaba'dan Dadaşuna'ya yaptığı yolculuk güzergahıyla[205] kısmen örtüşmektedir.

[202] Pierallini 2002, s. 269. Nakamura 2002, s. 291 (KBo 39.62, V 20').
[203] Forlanini, 2007, s. 151.
[204] Forlanini, 2007, s. 151.
[205] AN.TAH.ŠUM taslağı No. 1, I 9-11 (Nakamura 2002, 17-19, 85).

III.1.2. Tapikka

Boğazköy arşivleri dışında, Maşat Höyük metinleri de Hitit araştırmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Zile'nin güneybatısındaki Maşat Höyük kazılarında keşfedilen çivi yazılı tabletlerin incelenmesi sonucunda, Mşt. 75/113 No. lu metin doğrultusunda askeri ve idari bir merkez olduğu anlaşılan bu yerleşimin Hitit çağı adının Tapika olduğu anlaşılmıştır. Maşat Höyük arşivinden M.Ö. 14. yüzyılın ilk yarısına ait belgeler, bazı tarihi ve filolojik problemlerin çözümüne yardımcı olduğu gibi Anadolu tarihi coğrafyası araştırmalarına da önemli katkılar sağlamıştır.[206]

S. Alp, 1977 yılında yayınladığı "Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilırmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında″ isimli çalışmasında, Hitit metinlerinde ismi Tapika ile yan yana geçen Anzilya şehrinin klasik çağlardaki Zela, modern Zile olduğu ortaya koymuş, Zuliya Irmağı'nı, klasik dönem ismi Syclax olan modern Çekerek Irmağı ile identifiye etmiştir. Yine aynı çalışmada Hitit metinlerindeki Şakaddunuva, Şişpunuva, Şarpunuva ve Hapidduini dağlarının Maşat Höyük'ün kuzey ve kuzeybatısındaki Karadağ, Buzluk Dağı, Emir Dağı ve yapraklı Tepe'nin Hitit dönemi adları olabileceği gösterilmiştir. [207]

Maşat Höyük tabletleri, yukarıda ismi geçen, identifiye ve lokalize edilen bu isimlerle birlikte, birçoğu Boğazköy metinlerinde geçmeyen coğrafi isimleri de

[206] Alp, 1991.
[207] Alp, 1977. Alp'in çalışmasında yer alan harita için bkz. Ek 3: Haritalar; Harita 7.

içermektedir. Maşat Höyük tabletlerini yayınlayan Alp, bu coğrafi isimleri sekiz gruba ayırmıştır:[208]

I. Maşat'ın Kuzeyi, Yukarı Yeşilırmak

Boğazköy Metinlerinde Geçen İsimler	Boğazköy Metinlerinde Geçmeyen İsimler
Anziliya	Dupitta
Gagadduwa	Gašdumiša
Haninqawa	Gawattagga
Hapara	Gawattaru
Hapidduini Dağı	Hananak
Hariya	Hantiššizzuwa
Inzili	Happušie
Išašpara	Kappaduwa
Išhupitta	Kappušiya
Išteruwa	Kišdumiša
Karahna	Mura
Kašaša	Narapiduwa
Kašipura	Pašduwaduwa
Kizzimara	Šariya
Lišipra	Tiduwa
Mariša	Uišd[u?]
Patana	Vahšuwanta
Tahašara	
Tahazimuna	
Zikkatta	
Zišpa	

II. Yeşilırmak'ın Kuzeyi

Boğazköy Metinlerinde Geçen İsimler	Boğazköy Metinlerinde Geçmeyen İsimler
Pittalahšuwa	Kalzana
Tiwara	Kapapahšuwa
	Kurupaššiya

[208] Alp, 1991, Maşat Höyük'te Bulunan Çivi Yazılı Hitit Tabletleri. Bu grupların harita üzerinde

III. Yukarı Yeşilırmak'ın Batısı, Maşat'ın Kuzeybatısı

Boğazköy Metinlerinde Geçen İsimler	Boğazköy Metinlerinde Geçmeyen İsimler
Himmuwa Kamamma Kašša Malazziya Piššunupašši Taggašta Talmaliya Tiwara Urišta	Haššarpanda Iškila Gaštaharuga Kutupitašša Pišateniti Šipišaši Ukuduipuna Zanipura

IV. Çekerek'in Batısı

Boğazköy Metinlerinde Geçen İsimler	
Šakaddunuwa Sıradağları Šanahuitta Taptigga	

V. Maşat'ın Güneyi

Boğazköy Metinlerinde Geçen İsimler	Boğazköy Metinlerinde Geçmeyen İsimler
Šalewanta Šuppiluliya	Ziggašta Zikkišta

VI. Maşat'ın Güneydoğusu

Boğazköy Metinlerinde Geçen İsimler	
Šapinuva	

---

gösterimleri için bkz. Ek 3: Haritalar; Harita 8.

VII. Maşat-Höyük Civarı

Boğazköy Metinlerinde Geçen İsimler	Boğazköy Metinlerinde Geçmeyen İsimler
Gamazua Ninišankuwa Šalašna Šugaziya Taptagga Tiwaliya	Gaštarrišduwa Hawalta Iyagganueški(?) Kuwaštuhhurihšena Palhišna Pizzuha Tahašta

VIII. Maşat Bölgesi Dışı

Boğazköy Metinlerinde Geçen İsimler	
Arzawa Gašga Hanh[ana](?) Hatti Hattuša Hayaša Išuwa Kizzuwatna Lahuwazantiya Šamuha Tupazziya Yukarı Ülke	

Bugün, Hititçe çivi yazılı belgelerde geçen binlerce coğrafi isme karşılık, bu isimler üzerinde yapılan lokalizasyon çalışmaları oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte Eskiçağ yerleşimlerinin saptanması oldukça güç olduğundan metinlerde geçen coğrafi isimlerin çok azı hakkında çivi yazılı belgelerin bize ulaştırdıklarından daha fazla bilgiye sahibiz. Bu güçlüğün nedenlerinden biri, erozyon ve rüzgar etkileriyle düz yerleşim yerlerinin toprak altında kalmasıdır. Buna karşılık höyükler, eskiçağ yerleşimlerinin saptanmasında oldukça kolaylık sağlarlar.

Maşat metinleri üzerinde yapılan araştırmalara göre orta büyüklükteki bir Hitit kasabası 300 haneden oluşuyordu. Boğazköy tabletlerinden bir Hitit ailesinin en az 8-10 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda orta boydaki bir Hitit kasabasının nüfusunun ortalama üç bin kişi olması gerekmektedir. Kayseri civarındaki Kültepe, Aksaray civarındaki Acemhöyük ve Konya'daki Karahöyük Anadolu'nun en büyük höyükleri arasındadır. Bu kentlerin nüfuslarının on bin civarında olduğu tahmin edilebilir. M.Ö. 2. binin ikinci yarısında Hattuša'nın nüfusunun 20 ile 30 bin civarında ve belki de daha fazla olduğu düşünülürse,[209] benzeri büyük Hitit yerleşimlerinin höyüklerde değil düz alanlarda aranması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu hipoteze en büyük destek, 1990 yılında Çorum iline bağlı Ortaköy ilçesi sınırları içinde yeri tespit edilen antik Şapinuva kentinin bulunmasıyla gelmiştir.

[209] Alp, 2000, s. 52.

III.1.3. Šapinuva

90'lı yıllara kadar, çeşitli büyüklüklerdeki höyüklerde bulunan Hitit katmanları dışında, başkent Hattuşa ile kıyaslanabilecek büyüklükte bir Hitit kenti bulunamamıştı. A. Süel ve M. Süel'in Hitit anavatanının kalbinde yaptıkları uzun ve titiz yüzey araştırmaları sonucu nihayet 1990 yılında, Çorum il merkezinin 53 km güneydoğusunda, Çekerek Nehri etrafında yer alan Göynücek ve Alaca ovaları arasındaki bir geçit üzerinde yer alan Ortaköy ilçesi sınırları içindeki büyük Hitit yerleşimi keşfedilmiştir.[210]

Yaklaşık 9 km^2 alana yayılmış olan Şapinuva Hitit şehri, kuzeyde Karadağ, güneyde ise Alan Dağları arasında yer alan dar bir boğazın açıklık kısmındaki bir çöküntü platosu üzerinde yer almaktadır. Çorum il merkezinden Ortaköy'e ulaşan yol, dağları zorlayan ve doğal ulaşım dışı bir yoldur. Amasya, Yozgat ve aynı zamanda Boğazköy'e ulaşım, doğal geçitlerin kullanılması ile olmaktadır. Şapinuva, Yeşilırmak Nehri'nin üzerinde bulunduğu ve Kelkit'ten başlayan, Amasya'ya doğru ilerleyen vadinin hemen hemen sonunda yer almaktadır. Burası, Yeşilırmak Nehri'nin önemli kollarından Çekerek Irmağı'nın hemen yanında, Özderesi Vadisi'ndedir. Şehir, derince uzanan bir vadinin kuzey yamaçlarındaki bir plato üzerine kurulmuştur. Kuzeyinde uzanan Karadağ silsilesinin güneye doğru devamı olan 1100 m. yükseklikteki Gündoğdu tepesinin hemen altında başlayan şehir, yer yer derin sel yarıklarıyla bölünerek doğuya doğru uzanır.[211]

[210] Konuyla ilgili haritalar için bkz. Ek 3: Haritalar; Harita 9, 10, 11.
[211] Süel, 2005, s. 679.

Hitit çağında, derin vadiler içinde akan Çekerek Nehri'nin kıyı toprakları bir taraftan doğal yol olarak kullanılırken, diğer yandan da uygun yerlerine ileri karakollar kurularak savunma tedbirleri alınmıştır. Şapinuva'nın 3 km. doğusunda yer alan Kargın bölgesi böyle bir ön savunma tesisidir. Stratejik bir noktada yer alan Şapinuva, aynı zamanda önemli bir askeri merkez ve doğu ve kuzeydoğu yönlerinden gelecek saldırılara karşı müstahkem bir mevkidir. Şapinuva durdukça, düşmanın Hitit topraklarına ilerlemesi hemen hemen mümkün değildir.[212]

Geniş tarım topraklarına sahip olduğu anlaşılan Şapinuva, hem siyasi hem de coğrafi konumu nedeniyle çok önemli bir merkez haline gelmiş, kalabalık bir nüfusu barındırmıştır. Bir dönem Hitit Krallığı'na başkentlik de yapmış olan antik Şapinuva kentinin yayıldığı alan ve 1990 yılından bu yana verdiği 4000 tabletle Hattuşa ile rekabet edebilecek büyüklükte olduğunu kanıtlamıştır. Ortaköy-Šapinuva kazıları sonucunda elde edilen tabletlerin yayınlanmasıyla, son otuz yıldır dikkate değer biçimde artmış olan bölgenin Hitit dönemi kültürel ve tarihsel gelişimi hakkındaki bilgilerimizle birlikte tarihi coğrafya konusunda da önemli bilgiler elde edilmektedir.[213]

Hitit coğrafyasının rekonstrüksiyonu için Şapinuva'nın önemi paha biçilmezdir. Fakat elbette bu bilgiden yararlanabilmemiz için elimizdeki kanıtı doğru biçimde yorumlamamız gerekmektedir. Şapinuva'nın yeri Ortaköy olarak tespit edilmeden önce S. Alp, bir Maşat metnine dayanarak Tapika-Şapinuva arasındaki mesafenin iki gün olduğu yorumunu yapmış ve Şapinuva'yı yukarı Çekerek vadisinin güneyine

[212] Süel, 2005, s. 679.
[213] Süel, 2005, s. 679.

lokalize etmişti.[214] Šapinuva için M. Forlanini'nin ilk önerisi, Ortaköy'den pek de uzak olmayan Eskiyapar'dı.[215] Fakat Forlanini daha sonra S. Alp'in yorumladığı Maşat metni ve (KUB 50.108 ile paralel) KUB 22.51 öy. 10-15'i yanlış yorumlayarak S. Alp'in önerisini kabul ettiğini açıklamıştır.[216] Ortaköy'ün Šapinuva olduğu kanıtlandığında ise yukarıda adı geçen Boğazköy metniyle ilgili yorumumu yenilemiştir.[217]

III.1.3.1. Šapinuva Ülkesi İdari Bölgesi

Boğazköy belgelerinde 'KUR' yani 'Ülke' ifadesi ile birlikte geçen ve Ortaköy metinlerinin de desteklediği bu bilgiye göre Šapinuva'nın önemli bir idari merkez olduğu anlaşılmaktadır. Šapinuva adının geçtiği bir envanter belgesi olan KUB 38.7'de, belki Šapinuva şehri çevresindeki ve hatta idari açıdan Šapinuva'ya bağlı olabilecek şehir isimleri malesef okunamamaktadır. Šapinuva kültü ile ilgili paragrafta (Öy. 10'-25) Zuliya nehrinin, benzer isimli nehir ve kent ile bağlantılı olarak tanrıça Šuppiluliya'nın, Kuvarri Dağı'nın ve "Fırtına Tanrısı'nın Dağı" isimlerine rastlıyoruz.[218] Bir sonraki paragraf Šapinuva ile bağlantılı olan kentlere ait olmalıdır. İki yer ismi korunmuştur: *Ta*-[*p*]*a* (ya da [*a*]*p*?)-*ti*-*qa* (Taptikka/Taptakka'nın kusurlu yazılışı) ve Hadibuna.[219]

---

[214] Alp 1991, s. 36-37.
[215] Forlanini 1977, s. 205.
[216] Forlanini 1992, s. 289.
[217] Forlanini 1999, s. 399; 2002, s. 255.
[218] Kuvarri Dağı (Haas, 1994, s. 496) KUB 22.51 Öy. 14'te de görünür: "KUR *Kuvarin=aza* EGIR UGU RA-*zi*". Burada KUR (URU olmadan) "dağlık ülke" anlamındadır.
[219] Šapinuva ve Tapikka arasına konumlandırılan Taptiga/Taptakka ismi, Amasya bölgesindeki Daptakene isminde yaşamaya devam etmiş olabilir (Bkz. Forlanini, 1999, s. 405-406; Forlanini, 2002, s. 263).

KBo 15.62'de Şapinuva'daki kült ile ilgili dağların bir listesi yer almaktadır: *Uk*[…], *Pu-u*[*ş-ku-ru-nu-va*??], *Ha-lu-u*-[…] (Halunu ya da Halunuva), Harana, Tahanzi[ya?], *Şa-ar-va*[…], Labaşunava, Hazalmuna, Marşuva.[220] Marşuva, adı HT 4,5' envanterinde […-*k*]*a-a-ra*'dan (Katapa vilayetindeki Hatkara olabilir) sonra ve Parşananhila ve Şalma gibi merkez Hatti şehirlerinden önce geçen bir şehir ismidir.[221]

İki envanter fragmanı olan KBo 18.156 ve KBo 18.157'de[222], Lakkarva ve Harpa şehirlerinden Şapinuva'nın Fırtına Tanrısı'na gönderilen gümüşten bahsedilir. Belki de bir maden bölgesinde olan bu iki şehrin ismine henüz başka hiçbir metinde rastlanmadığından, Şapinuva yakınlarında olup olmadıkları konusunda bir fikir yürütmek zordur.

Bir Hurri ritüel fragmanı olan KBo 20.123[223], olasılıkla Şapinuva çevresindeki bölgesel topografi göz önüne alınarak oluşturulmuş bir çeşit güzergah içermektedir.

A. Süel yayınladığı bazı makalelerde[224], Kaltarşa, Zuntila, Galzana, Kammama, Palhuiša, İşkamaha, Tivara, Hanziva, Šabandaliya, Šulubaşşi, Šuppiluliya, Malazziya, Anziliya, Kaşebura, Tivara, Harrana[225] gibi Ortaköy metinlerinde geçen

[220] Bkz. Forlanini, 1979, s. 183; 2002, s. 261; Süel, 1995, s. 179-181.
[221] HT 4 tercümesi için bkz. Hazenbos 2003, s. 107-109 (metin 31); Forlanini, 1980, s. 7-77; Lorenz/Rieken, 2007, s. 470.
[222] Bkz. Kosak, 1982, s. 145-146.
[223] Forlanini, 1991, s. 405. Yeni bir ayin için ulaşılan her yer *para=ma* ile takdim edilir. Şapinuva'dan kolay anlaşılmayacak bir şekilde bahsedilir (IV 24'). Hediyeler: …, Şulubaşşi'nin [tanrıları için?] (19'-20). Şulubaşşi bir kraliyet sarayına ve bölgesel Hurri kültlerine sahipti (Del Monte 1978, 365-366). Tremouille (2002,853) Şulubaşşi için Şapinuva-Şarişşa-Şamuha üçgeninde bir yer önermektedir.
[224] Süel 1997; 1999; 2005.
[225] Harrana, Puşkurunuva Dağı yakındaki Harranaşşa ve Kalaşma'daki Harranaşşi ile olan isim benzerliği dikkat çekicidir.

ve Šapinuva Ülkesi'nin bölgesinde ya da Tapikka gibi komşu vilayetlerde bulunması gereken coğrafi isimlerden söz etmiştir. Bu isimlerden bazıları, Šapinuva ile ilgili Hurri ritüellerinde de geçmektedir.[226]

III.1.3.2. Šapinuva Ülkesi Dağları

Bir Boğazköy metninde, Šapinuva Ülkesi'nin kutsal dağları yer almaktadır. Metinde Halu[olarak geçen ismin, şu kanıtlar doğrultusunda Ortaköy tabletlerindeki **Haluna** olduğu sonucunu çıkartabiliriz: Ortaköy arşivindeki bir kraliyet mektubunda Büyük Kral görevliye, **Haluna Dağı** ile ilgili bir tableti oraya gönderdiğini ve o tablette ne yazıyorsa **Haluna Dağı** için aynen yapılmasını söylemektedir.[227]

Ortaköy arşivindeki diğer bir kraliyet mektubu yine **Haluna Dağı** ile ilgilidir. Bu mektupta yer alan **Zimmala** şehri, Hitit çiviyazılı metinlerinde ilk defa karşımıza çıkmaktadır.[228]

Metinlerde geçen, Šapinuva'nın diğer tanrısal dağları şunlardır: Harana, Hazalmuna, Lapaşunuva, Maršuna, Šarva, Tahanzi.[229] **Lapašunuva Dağı** için yapılan bir dini törenin anlatıldığı bir Ortaköy tabletinde, fırtına tanrılarına kurban sunulan **İyahattateši** ve **Kuhammiššeni Dağları**'nın isimlerini de görmekteyiz.[230]

[226] KBo 23.27 I 14'-17 (Hanziva), II 12', 15' (İD ^{URU}Şabandaliya); III 13'.
[227] Süel, 2005, s. 683.
[228] Süel, 2005, s. 684.
[229] Süel, 2005, s. 684.

III.1.3.3. İlk Kez Ortaköy Tabletlerinde Karşılaştığımız Diğer Coğrafi İsimler

KBo 20.123'de, "Şulupaşşi şehri tanrıları, Zuliya Nehri yakınında, tanrı Nupatik ve Şapinuva'nın tanrıları kutlandılar" ifadesi bulunmaktadır. Ortaköy arşivlerindeki Hurrice-Hititçe yazılmış bir dini metinde anlatılan ritüelde Şulupaşşi şehri ve Şapinuva'nın eril tanrılarının adı geçmektedir. Diğer bir Ortaköy metninin kolofonunda da şu ibare bulunmaktaır: "Uzun tablet bitti. Majesteleri, Şulupaşşi şehrinde kurban sunduğu zaman…"

Boğazköy metinlerinde Şulupaşşi şehri ile Tata şehri birbirlerine yakın gözükmektedir. Ortaköy tabletlerinin biri Tata şehri tanrıları ile ilgili dini bir metindir. Bir başka Ortaköy metninde ise Tata şehrinin kaynaklarından bahsedilmektedir.[231]

Ortaköy arşivindeki dini bir metin içinde Şapinuva ile birlikte Şulupaşşi, Hanziva, Varatta ve Uppara şehirleri sıralanmaktadır. Uppara ismine ilk defa Ortaköy tabletlerinde rastlanmıştır.

Ortaköy metinlerinde Varatta ve İttuma şehirleri, birbirlerine yakın bir konumda gözükmektedir. Kariuna şehri de bu iki şehre çok yakındır. Boğazköy metinlerinde geçen Kariuna şehri ise Kizzuvatna bölgesine lokalize edilmektedir.[232]

---

[230] Süel, 2005, s. 684.
[231] Süel, 2005, s. 684.

Bir Ortaköy metninde görevliler krala, "Şapinuva Ülkesi'nde herşey iyidir" dedikten sonra Zallaralı askerlerin inşaat işleri için istendiğini ve 370 Zallaralı askerin geldiğini ve tapınaklara yerleştirildiklerini söylemektedirler. Daha sonraki paragrafta da Zitharalı askerlerden söz edilir. Metinde, İttuma şehri ile ilgili bir konu da yer almaktadır.[233]

Bir kraliçe mektubunda ise kraliçe, Zithara'da geceleyeceğini söylemektedir. Aynı tablette geçen Hatila şehri de Şapinuva'ya çok yakın bir coğrafyadadır. Hatila ismi ile de ilk defa Ortaköy tabletlerinde karşılaşmaktayız.[234]

Bir Ortaköy metninde Karahna ve Hapara şehirleri beraber geçmektedir ve metnin devamında, "Zahuna şehri konusunda yazmıştın" denilmektedir. Zahuna şehrinin ismine ilk kez Ortaköy metinlerinde rastlanmaktadır. Bir diğer Ortaköy mektubunda ise, "Dahaişşa şehrinde 120 asker, İyakkuena şehrinde 40 asker, Gazalaşa şehrinde 15 asker bulundururlar" denmektedir. Bu metinde Karahna, İyakkuena, Kazalaşa şehirleri aynı paragrafta geçmektedir. Aynı metinde Tahazzimuna ve Ankuva'dan da bahsedilmektedir. Maşat tabletlerinde de Tahazzimuna ile Hapara aynı metinde geçmektedir.[235] Yani, Karahna, Hapara, Gazalaşa, Dahaişşa, İyakkuena şehirleri aynı bögede, Şapinuva'ya yakın bir coğrafyada aranmalıdır.[236]

A. Süel, Ortaköy tabletlerinde geçen ve Şapinuva bölgesine lokalize edilmeleri gereken diğer şehirlerden bahsederken: Fal ile ilgili bir Ortaköy mektubunda, bir

---

[232] Süel, 2005, s. 684.
[233] Süel, 2005, s. 684.
[234] Süel, 2005, s. 684.
[235] Alp, 1991, s. 44.

tanrı adı ile ilgili bir şehir ismi olan ^{URU}Mezulla ile ilk kez karşılaşıldığını söylemektedir.[237]

Ortaköy'den çıkan bir başka tablette, görevli Şahurunuva krala yazdığı mektupta şöyle demektedir: "Majestelerine, efendime söyle. Kulun Şahurunuva şöyle (der). Yaya ve atlı askerlerin hepsi iyidir. Civardaki gözetleme yerleri düşmandan korunmuştur. Majestemin Pithilva şehrini düşmandan gözetlediler ve bana düşmanın şu sözünü getirdiler……" Daha önce belirtildiği gibi Şahurunuva, Galzana şehrinden sorumlu bir görevlidir. Yine Pithilva şehri ismi ile ilk defa Ortaköy metinlerinde karşılaşılmıştır. Bu bakımdan bu şehir, Maşat Höyük'ün kuzeyine, Yeşilırmak'ın yakınına lokalize edilmekte olan Galzana şehrinin yakınında aranmalıdır.[238]

Hitit coğrafyasının rekonstrüksiyonu için Şapinuva'nın önemi paha biçilmezdir. Fakat elbette bu bilgiden yararlanabilmemiz için elimizdeki kanıtı doğru biçimde yorumlamamız gerekmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Şapinuva'nın keşfinde önce, bir Maşat metnine dayanarak Tapika-Şapinuva arasındaki mesafenin iki gün olduğu yorumunu yapmış ve Şapinuva'yı yukarı Çekerek vadisinin güneyine lokalize etmişti.[239] Şapinuva için M. Forlanini'nin ilk önerisi, Ortaköy'den pek de uzak olmayan Eskiyapar'dı.[240]

Boğazköy metinlerinde Šapinuva'yı bize tanıtan metinlerden biri olan KUB 22.51, öy. 10-15'te şöyle denir: "Ve o (kral) Şapinuva'da uyur fakat ordu Hanziva'da kamp

[236] Süel, 2005, s. 685.
[237] Süel, 2005, s. 685.
[238] Süel, 2005, s. 685.
[239] Alp 1991, s. 36-37, pl.1.

kurar. O ayrılır ve Şuppiluliya'ya, Şahuzimişa'ya ve […]luva'ya iner. Kabile savaşçılarını silah altına alırlar ve o Tahaşta ve […] kentini vurur; fakat Maniya-zidi ve silah altına alınan kabile savaşçıları ve o […] o ardındakileri, oradaki, Kuvari'nin dağlık ülkesindekileri yerlebir eder; Aştuvari ve Timetti, Haran-zidi yolundaki, Kammama önündeki (bölgeyi) yerlebir eder fakat Majeste, babasının yolunu takip ederek Harpuşta dağlık ülkesine gider."[241]

Paragrafta anlatılanları, Katapa'dan başlayıp, Tahaşta üzerinden Kammama'ya yürüyüşün anlatıldığı KUB 40.99 metniyle[242] karşılaştırdığımızda, paragraftaki […]luva'yı, Katapa-Tahurpa yolundaki bir kent olan Hişarluva olarak yorumlayabiliriz.[243] Paragrafta bahsi geçen, seferin diğer bir hedefi olan Harpuşa Dağı Ülkesi'nden, başka bir askeri sefer güzergahının anlatıldığı KUB 40.106 (III 9') numaralı metinde de söz edilmektedir.[244] Bu güzergahlar, çalışmanın daha sonraki bölümlerinde tekrar ele alınacaktır.

Forlanini'nin, bu paragrafla ilgili yorumu şu şekildedir: [245] "Askeri seferine Şapinuva ve yakınındaki Hanziva'dan[246] başlayan Hitit kralının hedeflerinin, Şapinuva ve Hanziva'nın güneyinde yer almaması gerektiğidir. Çünkü bu durumda Hitit iletişim hatları kesilirdi. Hedefler hareket noktasının doğusunda da olamazdı çünkü Şapinuva'nın doğu sınırında Tapika bulunmaktadır. Askeri seferler Şapinuva'nın

[240] Forlanini 1977, s. 205.
[241] Forlanini 1992, s. 288-289; Ünal 1998, s. 28-31; Imparati 1999, 154, 156, 159, 172-174.
[242] Transkripsiyon: Forlanini 1992, s. 190; ayrıca bkz. Gurney 2003, s. 123. Güzergah: K[a?...], …, Şanahuitta, …, Makkuvaliya, …, Katapa, ….., Tahaşta, ……, İşkamaha, Kammama, …
[243] AN.TAH.ŞUM Festivalinin dördüncü gününün tanımındaki ^{URU}*Hi*-ŞAR-*lu-wa-az* (KUB 2.7 I 14) ve *Hi-i*-ŞAR-*la* (KUB 25.13 I 4) okunuşları için bkz. Nakamura 2002, s. 148.
[244] Forlanini, 1992, s. 288-289.
[245] Forlanini, 2008, s. 146.

batısına ya da kuzey batısına yapılmış olmalıydı ki Kammama ve Harpuşta'nın yeri için önerilen bölge bu yöndedir. Hitit ordusu sorun yaşamadan Şuppiluliya ve Şahuzimişa'yı geçerek, Hattuşa yakınlarında bir kent olan Hişarluva'ya ulaştığından, ordunun önce Şapinuva'nın güneybatısına doğru harekete geçtiğini ve Hişarluva'ya ulaştıktan sonra kuzeye, Kuvari Dağı ve Tahaşta[247] üzerinden Kammama yönüne[248], seferin hedefi olan Harpuşta[249] ve ötesine doğru yöneldiği sonucunu çıkartabiliriz." Forlanini'nin bu yorumunda bahsettiği "iletişim hatları" ile neyi kastettiği tam olarak anlaşılamamaktadır.

Boğazköy belgelerinde 'KUR' yani 'Ülke' ifadesi ile birlikte geçen ve Ortaköy metinlerinin de desteklediği bu bilgiye göre Şapinuva'nın önemli bir idari merkez olduğu anlaşılmaktadır. Şapinuva adının geçtiği bir envanter belgesi olan KUB 38.7'de, belki Şapinuva şehri çevresindeki ve hatta Şapinuva Vilayeti'ne ait olabilecek şehir isimleri maalesef okunamamaktadır.

III.2. Şuppiluliuma'nın Zuliya Havzası'ndan Maraşşanda Nehri'ne Seferi

Oğlu II. Murşili tarafından yazılan ve gerçek bir askeri güzergah içeren I. Şuppiluliuma Yıllıkları'nın 34. fragmanı[250], Hitit coğrafyasını anlayabilmemizi sağlayacak çok değerli bir metindir. Tabletin başlangıcı kırıktır fakat anlaşılan o ki

---

[246] Ortaköy tabletlerinde adı geçen Hanziva için bkz. Süel, 1999, s. 99; Ünal 1998, s. 17-21. Ayrıca Hanziva ismi KBo 23.27 I 14' te de geçmektedir.

[247] Tahaşta ismi bir Maşat mektubunda (HKM 40.6', kırık metin) ve Habara'ya karşı (bkz. De Martino 2003, s. 155) kuzey seferini anlatan tarihi bir metinde (KBo 43.63) geçer.

[248] KUB 40.99'daki güzergahta da Kammama'ya Tahaşta üzerinden ulaşılır. Güzergah: K[a?...], …, Şanahuitta, …, Makkuvaliya, …, Katapa, …, Tahaşta, …, Işkamaha, Kammama, … (Forlanini 1992, s. 190; Gurney 2003, s. 123).

[249] Askeri seferin hedeflerinden biri olan Harpuşta Dağı ülkesi, KUB 40.106 (III 9') metninde bahsedilen askeri güzergahta da yer almaktadır. Forlanini, 1992, s. 288-289.

Kaşkalar'a karşı yapılan bir çarpışmanın ardından kral, Palhuişşa ve Kammama'yı[251] ele geçirmiş ya da yıkmıştır.

Pal[huişşa] ve Parti[ya?] ile ilgili bir çarpışma anlatıldığından dolayı paralel bir metnin parçası olabileceği düşünülen küçük bir fragman olan KBo 44.9'da bir *tuppu abi*[*ya*] söz edilir. Fragmanın ilk okunabilir satırında [*I-N*]*A* ^{URU}An[…] görülür. II. Murşili'nin kendi yıllıklarındaki Palhuişşa'dan Anziliya'ya yürüyüşün ve düşman saldırısının Kuzzaştarina[252] yolunda önlenmesinin anlatıldığı bölümler göz önüne alındığında, eksik kısmı Anziliya olarak tamamlayabiliriz. Sefer güzergahının bu bölümü bir Ortaköy tableti tarafından doğrulanmaktadır.[253] Bu metin, olasılıkla Šapinuva'nın ardındaki dağ silsilesini (Karadağ Silsilesi) aşıp Kammama ve İşgamaha bölgesinden Anziliya'ya giden daha sonra da Şuppiluliuma'nın sefer güzergahının aksi yönünde hareket eden bir yollar listesi içermektedir. (Metnin kırık olan başlangıç kısmında, **Ziharziya** şehrinden **Gagadduva**'ya bir yol çizilmektedir)[254]:

- Bir yol **İşkamaha** şehrinden **Uşnaittena dağı** ve **Hanziva** ve **Anziliya**'ya
- Bir yol **Kammama**'dan **Uşhupitişa dağı** ve *dumnanza altannaza* ve **Anziliya**'ya,
- Bir yol **Kammama**'dan **Udhaişkarrişşi dağı** ve **İyamahhalaştigailulu dağı** ve **Anziliya'ya**,

---

[250] Güterbock, 1956, s. 108-110.
[251] Ortaköy'de bulunan bir mektupta kral, yerel bir yöneticiye Kammama, Palhuişşa ve İşkamaha sakinlerini sormaktadır (Süel, 2005, s. 681). Yukarıda bahsedildiği gibi Kammama ve İşkamaha komşu şehirlerdir ve Palhuişa da aynı bölgede olmalıdır.
[252] Del Monte, 1993, s. 78.
[253] Süel, 2005, s. 682.
[254] Süel, 2005, s. 682 - 683.

- Ayrıca **Kammama**'dan bir yol daha ve **Udhaişkarrişşi dağı** ve **İyamahhalaştigailulu dağı** sonra sola döneceğiz ve […] **Kuşşuruhşini dağı** ve önde […]**hina** şehri.

Metnin sonundaki kırık yer ismi, örneğin II. Murşili'nin yıllıklarına göre Kummemaha vadisinin uzağında olmayan Takkaşta yakınlarında bir yer olan Takkuvahina olarak tamamlanabilir. Bu metinden başka hiçbir yerde karşımıza çıkmayan uzun ve garip dağ isimleri, dağ silsilelerini aşmayı sağlayan geçitlerin isimleri olarak da yorumlanabilir. Peki bu geçitlerin hepsi Karadağ Silsilesi üzerinde midir? Yoksa Çekerek'in doğusundaki ve Anziliya'nın batısındaki dağlarda da olabilirler mi? Bu durumda Zuliya nehrini geçişten neden bahsedilmemiştir?[255]

Šuppiluliuma Kammama'dan, askeri bir sefer içinde isimleri geçmediğinden Hititlerin elinde olduğunu varsaydığımız İştahara ve Hattena'ya gitmiş sonra "yukarıya" […….]šu'ya (Güterbock bir dağ ismi olarak yorumlamıştır) çıkmıştır. Orada […….] ve Teşşida ülkelerini yakmış, Tuhpiliša şehrine gitmiş ve şehri yeniden inşa etmiştir. Oradayken, kendisini Zidaparha'ya çağıran ve [Dur]mitta'ya gitmesini isteyen bir mesaj almış fakat kral bu yerleşimler güzergahının çok dışında kaldığı için isteği kabul etmemiştir. Sefer güzergahına devam ederek Tiguguva ülkesine gitmiş ve bir gece için Hurna'da konaklamıştır. Hurna çevresini yaktıktan sonra Tihşina Dağı'na tırmanmış, Hauri-x[…] Ülkesi'ni yakıp yıkmış, Maraşşanda Nehri'ni geçtikten sonra, bakır bölgesi olan Tarittara'ya ulaşmıştır. Kralın ulaşmak istediği yer Tumanna[256] ülkesiydi. Murşili Yıllıkları, Hurna'nın ve Tehşina Dağı'nın

[255] Forlanini, 2008, s. 146.
[256] Kastamonu çevresinde klasik dönem ismi Domanitis.

Maraşşanda'nın yakınlarında olduğunu doğrulamaktadır.[257] Fakat metinden, Hurna ve Tehşina Dağı'nın, Halys'in hangi tarafında olduğunu anlamak güçtür. Halys Nehri'ni geçiş olasılıkla barış içinde olmadığından Hurna, Timmuhala ve Tahara ile birlikte Nehrin batı tarafında olmalıdır.[258]

Bu güzergah, Zuliya Nehri ile Maraşşanda arasındaki, diğer bir deyişle doğudan batıya devamlı bir şehirler çizgisi çizebilmemizi sağlar:

Anziliya - Palhuişşa - Kammama - İştahara - Hattena - ….şu dağı ? - Tehşina - Tuhpilişa - Tiguguva - Hurna.

Bu yerleşimlerden Anziliya'nın Tapikka bölgesinde olduğunu, Palhuişşa ve Kammama'nın Şapinuva ile olan ilişkisini ve Kammama, İştahara ve Hattena'nın, aşağıda da görüleceği gibi başka Hitit metinlerine dayanarak ardıl olduklarını biliyoruz.

III.3. KUB 40.106 Rev. III'teki Askeri Sefer Güzergahı

Vardığımız sonuçları organize etmek ve isimleri harita üzerine yerleştirmek için atılacak bir sonraki adım bizi, merkezi Hatti bölgesinde, (Şapinuva'dan pek de uzakta olamayan) Şunubaşşi yakınlarında, Kaşka sınırı yönündeki Hitit ordusunun ilerleyişini gösteren KUB 40.106 Ay. III.'teki[259] güzergaha ulaştırır.

[257] 18. yıl (Del Monte, 1993, s.124)
[258] Forlanini, 1977, s. 206-209. Timmuhala ve Kapperi nehrin aynı tarafındadır.

1. ^{URU}Ka-ri-u-na-za-kan ar-ha ^{URU}[Ne-na-aş-hu-ri-ya?]
2. nu-kan ^{URU}Ne-na-aş-hu-ri-ya-za a[r-ha]
3. pu-tal-li-it-ti nu-za-kan ^{GIŞ}TIR ^{URU}[ ][260]
4. GUB-la dam-ma-aş-zi nu ^{URU}Şa-na-va-ya-an-za[261]
5. an-da-an nu ^{URU}Ta-li-pa-zi-ya an-da-an
6. ^{URU}Ha-li-pu-ut-ta an-da-an A^{HLA} LU^{MEŞ} DAM.GAR
7. an-da-an ^{URU}Ta-aş-pi-nu-va-an an-da-an
8. ^{URU}İt-tu-ma an-da-an ^{URU}Va-ra-at-ta-za
9. an-da-an nu ^{URU}HAR-pu-uş-ta
10. ^{URU}Va-ra-at-ta-ya RA-ah-zi

"Kariuna'dan [Nenaşhuriya]'ya, Nenaşhuriya'dan (hafif teçhizatla) hızlı bir şekilde sola, [Kartabaha] (ya da Kad/tab/pa?) ormanına, Şanavaya'ya, Talibaziya'ya, Halibutta'ya, "Tüccarların Suları"na, Taşpinuva'ya, İttuma'ya, Varatta'ya hareket eder ve İttuma ve Varatta'yı vurur."

Harpuşta'nın[262], Şapinuva yakınlarındaki İştahara ve İttuma'nın çevresinde olduğu kanıtlandıktan sonra[263] Forlanini, Harpuşta'yı Harziyuna'daki Harpuda ile, Varatta'yı

[259] Bo 5607: Klengel, 1961, s. 16-18; Forlanini, 1977, s. 210; 1992, s. 286.
[260] Buradaki işaretler 'Ka-a-ta-pa' olarak okunabilmektedir ancak coğrafi olarak bu mümkün gözükmemektedir. Katapa'dan Kammama yakınlarındaki cepheye giden ikinci bir yol, KUB 40.99'daki güzergahla uyuşmamaktadır. Talipziya, Kartabaha bölgesinde bir yerleşim olduğuna göre burası Kar-ta-pa-[ha] olarak okunabilir.
[261] KBo 13.219 4'-11' fragmanındaki Ulaşna tanrıları arasında Şa-na-y[a…]'nın Fırtına Tanrısı'nı görüyoruz. Forlanini, 1977 tarihli çalışmasında bu ismin, Şanavayanza'nın diğer bir okunuş biçimi olduğunu önermişti. Ulaşna'ya bağlantılı bir coğrafi isim, Kartabaha ve Parşananhila merkezleriyle bağlantılı bir güzergaha dolayısıyla metindeki durum için uygundur. Klengel'e göre (1961, s. 18) Şanavayanza abl. olabileceğinden yerleşimin ismi Şanavaya olabilir. Bu yaklaşım KBo 31.60 tarafından da doğrulanmıştır. Bu metinde, ön yüzün korunabilmiş satırları, […-i]ş?-ra'nın (4'), Şa-na-va-ya'nın (6') ve Al-hi-şa'nın (8') bazı kült (ME-iş) sağlayıcı adamlarından söz etmektedir.
[262] Süel, 2005, s. 681. Harpuşta, Ortaköy metinlerinde geçen bir isimdir.
[263] Süel, 1997, s. 99; 2005, s. 684. Ortaköy metinlerine göre Varatta ve İttuma birbirine yakındır.

Şehiriya Vadisi'ndeki Varatta'yla identifiye etmeyi öneren görüşünü değiştirmiştir.[264] Bu durumda Varatta, Durmitta vilayetindeki U-ra-at-ta değil, bir Ortaköy metninde Şapinuva, Hanziva, Şulubaşşi ve Uppara ile birlikte ismi geçen bir şehirdir.[265] Burada ordunun, Kariuna'dan[266] başlayıp merkezdeki eyaletler Kartabaha (Talipaziya) ve Parşananhila (Haliputta) üzerinden (Şapinuva yakınlarındaki) İttuma ve (Şapinuva ve İştahara arasındaki) Harpuşta'ya yaptığı sorunsuz yürüyüş anlatılmıştır. Bu seferin yönü güneyden kuzeye doğrudur.

III.4. Boğazköy- Maşat Höyük- Ortaköy Çiviyazılı Belgelerindeki Bazı Coğrafi İsimler

Katapa Bölgesi[267]

Katapa bölgesi, HT2 listesinde geçen bir çok kadın şarkıcının geldiği köylerin (I, 7-26: Hatparra, Kupra, Zikkarpişna, Şanida, Haşturiya Kazkalpaduna, Allanda, Attimişa, Halipzura, Kaşparuna, Habinuva, Lazumiya, Kuiluna, Tattaluppa, Antalutta, Zimimpa, Taidanda, Tahariba, Haguhula (ya da Hamahula)) bulunduğu bölgedir. Benzer bir metin olan, kişisel envanter metni KBo 10.10'da Katapa, Şapi[nuva] ve Parşananhila vilayetine ait şehir silsilesi arasında tek başına gözükmektedir. Bütün bu metinler, ard arda gelen vilayetler şeklinde coğrafi bir sıralamayı takip ediyorlarmış gibi gözüktüklerinden dolayı Katapa'nın, köyleri

[264] Forlanini, 1977, s. 210-211.
[265] Süel, 2005, s. 684.
[266] Boğazköy metinlerinde Kariuna sadece 'II. Muvattalli'nin Duası'nda gözükmektedir. Metnin coğrafi çalışmalara pek faydalı bir içeriği yoktur. Metinde Kariuna ile birlikte geçen isimler; Tegarama, Paliya, Tuppaziya ve Abzişna'dır.
[267] Katapa şehrinin tarihi, panteonu ve binaları için bkz. Polit 1999, 86-88.

olmadan gözükmesi gariptir. Sonuç olarak, II 12'de bahsi geçen Şapinuva'nın, tıpkı satır IV 21'de olduğu gibi listedeki bir kent değil de, bir kişinin geldiği yer ya da bu kentin kraliyet sarayından bir başka kente yardımları olduğu düşünülebilir. Katapa'nın köylerinin daha uzun bir listesi, KBo 49.37 (1'-15')'te yer almaktadır. Bu metinde okunabilen isimler şu şekildedir: […]*ha-şi-i-i*[*n-*…], [ ]x-*u-up-pa*, *Ha-a-aş-tu-ri-aş*, [Kazkal-]*pa-tu-na-aş*, *Pi-i-in-pi-ni-aş*, […-*r*]*i?-aş*, Kaşparunaş, [*L*]*a-az-z*[*u*]*-mi-ya-aş*, [ ]*x-at-tu*[-x?-]*pa-ra-aş*, *Z*[*i-mi*]*-im-pa-aş*, *T*[*a-* …, *Ha-ku-hu-la*, 15' ŞU.NIGIN XX[+ ……*K*]*a-a-ta-pa*. Bu listede, HT 2'de bulunanlardan daha fazla şehir ismi bulmaktayız. Kup(pa)ra ve olasılıkla Hatkarra'nınkilerden ayrı olarak, Katapa'nın köylerinden sadece yukarıdaki metinlerde bahsedilmektedir.

Katapa, *Nuntarriyaşha* Bayramı'nın başlangıç noktasıydı. Kral buradan yola çıkar, Hişurla yakınlarında bir nehirde durduktan sonra bir gün içinde Tahurpa'ya ulaşırdı. Birkaç gün sonra kral, Zippalanda'dan Katapa'ya geri gelirdi. Kral, Katapa'da bayram programını uygularken, tanrı Zithariya'nın heykeli Hakkura'ya ve olasılıkla Hattuşa yönünde olan Dadaşuna'ya gönderilirdi.

Katapa, ayrıca Şunubaşşi Kaşkaları'na karşı düzenlenen sefer sırasında kullanılan yol üzerindeydi. KUB 40.99, şu güzergahı yeniden yapılandırmamıza yardımcı olmaktadır:

(…) Ka[….], Şanahuitta, Makkuvaliya, Katapa, Tahaşta, İşkamaha, Kammama.

Tahaşta, İşkamaha ve Kammama, Şapinuva ve Hanziva'dan çok uzakta değillerdi. Bu yüzden Katapa, Ortaköy'ün güneyinde olmalıdır. Şapinuva ile olan başka bir bağlantı da Zuliya havzasından pek de uzakta olmayan bir yeri işaret etmektedir.

Lokal panteonun envanter listesi olan KBo 47.76, her yerleşim için her birinde Zuliya nehrinin isminin geçtiği kısa birer paragraf içermektedir. Maalesef tablet, yerleşim yerlerinin isimlerinin bulunduğunu tahmin ettiğimiz yerden kırılmıştır. Buna rağmen, Öny. 4' [Hanin?]kauva, 7' Maraşşa, 9' Ha[…], (…) Ary. 7' Katapa (…), Kattemarna isimleri, bazı nehir, dağ ve pınar isimleri[268] ile birlikte okunmaktadır. İlk iki isim, Zuliya ve Kummeşmaha arasında, Tapikka ve Marişta ile bağlantılıdır.[269] Forlanini, Katapa'nın, Ankuva ve Şanahuitta ile olan bağlantıları şehrin, Hattuşa'nın doğusundaki bir bölgede olduğunu doğruladığını söylemekte, en azından Zuliya havzası çevresindeki bir alanda olduğunu ileri sürmektedir.[270]

Zippalanda Tapınağı

Popko, Zippalanda üzerine yazdığı kitabında ve makalelerinde, Zippalanda'nın Alacahöyük olduğunu iddia etmekte ve Taha Dağı'nı Alacahöyük yakınlarındaki Kalehisar tepesi ile eşleştirmektedir.[271] Bu çalışmalarında, AGRIG görevlilerinin, Zippalanda kültü için malzeme sağlamak zorunda olduğu şehirlerin, Hattuşa'nın kuzeyinde olduklarına ve ne Zippalanda'nın ne de komşusu olan Katapa'nın Maşat metinlerinde isimlerinin geçmediğine dikkat çekmektedir.

Popko, yukarıda sözü edilen noktalardan yola çıkarak Zippalanda için başkentin kuzey batısında bir yer önermektedir. Bu noktada da Zippalanda'nın topografyası ile ilgili metinsel verilerle Alaca Höyük kalıntıları arasında bir benzerlik kurarak sonuca

[268] Taruş , Talmakuva, Hanzula dağları, Tal[…] nehri ve Maliya, Kunnaniya, Tivatava[…], Şahha ve Munnişka pınarları.
[269] Forlanini 2002, 268-270.
[270] Forlanini, 2008, s. 169.

ulaşmaktadır. Ardından da Zippalanda ile ilişkili diğer yerleşimlerle ilgili önerilerini bu teorisi üzerine kurmaktadır.[272]

Maşat mektupları üzerinde çalışan araştırmacılar genellikle Maşat metinlerinde geçen, Maşat idari bölgesindeki ya da bölgenin kuzeyindeki Kaşka sınırındaki şehirler üzerine yoğunlaşmakta, bu idari bölge sınırındaki ya da bölge dışındaki sorunsuz şehirlerle ilgilenmeye ihtiyaç duymamaktadırlar. Oysa bu bölge dışında kalan örneğin Karahna, Şanahuitta, Tapikka, Takkaşta gibi Zippalanda'ya istihkak gönderen şehirler Maşat yazışmalarında yer almakta olup olasılıkla da Zuliya Nehri ile birbirlerine bağlantılıydılar.[273]

Zippalanda ve Katapa her nekadar Maşat metinlerinde geçmiyor olsalar da elimizdeki veriler, bu şehirlerin Hattuşa'nın doğusunda, Zuliya nehri yönünde olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Zippalanda'nın, örneğin kutsal bir dağ yakınında olması gibi özellikleri birçok Hitit şehri için geçerlidir.

Nuntarriyaşha Bayramı'nın onikinci gününde kral, Zippalanda kapısından çıkarak Hattuşa'dan ayrılır ve yerel törenin düzenlendiği Harranaşşi'ye gider. Ertesi gün Zippalanda'ya ulaşır ve ondördüncü gün buradan Katapa'ya doğru yola çıkar.[274]

Antahşum Bayramı'nda da aşağı yukarı aynı güzergah izlenmektedir. Puşkurunuva Dağı'nda düzenlenecek tören için Hattuşa'dan Haitta'ya gidilir ve kral,

[271] Popko 1994, 29-39; 1995, 253-256; 1999, 104-107.
[272] Popko 1995, 256-259
[273] Forlanini, 2008, s. 182
[274] Bkz. Nakamura, 2002, s. 102, 104, 108.

Harranaşşi'ye gitmek için ertesi gün dağdan iner. Bir sonraki gün Zippalanda'ya gitmek için yola çıkmadan önce Harranaşşi'de bir gece konaklar ve dini yükümlülüklerini yerine getirir. Zippalanda'da da bir gece kaldıktan sonra kral Taha dağı yolundan Ankuva'ya ulaşır.[275]

Bu güzergahların, başkentin Zippalanda kapısından başlıyor olması, Zippalanda'nın Hattuşa ile direk olarak bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Hattuşa'dan Zippalanda'ya doğru yola çıkıldığında ilk uğrak yeri olan Harranaşşi'ye, Haitta ve Puşkurunuva dağı üzerinden de ulaşıldığı görülmektedir. Harranaşşi'den Zippalanda'ya ulaşan yol, Zippalanda'yı Katapa ile bağlamaktadır.

Hattuşa - Harranaşşi - Zippalanda - Taha dağı - Ankuva yolu olasılıkla Hattuşa'dan Ankuva'ya giden ve dini tören duraklamaları olmadan üç gün süren Hattuşa - İmralla - Hubigaşşa - Ankuva yolundan daha uzun değildi. İkinci güzergahta ismi geçen ve Hattuşa'dan sonrari ilk durak olan İmralla, KBo 15.28'e göre Haitta'dan çok da uzakta olmayan İmralla(ya) nehri ile bağlantılı olmalıdır. Haitta ve Katapa'nın, Zuliya nehri yönünde aranması gerektiğinden Zippalanda'nın da Hattuşa ve Zuliya arasında bir yerde olması gerekmektedir.

Törenlerde sıklıkla adı geçen Taha dağı, Zippalanda'nın kutsal dağıydı. Parşananhila bölgesinde yer alan Tahaya şehri bu kutsal dağla ilişkili olmalıdır. Katapa ve

[275] CTH 604. Güterbock 1960, Houwink ten Cate 2003.

Haitta'nın ikisinin de Kaşka sınırıyla bir bağlantıları vardır ve bu nedenle de Hattuşa-Zippalanda yolunun kuzeyinde yer almalıdırlar.[276]

Zippalanda'daki törene katılan bölgesel AGRIG görevlilerinin, Ankuva ve Şanahuitta'dan, diğer bir grubun da Tapikka, Taptika, Takkaşta ve Karahna'dan geliyor olmaları ilginçtir. Yukarıda söz ettiğimiz gibi Ankuva, Zippalanda'dan en az bir günlük uzaklıktaydı ve Şanahuitta, Ankuva'nın komşusuydu. Karahna'dan Katapa'ya kadar Zuliya nehri boyunca uzanan diğer şehirler de Şanahuitta'dan çok uzakta olmamalıydılar. Tapikka, Taptika ve kuzey Hitit sınırındaki (olasılıkla Zuliya üzerinde ve Şapinuva'nın önünde yer alan) Takkaşta, Zippalanda'dan yaklaşık bir günlük mesafede olmalıydılar. Bununla birlikte bir Maşat mektubundan anlaşıldığı kadarıyla Karahna ve Şanahuitta Yukarı Ülke'deydiler.

Šanahuitta

Şanahuitta şehri, Eski Asur Döneminde'de bilinmekteydi. KBo 32.184'te, Şanahuitta'nın Ankuva ve Kabitra ile birlikte Hatti'ye karşı isyan edip ve Kaniş tarafına kaydığını görmekteyiz.[277] Bu durumda, Kaniş'e sunulan bu üç şehrin, Hitit bölgesinin Yukarı Ülke sınırında oldukları düşünülebilir. Tapika metinlerinde Şanahuitta, Yukarı Ülke'deki Hitit ordusundaki askerlerin geldiği yer olarak geçmektedir.

[276] Forlanini bu yönü Ankuva (Alişar)'ın kuzey - doğusu olarak göstermektedir (Bkz. Forlanini 2008, 154)
[277] Larsen, 1972, s. 100-101.

Şanahuitta'daki Zuliya memurunun var oluşu, şehrin Zuliya nehri üzerinde olmasıyla ilgili bir kanıt sayılmaz. Fakat eğer şehir KUB 40.99'daki güzergahta bahsedildiği gibi Katapa'nın doğusunda yer alıyorsa böyle bir durum söz konusu olabilir.

III. Hattuşili ile ilgili olan CTH 83'ün, Koruyucuların Kumandanı olan, daha sonra IV. Tudhaliya olarak tahta çıkacak oğlunun kahramanlıklarıyla ilgili bölümü, Şanahuitta'nın yeri ile ilgili değerli bilgiler içermektedir. Şehrin ismi, Zuliya üzerindeki bir köprüde yapılan çarpışmanın anlatıldığı bölümün hemen ardından geçmektedir. Şakdunuva, Şarpunuva ve Zişpinuva dağlarından gelen Kaşka savaşçıları ile yapılan çarpışma, yukarı Zuliya vadisi ve Tapika vilayeti arasında kalan havzada meydana gelmiş olabilir.

Ištahara ve Kammama Ülkeleri

İştahara kenti, Hattena'nın doğusuna doğru bir günlük uzaktaydı. Şuppiluliuma'nın, Kaşkalar'ın elinde olduğundan, yeniden kontrol altına almak için Hattuşa'dan başlayan bir sefere çıkmak zorunda kaldığı, Murşili'ye göre "Hatti Ülkesi'nin A.ŞA A.GAR"ı[278] olan İştahara'nın, Hatti Ülkesi'nin sıradan bir parçası değil Hattuşa yakınlarında, olasılıkla bir düzlükte konuşlanmış önemli bir tarım bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. Şuppiluliuma'nın düzenlediği sefer sonunda dört şehri yeniden inşa ettiğinin anlatıldığı metinde bunlardan sadece ikisinin, Manaziya[ra] ve Kalimuna'nın[279] isimleri okunabilmektedir. Tamamına ulaşılamayan bu listede,

[278] Güterbock, 1956, s. 91-92 (Fragm. 28 I 40-50).
[279] Tarihi bir metin parçası olan KBo 50.223'te, *İş-da*[*-ha-ra*] ve *Ga-li*[*-mu-na*], [*Ş*]*u-up-pi-in*[*-na* dağı ?] ve bayan [*Hi-i*]*ş-ta-y*[*a-ra*]? İsimleri ile birlikte geçmektedir. Eğer bu düzenlemeler doğru ise I. Hattuşili hükümdarlığı anlatımının zamanını düzeltebilir ve Şuppinna dağı, Zippira nehri ve İştahara

büyük olasılıkla İştahara şehrininin ismi de yer almaktaydı. İştahara, II. Murşili'nin ikinci yılında Palhuişa ve Kammama'ya karşı düzenlenen seferin ana kampıydı. I. Şuppiluliuma'nın seferini anlatan bölümde görülmüştür ki kral, doğu Kaşka cephesinden batı Kaşka cephesine, Palhuişa, Kammama ve İştahara'yı geçerek ulaşmaktadır. II. Murşili'nin Ayrıntılı Yıllıkları'nın bir başka parçasında, hedefin kayıtlı olmadığı kuzeyde bir bölgeye yapılan bir seferden söz edilmektedir.[280] Sefer, kralın ordusunu toplamasıyla başlar ve ordu Şapinuva ve İştahara üzerinden Hatenzuva'ya doğru ilerler. Bu durum İştahara'nın yerinin, Şapinuva'nın Kuzey (batı)sında olduğunu göstermektedir. Bel madgalti (auriyaş işhaş)[281] İştahara'da oturduğundan dolayı, en azından Murşili'nin hükümdarlığının ilk yıllarında bu vilayetin, Kaşkalar tarafından işgal edilmiş toprakların sınırında olduğu düşünülebilir. Kral'ın kardeşi Hattušili'nin anlatımına göre kral Muvattalli ve yönetim Hattuša'yı terk ettiklerinde sadece Hakpiš ve Ištahara, Kaškalar'ın istilasından kurtulabilmişti. Fakat bu şehirlerin çevresindeki bölge işgal edilmiş olduğundan Hititler on yıl boyunca ürün hasadı yapamamışlardı.[282] Kralın, kuzeydeki kaybedilmiş toprakların kontrolünü yeniden kazanmak için bulunduğu girişimin ardından bölgede yapılan yeniden yapılandırma çalışmaları sırasında Hakmiš ve Ištahara bir krallık seviyesine yükseltilmiş ve Yukarı Ülke'nin sınırından (Išhupita ve Mariš̌ta), İmparatorluğun kuzey batı sınırına kadar olan bütün kaybedilmiş vilayetlerin yeniden kazanılması ve yeniden yapılandırılması amacıyla kendisine emanet edilen Hattušili'nin yönetimine verilmiştir. Buradan da Hakpiš ve Ištahara'nın komşu vilayetler olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Ülkesi'nden söz edilen Vişuriyanza ritüeli (KBo 15.25) ile arasında bir bağlantı bulabiliriz. Yer ismi olan Kalimuna, Taurişa şehri ile ilgili bir isim olan Kallima'dan türemiş olabilir.

[280] Del Monte 1993, 130-131.

[281] KBo 2.5, I 13 (Del Monte 1992, 125).

Bir kehanet metni olan KUB 49.100, Rev. 6'-10', *İş-ka*'ya (Iškamaha / Şak / gamaha'nın kısaltılmışı) karşı, olasılıkla Hattuša'dan başlayan bir sefer düzenlemek isteyen kralın, Iškamaha'ya ulaşmak için Harpušta dağlık ülkesini aşıp, Ištahara yakınlarından geçmesi gerektiğini göstermektedir.[283] Bu da, kralın Tahašta'ya vardıktan sonra Harpušta dağlık ülkesine gidip, seferin hedefi olan (Iškamaha yakın) Kammama'yı alışının anlatıldığı KUB 50.108'in (bkz. yukarıdaki *sub* Šapinuva) coğrafi arka planını doğrulamaktadır. Buradan da Harpušta, Kuvarri ve Ušnaittena gibi diğer dağların, Hattuša, Katapa ve Šapinuva'yı, Ištahara ve Kammama'dan ayıran dağ silsilesinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu dağ silsilesi de, Eskiyapar çevresinden, Çorum Çay ve Çekerek'in kesişim noktasına değin uzun bir zincir oluşturan Kara Dağ olmalıdır.

KUB 60.147'de anlatılan Ištahara kültüne, Ištahara "adamı", Ištaharunuva Dağı, diğer tanrılar ve Haştuva'nın Fırtına Tanrısı arasında katılır. Ištahara kültü, ismi -*unuva* eki ile kentin isminden türetildiği anlaşılan Ištaharunuva Dağı ile ilişkili görünmektedir. Ištaharunuva kültü, komşu olan Kammama ülkesininkine benzerdir. KBo 21.81'de İştahar'ın Fırtına Tanrısı, Tahattaruna, Hanhaha ve Zippalanda'nın Fırtına Tanrıları'yla birlikte gözükmektedir.

Bir kült envanter metni olan KUB 38.2, Kammama ve Ištahara çevresindeki bölgeden söz etmektedir: II 21-22'de Kammama "adamları"ndan, bayramların katılımcıları olarak söz edilir ve IV 6''da da komşu şehir Šagamaha'nın ismi

[282] III. Hattušili'nin Savunması (Otten 1981, 10-11, CTH 81, II 14-15)
[283] Forlanini, 1992, s. 288.

geçmektedir. Aynı metinde, Ištaharunuva Dağı'nda tören düzenleyen Pada şehrinin adamlarından ve *hegur* Temmuva törenlerini düzenleyen Tala adamlarından söz edilir.

Burada akla şu soru gelmektedir. Tauriša şehri Ištahara yakınlarında mıydı? Forlanini bu soruya KUB 9, 17'de bahsi geçen güzergah üzerinden cevap vermeye çalışmıştır.[284] Tauriša (koruyucu Tauriša Tanrılarına ve Kalimma tanrıçası/kaynağı için libasyon), Tauriša Ormanı, *auri*, Hahhiša (Taha Dağı için libasyon), Manaziyara yakınlarında (…). Eğer Manaziyara, Ištahara'nın bir şehri ise ve Kalimma kaynağı Kalimuna ile bağlantılı ise bu öneri doğru olabilir. Fakat Taha Dağı kültü ve Zuliya Nehri kültü Taurişa'nın yerinin güney doğuya doğru daha uzakta bir yerde olduğunu işaret etmektedir.

Bütün yukarda belirttiğimiz hususları özetlersek, İştahara Ülkesi'nin doğu sınırında Kammama, güney sınırında Hattuşa, batı sınırında Hattena ve Hanhana ve kuzey sınırında ise Hakmiş bulunmaktadır. Yukarıda gördüğümüz gibi Kammama Şapinuva ve Katapa'nın kuzey batısına lokalize edilmiştir. Böylece Kammama ile birlikte, bir taslak olarak çizmeye çalıştığımız Hattuşa çevresindeki çemberi kapatmış oluyoruz.

[284] Forlanini, 1977, s. 204. Bu metin ve Taurişa panteonu için bkz. Del Monte, 1978, s. 415-416; şehrin Koruyucu Tanrıları için bkz. Popko 1981 ve Haas 1994.

Kammama, Iškamaha, Palhuiša

Oğlu II. Murşili tarafından yazılan ve gerçek bir askeri güzergah içeren I. Şuppiluliuma Yıllıkları'nın 34. fragmanı[285], Hitit coğrafyasını anlayabilmemizi sağlayacak çok değerli bir metindir. Tabletin başlangıcı kırıktır fakat anlaşılan o ki Kaşkalar'a karşı yapılan bir çarpışmanın ardından kral, Palhuişşa ve Kamama'yı[286] almış ya da yıkmıştır.

Pal[huişşa] ve Parti[ya?] ile ilgili bir çarpışma anlatıldığından dolayı paralel bir metnin parçası olabileceği düşünülen küçük bir fragman olan KBo 44.9'da bir *tuppu abi*[*ya*] söz edilir. Fragmanın ilk okunabilir satırında [*I-N*]*A* ^{URU}An[…] görülür. II. Murşili'nin kendi yıllıklarındaki Palhuişşa'dan Anziliya'ya yürüyüşün ve düşman saldırısının Kuzzaştarina[287] yolunda önlenmesinin anlatıldığı bölümler göz önüne alındığında, eksik kısmı Anziliya olarak tamamlayabiliriz. Sefer güzergahının bu bölümü bir Ortaköy tableti tarafından doğrulanmaktadır.[288] Bu metin, olasılıkla Şapinuva'nın ardındaki dağ silsilesini (Karadağ Silsilesi) aşıp Kamama ve İşkamaha bölgesinden Anziliya'ya giden daha sonra da Şuppiluliuma'nın sefer güzergahının aksi yönünde hareket eden bir yollar listesi içermektedir. (Metnin kırık olan başlangıç kısmında, **Ziharziya** şehrinden **Gagadduva**'ya bir yol çizilmektedir)[289]:

[285] Güterbock, 1956, s. 108-110.
[286] Ortaköy'de bulunan bir mektupta kral, yerel bir yöneticiye Kammama, Palhuişşa ve İşkamaha sakinlerini sakinlerini sormaktadır (Süel, 2005, s. 681). Yukarıda bahsedildiği gibi Kammama ve İşkamaha komşu şehirlerdir ve Palhuişa da aynı bölgede olmalıdır.
[287] Del Monte, 1993, s. 78.
[288] Süel, 2005, s. 682.
[289] Süel, 2005, s. 682 - 683.

- Bir yol **İşkamaha** şehrinden **Uşnaittena dağı** ve **Hanziva** ve **Anziliya**,

- Bir yol **Kammama**'dan **Uşhupitişa dağı** ve *dumnanza altannaza* ve **Anziliya**,

- Bir yol **Kammama**'dan **Udhaişkarrişşi dağı** ve **İyamahhalaştigailulu dağı** ve **Anziliya**,

- Ayrıca **Kammama**'dan bir yol daha ve **Udhaişkarrişşi dağı** ve **İyamahhalaştigailulu dağı** sonra sola döneceğiz ve […] **Kuşşuruhşini dağı** ve önde […]**hina** şehri.

Görüldüğü gibi, birbirlerine yakın olan Kammama'dan ve İşkamaha'dan Anziliya'ya yani Zile'ye ulaşılmaktadır.

Yine aynı metinde; "majestenin yolu **Kaşepura**'dan **Kammama** şehrine girdi ve geri döndü" denmektedir.[290] Bahsi geçen **Kaşepura** ismine sadece Maşat[291] ve Ortaköy[292] metinlerinde rastlanmıştır. Ayrıca **Uşnaittena dağı, Uşhupitişa dağı, Udhaişkarrişşi dağı, İyamahhalaştigailulu dağı** ve **Kuşşuruhşini dağı** isimlerine de Hitit kaynaklarında ilk defa rastlanmaktadır.[293]

Bu metinde, bir Ortaköy metninde, "**Palhuişa**lılar'ı majestemizin huzuruna gönderdik"[294] şeklinde bahsi geçen **Palhuişa** şehrine giden bir yoldan da söz edilmektedir.[295]

[290] Süel, 2005, s. 682.
[291] Alp, 1991, s. 19.
[292] Süel, 2005, s. 683.
[293] Süel, 2005, s. 683.
[294] Süel, 2005, s. 681.
[295] Süel, 2005, s. 682.

Diğer bir Ortaköy tabletinde büyük kral, görevliye şöyle der: "**Kammama**lılar'ın, **Palhuişa**lılar'ın ve **İşkamaha**lılar'ın […] konusunda bana yazdın."[296] Bu metne göre birbirlerine yakın bir coğrafyada olması gereken Kamama ve İşkamaha şehirleri, Boğazköy metinlerinde de birbirlerine çok yakın olarak geçmektedir. Örneğin KUB 40.99'da şöyle bir yol çizilmektedir: **Şanahuitta, Makuvaliya, Katapa, Taşmaha, İşkamaha ve ertesi gün Kammama.**

Kammama şehri, KUB 5.1'e göre **Haharva Dağı** yakınlarındadır. (Yine bu metne göre **Talmaliya** şehri de aynı bölgede yer almaktadır.)

Bir Maşat tabletindeki listede **Kammama, Takkaşta, Gaştaharuga, Kutupitaşşa, Zanipura, İşkila** ve **Malazziya** şehirleriyle bir arada sayılmaktadır.[297] A. Süel, bu bölümde bahsi geçen coğrafi adların, Maşat Höyük'ün kuzeybatısına, Şapinuva ile Tapikka arasında kalan bölgeye lokalize etmektedir.[298]

Metnin sonundaki kırık yer ismi, örneğin II. Murşili'nin yıllıklarına göre Kummemaha vadisinin uzağında olmayan Takkaşta yakınlarında bir yer olan Takkuvahina olarak tamamlanabilir. Bu metinden başka hiçbir yerde karşımıza çıkmayan uzun ve garip dağ isimleri, dağ silsilelerini aşmayı sağlayan geçitlerin isimleri olarak da yorumlanabilir. Peki bu geçitlerin hepsi Karadağ Silsilesi üzerinde

[296] Süel, 2005, s. 681.
[297] HKM 107. Bkz. Alp, 1991, s. 106.
[298] Süel, 2005, s. 683.

midir? Yoksa Çekerek'in doğusundaki ve Anziliya'nın batısındaki dağlarda da olabilirler mi? Bu durumda Zuliya nehrini geçişten neden bahsedilmemiştir?[299]

Şuppiluliuma Kammama'dan, askeri bir sefer içinde isimleri geçmediğinden Hititlerin elinde olduğunu varsaydığımız İştahara ve Hattena'ya gitmiş sonra "yukarıya" […]şu'ya (Güterbock bir dağ ismi olarak yorumlamıştır) çıkmıştır. Orada […] ve Teşşida ülkelerini yakmış, Tuhpilişa şehrine gitmiş ve şehri yeniden inşa etmiştir. Oradayken, kendisini Zidaparha'ya çağıran ve [Dur]mitta'ya inmesini isteyen bir mesaj almış fakat kral yerleşimler güzergahının çok dışında kaldığı için bu isteği kabul etmemiştir. Sefer güzergahına devam ederek Tiguguva ülkesine gitmiş ve bir gece için Hurna'da konaklamıştır. Hurna çevresini yaktıktan sonra Tihşina Dağı'na tırmanmış, Hauri-x[…] Ülkesi'ni yakıp yıkmış, Maraşşanda Nehri'ni geçtikten sonra, bakır bölgesi olan Tarittara'ya ulaşmıştır. Kralın ulaşmak istediği yer Tumanna[300] ülkesiydi. Murşili Yıllıkları, Hurna'nın ve Tehşina Dağı'nın Maraşşanda'nın yakınlarında olduğunu doğrulamaktadır.[301] Fakat metinden, Hurna ve Tehşina Dağı'nın, Halys'in hangi tarafında olduğunu anlamak güçtür. Halys Nehri'ni geçiş olasılıkla barış içinde olmadığından Hurna, Timmuhala ve Tahara ile birlikte Nehrin batı tarafında olmalıdır.[302]

Bu güzergah, Zuliya Nehri ile Maraşşanda arasındaki, diğer bir deyişle doğudan batıya devamlı bir şehirler çizgisi çizebilmemizi sağlar:

[299] Forlanini, 2008, s. 146.
[300] Kastamonu çevresinde klasik dönem ismi Domanitis.
[301] 18. yıl (Del Monte, 1993, s.124)
[302] Forlanini, 1977, s. 206-209. Timmuhala ve Kapperi nehrin aynı tarafındadır.

Anziliya - Palhuişşa - Kammama - İştahara - Hattena - …şu - Tehşina - Tuhpilişa - Tiguguva - Hurna.

Bu yerleşimlerden Anziliya'nın Tapikka bölgesinde olduğunu, Palhuişşa ve Kammama'nın Şapinuva ile olan ilişkisini ve Kammama, İştahara ve Hattena'nın, aşağıda da görüleceği gibi başka Hitit metinlerine dayanarak ardıl olduklarını biliyoruz.

Vardığımız sonuçları organize etmek ve isimleri harita üzerine yerleştirmek için atılacak bir sonraki adım bizi, merkezi Hatti bölgesinde, (Şapinuva'dan pek de uzakta olamayan) Şunubaşşi yakınlarında, Kaşka sınırı yönündeki Hitit ordusunun ilerleyişini gösteren KUB 40.106 Ay. III.'teki[303] güzergaha ulaştırır.

1. ^{URU}Ka-ri-u-na-za-kan ar-ha ^{URU}[Ne-na-aş-hu-ri-ya?]
2. nu-kan ^{URU}Ne-na-aş-hu-ri-ya-za a[r-ha]
3. pu-tal-li-it-ti nu-za-kan ^{GIŞ}TIR ^{URU}[ ][304]
4. GUB-la dam-ma-aş-zi nu ^{URU}Şa-na-va-ya-an-za[305]
5. an-da-an nu ^{URU}Ta-li-pa-zi-ya an-da-an
6. ^{URU}Ha-li-pu-ut-ta an-da-an A^{HLA} LU^{MEŞ} DAM.GAR

[303] Bo 5607: Klengel, 1961, s. 16-18; Forlanini, 1977, s. 210; 1992, s. 286.
[304] Buradaki işaretler 'Ka-a-ta-pa' olarak okunabilmektedir ancak coğrafi olarak bu mümkün gözükmemektedir. Katapa'dan Kammama yakınlarındaki cepheye giden ikinci bir yol, KUB 40.99'daki güzergahla uyuşmamaktadır. Talipziya, Kartabaha bölgesinde bir yerleşim olduğuna göre burası Kar-ta-pa-[ha] olarak okunabilir.
[305] KBo 13.219 4'-11' fragmanındaki Ulaşna tanrıları arasında Şa-na-y[a…]'nın Fırtına Tanrısı'nı görüyoruz. Forlanini, 1977 tarihli çalışmasında bu ismin, Şanavayanza'nın diğer bir okunuş biçimi olduğunu önermişti. Ulaşna'ya bağlantılı bir coğrafi isim, Kartabaha ve Parşananhila merkezleriyle bağlantılı bir güzergaha dolayısıyla metindeki durum için uygundur. Klengel'e göre (1961, s. 18) Şanavayanza abl. olabileceğinden yerleşimin ismi Şanavaya olabilir. Bu yaklaşım KBo 31.60

7. an-da-an ^{URU}Ta-aş-pi-nu-va-an an-da-an
8. ^{URU}İt-tu-ma an-da-an ^{URU}Va-ra-at-ta-za
9. an-da-an nu ^{URU}HAR-pu-uş-ta
10. ^{URU}Va-ra-at-ta-ya RA-ah-zi

"Kariuna'dan [Nenaşhuriya]'ya, Nenaşhuriya'dan (hafif teçhizatla) hızlı bir şekilde sola, [Kartabaha] (ya da Kadaba?) ormanına, Şanavaya'ya, Talibaziya'ya, Halibutta'ya, "Tüccarların Suları"na, Taşpinuva'ya, İttuma'ya, Varatta'ya hareket eder ve İttuma ve Varatta'yı vurur."

Harpuşta'nın[306], Şapinuva yakınlarındaki İştahara ve İttuma'nın çevresinde olduğu kanıtlandıktan sonra[307] Forlanini, Harpuşta'yı Harziyuna'daki Harpuda ile, Varatta'yı Şehiriya Vadisi'ndeki Varatta'yla identifiye etmeyi öneren görüşünü değiştirmiştir.[308] Bu durumda Varatta, Durmitta vilayetindeki U-ra-at-ta değil, bir Ortaköy metninde Şapinuva, Hanziva, Şulubaşşi ve Uppara ile birlikte ismi geçen bir şehirdir.[309] Burada ordunun, Kariuna'dan[310] başlayıp merkezdeki eyaletler Kartabaha (Talipaziya) ve Parşananhila (Haliputta) üzerinden (Şapinuva yakınlarındaki) İttuma ve (Şapinuva ve İştahara arasındaki) Harpuşta'ya yaptığı sorunsuz yürüyüş anlatılmıştır. Bu seferin yönü güneyden kuzeye doğrudur.

---

tarafından da doğrulanmıştır. Bu metinde, ön yüzün korunabilmiş satırları, […-i]ş?-ra'nın (4'), Şa-na-va-ya'nın (6') ve Al-hi-şa'nın (8') bazı kült (ME-iş) sağlayıcı adamlarından söz etmektedir.

[306] Süel, 2005, s. 681. Harpuşta, Ortaköy metinlerinde geçen bir isimdir.

[307] Süel, 1997, s. 99; 2005, s. 684. Ortaköy metinlerine göre Varatta ve İttuma birbirine yakındır.

[308] Forlanini, 1977, s. 210-211.

[309] Süel, 2005, s. 684.

[310] Boğazköy metinlerinde Kariuna sadece 'II. Muvattalli'nin Duası'nda gözükmektedir. Metnin coğrafi çalışmalara pek faydalı bir içeriği yoktur. Metinde Kariuna ile birlikte geçen isimler; Tegarama, Paliya, Tuppaziya ve Abzişna'dır.

KUB 14.15 I 10-22'te de isimleri birlikte geçen **Palhuişşa** ve **Kammama** şehirleri, KUB 19.13+14 I 3'-6''da şu şekilde tanımlanmaktadırlar: "(Babam) düşmanı yendi [ve x'i] ve Palhuişa'yı [yakıp kül etti; sonra o,] Kam[ama]'ya [geri döndü] [ve] [Kam]ama şehri'ni [yakıp] kül etti".[311]

KBo 3.4 II 1-7'te Palhuişa ve İşhupita ilişkisi şu şekilde yer almıştır: "Sonra tekrar İşhupita'ya gittim ve Palhuişa'ya saldırdım. Sonra Pişhuru'nun düşmanı bana saldırdı ve ben onunla savaştım … ben Pişhuru'nun düşmanını Palhuişa'nın ardında yendim sonra şehri yakıp kül ettim."[312]

KUB 22.51 öy. 10-15'de, bir güzergah üzerinde görünen şehir isimleri şu şekilde sıralanmıştır: Şapinuva, Hanziva, Şuppiluliya, Şahumizişa, […]luva, Tahaşta, Kuvari Dağı, Harpuşta / Kamama.

KUB 40.99 numaralı metindeyse[313], "K[a?...], …, Şanahuitta, …, Makkuvaliya, …, Katapa, ….., **Tahaşta**, ……, İşkamaha ve ertesi gün **Kamama**, …"[314] şeklinde bir güzergah yer almaktadır.

KUB 22.51'de bahsi geçen seferin güzergahı da KUB 40.99'da yer alan güzergahınki gibi Kamama yönünedir. KUB 40.99'da İşkamaha, seferin Kamama'dan bir önceki durağı olarak gözükmektedir.

[311] del Monte ve Tischler, 1978, s. 299.
[312] del Monte ve Tischler, 1978, s. 299.
[313] Transkripsiyon: Forlanini 1992, s. 190; ayrıca bkz. Gurney 2003, s. 123. Güzergah: K[a?...], …, Şanahuitta, …, Makkuvaliya, …, Katapa, ….., Tahaşta, ……, İşkamaha, Kammama, …

Bir Ortaköy mektubunda da, Galzana şehrinin sorumlusu Şahurunuva şöyle demektedir: "Majesteye, efendime söyle, kulun Şahurunuva şöyle (der): **Galzana** şehrinde her şey afiyettedir, düşmandan korunmuştur." Şahurunuva mektuplarında, sorumlu olduğu **Galzana** şehrinin yanı sıra, **İşkamaha** ve **Kamama** şehirleri ile ilgili konulara da değinmektedir.[315]

Boğazköy metinlerinde geçmeyen, ismine ilk kez Maşat metinlerinde rastlanan Galzana şehri, S. Alp tarafından Maşat'ın kuzeyine, Yeşilırmak'ın yukarı bölgesine lokalize edilmektedir.[316] Bu lokalizasyon, Ortaköy belgelerine göre de uygun görünmektedir.[317]

Išhupita

Bir Ortaköy mektubunda **Kammama** ve **İşhupita** şehirleri ile ilgili konular yer almaktadır.[318] Ortaköy'den çıkan bir fal metninde, **İşhupita** ve **Tapikka** bir arada geçmektedir. Bu metne göre İşhupita şehri, Ortaköy-Maşat arasında kalan bölgede aranmalıdır.[319]

Kaşkalar'la ilgili bir problemin anlatıldığı KBo 3.4 I ve II numaralı metinde ismi Palhuişa, Durmitta ve Humişina ile birlikte geçen **İşhupita**, **Hatt 2 57-60**'deki güzergahta şu şekilde yer alır: "**İşhupita** – Marişta – Hissashapa – Katapa – Hanhana

[314] Forlanini, 1992, s. 190; Gurney 2003, s. 123.
[315] Süel, 2005, s. 680.
[316] Alp, 1991, s. 16.
[317] Süel, 2005, s. 680.
[318] Süel, 2005, s. 681.
[319] Süel, 2005, s. 681.

– Tarahna – Hattena – Durmitta – Pala-Tummanna – Kassiya – Sappa - Hukana Nehri".[320]

Murşili ayrıntılı yıllıklarında Kathaituwa'ya ve sonra İşhupita'ya karşı Yukarı Ülkeye gittiğini anlatır. O zaman daha önce kralın hizmetkarı olan Pazzanna ve Nunnutta, kendilerini kurtarmak için Palhuişa'ya kaçarlar. Bunun sonucunda Murşili, tekrar Palhuişa'ya saldırır.[321]

Bir başka Ortaköy mektubunda **İşhupita** ve **Kammama** şehirleri ile ilgili konular yer almaktadır.[322] Diğer bir Ortaköy metninde, **İşhupita** ve Tapika bir arada geçmektedir.[323]

Kaltarša ve Zuntila

Dini bir belge olan KUB 41.100 no'lu Boğazköy metninde, İşkuruha ve İştahara'ya karşı yapılan bir sefer söz konusu edilmektedir: "Ne zaman ki majeste İşkuru Ülkesi'ne bir sefer yapar, Harpušta Ülkesi'ne iner, İştahara Ülkesi'ne saldırır. Fakat dağlarda olduğu zaman, kar yağarsa kamp kurar. Burası majestenin babasının güçlendirdiği alandır. İşkuruha Ülkesi'ne girer, Zunti şehrini yıkar."[324] Burada sözü

[320] del Monte ve Tischler, 1978, s. 146.
[321] del Monte ve Tischler, 1978, s. 147.
[322] Süel, 2005, s. 681.
[323] Süel, 2005, s. 681. Süel bu metinlere göre **İşhupita**'nın, Ortaköy-Maşat arasında kalan bölgede aranmasını önermektedir.
[324] Süel, 2005, s. 681.

edilen Zunti şehri, ismine ilk kez Ortaköy metinlerinde rastlanan Kaltarşa[325] ile birlikte geçen Zuntila şehri olmalıdır.[326]

Tivara

Maşat metinlerinde[327] de geçen bu şehrin ismi, Büyük Kral II. Tudhaliya'nın yıllıklarının giriş kısma da yer almaktadır. **İşkuruha** şehrine **Tivara**'dan geçilerek gidilmektedir. KUB 23.11 III 16'ya göre şehir Kaşka bölgesinde olmalıdır. KUB 48.197 Vs. 4'te **Tivara** şehri, **İşkuruha, Pişunupaşşi, Ziharziya ve Talmaliya**[328] şehirleri ile birlikte sıralanmaktadır. Bu şehirler Ortaköy tabletlerinde de bir arada geçmektedir.[329] Ortaköy arşivindeki birkaç görevlinin mektubunda, **Tivara** ile ilgili konudan sonraki paragrafta **Katapa, Hanhana** şehirleri ve **Pişkurunuva Dağı** askerlerinden bahsedilmektedir.[330]

[325] Bkz. Süel, 2005, s. 680. Görevli Hitri mektubunda, "Majesteme, efendime söyle, kulun Hitri şöyle (der): Kaltarşa şehrinde herşey afiyettedir, düşmandan korunmuştur" demektedir.
[326] Süel, 2005, s. 681.
[327] Alp, 1991, s. 44.
[328] **Talmaliya** şehri KUB 5.1'e göre, **Kammama** şehri ve **Haharva Dağı** yakınlarındaki bölgede yer almaktadır.
[329] Süel, 2005, s. 683.
[330] Süel, 2005, s. 683.

IV. SONUÇ

Hitit arşivlerindeki belgeler Hitit dönemi Anadolu coğrafyası hakkında değerli bilgiler içermektedir. Metinlerden elde ettiğimiz çok sayıdaki coğrafi isimden pek azının bulundukları coğrafi konumu tanımlanması nedeniyle, topladığımız coğrafi materyalin birbirleriyle olan ilişkilerini gösteren yeterli veriye ulaşamadığımızdan henüz tutarlı bir resim ortaya koyamamaktayız. Ancak yukarıda söz ettiğimiz, yıllardır sürdürülen değerli çalışmalar sonucunda gün geçtikçe artacak olan sabit noktalarla dönemin coğrafi durumunu gösteren harita yavaş yavaş ortaya çıkacağı gibi, her zaman kullanılabilir bir şablonu gerçekleştirmemizi de sağlayacaktır .

Coğrafi sorunların çözümünde referans olarak kullanabileceğimiz az sayıda sabit nokta bilindiği için, Hitit metinlerinde geçen şehirler ve bölgeler, deniz ya da nehir kıyısında olmaları veya çevrelerindeki dağlar gibi fiziki özellikleri öncelikle göz önünde bulundurularak, varsa diğer verilere göre lokalizasyon denemelerine konu edilebilirler. Coğrafya çalışmalarında referans olarak kullanılacak sabit noktaların artmasıyla birlikte bu noktalarla yakın ilişki halindeki bir çok yer adını, sabit noktalara göre konumlandırabiliriz.

Hitit dönemi Anadolu tarihi coğrafyası çalışmaları, başkent Hattuşa'daki sistematik kazıların başladığı 1906 yılından bu yana devam etmektedir. Maşat Höyük arşivlerine ulaşılmasıyla Hitit dönemi tarihi coğrafya çalışmalarında büyük bir gelişme sağlanmış, 1990 yılında Çorum iline bağlı Ortaköy ilçesi sınırları içinde yeri tespit edilen antik Şapinuva kentinin bulunmasıyla yeni bir döneme girilmiştir.

Biz çalışmamızı planlarken, her coğrafi bölgeye uygulanabilecek eldeki sabit noktaları baz alan bir şablon oluşturma fikri ile yola çıktık. Bu sabit noktaları sağlayacak çoğrafi bilgi aldığımız metinler, askeri seferlerin anlatıldığı metinler olabildiği gibi, dini bayramların anlatıldığı metinler ya da envanter kayıtlarını içeren metinler olabilir.

Örneğin, yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak bahsettiğimiz, askeri bir seferin anlatıldığı, KUB 50.108 ile paralel bir metin olan KUB 22.51, Şapinuva bölgesiyle ilgili değerli coğrafi bilgilere sahiptir. Bu metinde ilk dikkatimizi çeken, kral gece Şapinuva'da konaklarken, sefere hazır olan olan ordunun Şapinuva şehrinde değilde, Şapinuva'nın yakınlarındaki Hanziva'da konaklıyor olmasıydı. Bu durum, kutsal bir şehre askerlerin girmesinin yasak olması şeklinde açıklanabileceği gibi, ordunun tamamen stratejik bir nedenle, örneğin kalabalık askeri birliklerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir akarsuyun kenarında kamp kurmuş olmaları gerekir şeklinde de açıklayabiliriz. Bu nedenle Hanziva'nın bir akarsu kıyısında, dolayısıyla Şapinuva'nın doğusunda olduğunu düşünmekteyiz.

Yukarıda söz ettiğimiz, Hattuša'dan başlayan bir sefer düzenleyen kralın, **Iškamaha**'ya ulaşmak için **Harpušta** dağlık ülkesini aşıp, İştahara yakınlarından geçmesi gerektiğini gösteren KUB 49.100 ise KUB 22.51'in coğrafi arka planını doğrulamaktadır. Buradan da **Harpušta**, **Kuvari** ve Uşnaittena gibi diğer dağların, Şapinuva'yı, İştahara ve Kammama'dan ayıran dağ silsilesinin bir parçası olduğunu öne süren Forlanini'nin bu düşüncesine[331] katılmaktayız.

[331] Forlanini, 2008, s. 169.

Forlanini'nin, bu paragrafla ilgili yorumu şu şekildedir: [332] Askeri seferine Şapinuva ve komşusu Hanziva'dan[333] başlayan Hitit kralının hedeflerinin, Şapinuva ve Hanziva'nın güneyinde yer almaması gerektiğidir. Çünkü bu durumda Hitit iletişim hatları kesilirdi. Hedefler hareket noktasının doğusunda da olamazdı çünkü Şapinuva'nın doğu sınırında Tapika bulunmaktadır. Askeri seferler Şapinuva'nın batısına ya da kuzey batısına yapılmış olmalıydı ki Kammama ve Harpuşta'nın yeri için önerilen bölge bu yöndedir. Hitit ordusu sorun yaşamadan Şuppiluliya ve Şahuzimişa'yı geçerek, Hattuşa yakınlarında bir kent olan Hişarluva'ya ulaştığından, ordunun önce Şapinuva'nın güneybatısına doğru harekete geçtiğini ve Hišarluva'ya ulaştıktan sonra kuzeye, Kuvari Dağı ve Tahašta[334] üzerinden Kammama yönüne[335], seferin hedefi olan Harpuşta[336] ve ötesine doğru yöneldiği sonucunu çıkartabiliriz.

Ancak Forlanini bu bu dağ silsilesinin, Eskiyapar çevresinden, Çorum Çay ve Çekerek'in kesişimine değin uzun bir zincir oluşturan, Alp'in 1977'de yayınlanan makalesinde,[337] Hitit dönemi isminin Šakaddunuva olduğunu ileri sürdüğü, Šapinuva'nın kuzey batısındaki Kara Dağ olduğu yorumunu yapmıştır.[338]

Oysa KUB 22.51'te anlatılan askeri sefer güzergahının, Hanzina'nın Şapinuva'nın doğusunda olduğunu söyleyerek başladığımız ve aşağıda genişleterek anlatmaya

[332] Forlanini, 2008, s. 146.
[333] Ortaköy tabletlerinde adı geçen Hanziva için bkz. Süel, 1999, s. 99; Ünal 1998, s. 17-21. Ayrıca Hanziva ismi KBo 23.27 I 14' te de geçmektedir.
[334] Tahaşta ismi bir Maşat mektubunda (HKM 40.6', kırık metin) ve Habara'ya karşı (bkz. De Martino 2003, s. 155) kuzey seferini anlatan tarihi bir metinde (KBo 43.63) geçer.
[335] KUB 40.99'daki güzergahta da Kammama'ya Tahaşta üzerinden ulaşılır. Güzergah: K[a?...], …, Şanahuitta, …, Makkuvaliya, …, Katapa, …, Tahaşta, …, Işkamaha, Kammama, … (Forlanini 1992, s. 190; Gurney 2003, s. 123).
[336] Askeri seferin hedeflerinden biri olan Harpuşta Dağı ülkesi, KUB 40.106 (III 9') metninde bahsedilen askeri güzergahta da yer almaktadır. Forlanini, 1992, s. 288-289.
[337] Bkz. Alp, 1977.

çalışacağımız şekilde Šapinuva'nın doğusuna doğru yapılmış olduğunu düşündüğümüzden **Harpušta**, **Kuvari** dağlarının da Šapinuva'nın doğusunda olduğunu yer aldığını düşünmekteyiz.

KUB 22.51'teki yol güzergahını, yine yukarıdaki bölümlerde tartıştığımız KUB 40.99 numaralı metinle karşılaştırdığımızdaysa Tahaşta, KUB 22.51'de olduğu gibi KUB 40.99'da yine Kamama'dan önce gelmektedir. Bu nedenle Tahašta'nın Şapinuva'dan veya Katapa'dan Kammama yönüne gidilirken geçilen bir kavşak noktası olduğunu düşünmekteyiz. Bir önceki bölümde ayrıntılarıyla gördüğümüz gibi birbirlerine komşu olması gerken Kammama ve İşkamaha'nın, Kuvari Dağı'nın bir tarafında, Tahaşta'nın da dağın diğer tarafında olduğu sonucunu çıkartabiliriz.

Bir önceki bölümde ayrıntılarıyla gördüğümüz gibi Boğazköy metinlerinde, Ortaköy metinlerinde ve hatta Maşat metinlerinde sık sık birlikte anılan Kammama, Iškamaha, Palhuiša, Ištahara ve Išhupita'nın birbirlerine çok yakın bir coğrafya içerisinde olmaları ve hatta komşu olmaları gerekmektedir.

Yukarıdaki bölümde bahsi geçen Ortaköy metninde, Iškama ve Kamama'dan Anzilya'ya çizilen güzergahlar görülmektedir.[339] Forlanini, bu metinden başka hiçbir yerde karşımıza çıkmayan uzun ve garip dağ isimlerini, dağ silsilelerini aşmayı sağlayan geçitlerin isimleri olarak yorumlamıştır.[340] Bu geçitlerin, Karadağ Silsilesi üzerinde ya da Çekerek'in doğusundaki ve Anziliya'nın batısındaki dağlarda

[338] Forlanini, 2008, s. 169.
[339] Süel, 2005, s. 682.
[340] Forlanini, 2008, s. 146.

oldukları düşünüldüğünde ise bu durumda, metinde Zuliya nehrini geçişten neden bahsedilmediği sorusu ortaya çıkmaktadır.

Anzilya'nın, Şapinuva'nın doğusunda yer alan Zile olduğunu düşündüğümüzde, bu dağların ya da dağ silsilelerini aşmayı sağlayan geçitlerin bulunduğu dağların ve dolayısıyla birbirlerine çok yakın bir coğrafya içerisinde olan Kammama, İşkamaha, Palhuişa, İştahara ve İşhupita'nın, Şapinuva'nın doğusunda oldukları düşünülebilir.

Ayrıca **Kammama** şehri KUB 5.1'e göre Haharva Dağı yakınlarındadır. Vezirköprü yakınlarındaki Oymaağaç'ta çok yakın bir zamanda bulunan bir metinde Haharva Dağı ismi geçmektedir.[341] Bu durumun, dağın (birlikte anıldığı Nerik şehri ile birlikte), Samsun bölgesinde olduğu konusunda güçlü bir kanıt olduğu düşünülmektedir.[342] Bu durum Kamama'nın Şapinuva'nın doğusunda olduğu fikrini desteklemektedir.

Metinler üzerine yaptığımız bütün bu yorumlara ek olarak, kendi tasarımımız olan ve çiviyazılı metinlerde geçen isimlerin birbirleriyle ilişkisini gösteren yazılımımız yardımıyla,[343] Boğazköy tabletlerine göre Tapikka çevresindeki şehirler kümesi elemanlarının ilişkili olduğu şehirler listesine ulaştığımızda gördük ki (bu listeyi Boğazköy tabletlerine göre Tapikka çevresindeki 2. bölge olarak adlandırdık) bu ikinci bölge listesinin, yukarıda bahsi geçen şehir isimleri kümesiyle kesişiminde iki isimden oluşmaktadır: Kammama ve Palhuiša. Buradan ulaşılan sonuç, Kammama ve Palhuiša'nın da Tapikka'nın yakınında bir bölgede yer alması gerektiğidir.

[341] Czichon et al, 2006, s. 160.
[342] Freu, 2006, s. 238.

Son olarak, çalışmamız sırasında, çiviyazılı metinlerde geçen coğrafi isimlerden oluşturduğumuz listelerin birbirleriyle karşılaştırılmaları şu ilginç sonuçları vermiştir.

Boğazköy tabletlerine göre Tapikka çevresindeki şehirler kümesiyle, Maşat tabletlerine göre Tapikka çevresindeki şehirler kümesinin sadece iki kesişme noktası vardır: Bunlar Anziliya ve Išhupita'dır.[344]

KUB 22.51'deki listeyi, Maşat tabletlerine göre Tapikka çevresindeki şehirler kümesiyle karşılaştırdığımızda kesişim kümesinde iki şehir olduğu görülmektedir: Išhupita ve Kammama'dır.[345]

KUB 22.51'deki listeyi, geliştirdiğimiz yazılımın yardımıyla "Boğazköy Metinlerine Göre Tapikka'nın Çevresi" listesiyle karşılaştırdığımızda ki bu liste toplam 14 şehirden oluşmaktadır, bu 14 şehirden sadece İşhupita kesişim kümesi içindedir.[346]

Sonuç olarak, hazırladığımız Hititler dönemine ait bu tarihi coğrafya çalışmasının Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak yapılacak bir tarihi coğrafya çalışmasında bir veri katmanı olarak kullanılabileceğini düşünmekteyiz.

Bilindiği gibi Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS-Geographic Information Systems), çok sayıda farklı özelliğe sahip, manuel biçimde değerlendirilmesi zor olan verilerin,

[343] Örnek arayüzler için bkz. Ekler: Ek 2-Arayüzler.
[344] Bkz. Ekler: Ek 4-Tablo 2.
[345] Bkz. Ekler: Ek 4-Tablo 3.
[346] Bkz. Ekler: Ek 4-Tablo 4.

hızlı ve ucuz biçimde depolanması ve analiz edilmesi için kullanılan bilgisayar temelli bir sistemler bütünüdür. CBS'de bilgiler, haritalar ve tablolar olarak iki temel formda sunulur. CBS'nin veri analizindeki gücü, sorgulanması gereken verinin organize bir biçimde hazırlanmasına bağlıdır. Bununla birlikte analiz sonuçlarının yorumlanması CBS'nin oluşum mantığı içinde yer almamaktadır. Üzerinde yorum ve tahminler yapılacak modelin üretilmesi için öncelikle çalışma alanlarını tanımlayan, bilinen verilerin bir araya getirilmesiyle bir veri tabanı oluşturulması gerekmektedir. Yukarıda belirttiğimiz yeterli donelere ulaşmamız durumunda veritabanı oluşturup CBS içinde çalışmak mümkün olabilecektir.

Hitit yazılı kaynaklarında tekrarlar çok fazladır. Bu yüzden yepyeni bir bilgilere ulaşabilmek için çok fazla kaynağa ihtiyacımız vardır. Dolayısıyla yeteri kadar kaynağa ulaşıldığında oluşacak veri tabanı ile çok daha sağlam coğrafi lokalizasyon çalışmaları yapılabilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

ALP, S., 1977 a, "Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilırmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında", *Belleten* 164, s. 637-646.

ALP, S., 1977 b, "Hitit Kenti Hanhana'nın Yeri", *Belleten* 164, s. 649-652.

ALP, S., "1980, Die hethitischen Tontafelentdeckungen auf dem Maşat-Höyük. Vorlaufiger Bericht", *Belleten* 173, s. 25-59.

ALP, S., 1986, "Maşat Höyük Tabletlerinin Eski Anadolu Coğrafyasına Katkıları", *IX. Türk Tarih Kongresi*, Ankara.

ALP, S., 1991 a, *Maşat-Höyük'te Bulunan Çivi Yazılı Hitit Tabletleri,* Ankara.

ALP, S., 1991 b, *Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat-Höyük,* Ankara.

ALP, S., 1991 c, *Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük,* Ankara.

ALP, S., 2000, *Hitit Çağında Anadolu,* Ankara.

BEKTAŞ, C., 1999, *Selçuklu Kervansarayları*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

BİLGİÇ, E., 1946, "Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerin Tayini Üzerine İncelemeler", *Belleten* 39, s. 382-423.

BRYCE, T., 1986, "The Boundaries of Hatti and Hittite Border Policy", *Tel Aviv* 13, s. 85-102.

BRYCE, T., 1998, *The Kingdom of the Hittites,* New York.

BUTLİN, R. A., 1993, *Historical Geography, Through the Gates of Space and Time*, Edward Arnold, London.

CORNELIUS, F., 1958 a, "Geographie des Hethiterreiches", *Orientalia* NS 27, s. 373-398.

CORNELIUS, F., 1958 b, "Zur Hethitischen Geographie: die Nachbarn des Hethiterreiches", *RHA* 62, s. 1-17.

CORNELIUS, F., 1963, "Neue Aufschlüsse zur Hethitischen Geographie", *Orientalia* NS 32, s. 233-245.

CORNELIUS, F., 1967, "Neue Arbeiten zur Hethitischen Geographi", *Anatolica* I, s. 62-77.

CORNELIUS, F., 1973, *Geschichte der Hethiter. Mit besonderer Brücksichtigung der geographischen Verhaltnis und der Rechtsgeschicte*, Darmstadt.

CRASSO, D., 2005, "Ankuwa in Hittite Written Sources: Preliminary Observations", *Kaskal* 2, s. 147-158.

CZICHON, R. M., et all, 2006, "Interdisziplinare Gelandebegehung im Gabiet von Oymaağaç-Vezirköprü / Provinz Samsun", *MDOG* 138, s. 157-197.

CZICHON, R. M., 1997, "Studien zur Regionalgeschichte von Hattuşa/Boğazköy 1996", *MDOG* 129, s. 89-102.

CZICHON, R. M., 1998, "Studien zur Regionalgeschichte von Hattuşa/Boğazköy 1997", *MDOG* 130, s. 81-90.

CZICHON, R. M., 1999 a, "Studien zur Regionalgeschichte von Hattuşa/Boğazköy 1998", *MDOG* 131, 47-56.

CZICHON, R. M., 1999 b, "Das Umland der hethitischen Hauptstadt Hattuşa - erste Ergebnisse eines Surveys", *(Ed.) E. L. Schwandner, K. Rheidt, Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archaologischen Bau und Siedlungsforschung,* Mainz, s. 123-128.

de MARTİNO, S., 2003, “Annali e res gestae antico ittiti”, *StMed* 12, Pavia.

del MONTE, G. F., 1993, *L’annalistica ittita,* Brescia.

del MONTE, G. F. ve TISCHLER, J., 1978, *Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte, RGTC 6*, Wiesbaden.

del MONTE, G. F., 1992, *Die Orts-und Gewässernamen der Hethitischhen Texte, Supplement, RGTC 6.2*, Wiesbaden.

DİNÇOL, A., 1985, "Hititler Öncesinde Anadolu", *Anadolu Uygarlıkları - Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* Cilt 1, s. 11-16, İstanbul.

DİNÇOL, A., 1985, "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları - Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* Cilt 1, s. 17-120, İstanbul.

ERKUT, S., 1997, “Çiviyazılı Hitit Tabletleri”, *Belleten* C. 56, S. 232.

ERTEM, H., 1973, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini,* Ankara.

FAROQHİ, S., 2001, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, İstanbul.

FORLANINI, M., 1977, "L'anatolia Nordoccidentale nell'Impero Eteo”, *SMEA* 18, s.197-224.

FORLANINI, M., 1979, "Appunti di Geografia Etea"*, SM 1*, s. 165-184.

FORLANINI, M., 1980, "La Prima Lista di VBoT 68 e la Provincia di Arinna", *SMEA* 22, s.71-80.

FORLANINI, M., 1985, "Remarques Géographiques sur les Textes Cappadociens", *Heth* 6, s.45-66.

FORLANINI, M., 1987, "Toponymie Antique d'Origine Hattie?", *Heth* 8, s.105-122.

FORLANINI, M., 1988, "La Regione del Tauro nei Testi Hittiti", *VO* 7, s. 129-169.

FORLANİNİ, M., 1992, "Le spedizioni militari ittite verso Nerik. I percorsi orientali", *RIL* 125, s. 277-308.

FORLANINI, M., 2002, "Tapikka, una marca di frontiera. Note sulla sruttura territoriale ed economica", *(Ed) S. De Martino, F. Pecchioli-Daddi, Anatolica Antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati,* Firenze, s. 255-276.

FORLANINI, M., 2008, "The Central Provinces of Hatti: An Updating", *New Perspectives on the Historical Geography and Topography of Anatolia in the II and I Millennium B.C.*, Firenze, s. 145-188.

FORLANINI, M. ve MARAZZI, M., (con la collaborazione di A. Lazzari-L. Re), 1986, "Anatolia: L'impero Hittita", *ASVOA 4.3*, Roma.

FRİEDRİCH, J., 2000, *Kayıp Yazılar ve Diller*, İstanbul.

GARSTANG, J., 1942, "Samuha and Malatia", *JNES* I, s. 450-459.

GARSTANG, J., 1943, "Hittite Military Roads in Asia Minor", *AJA* 47, s. 35-62.

GARSTANG, J., 1944, "The Hulaya River Land and Dadassas", *JNES* III, s. 14-37.

GARSTANG, J. ve GURNEY, O. R., 1959, *The Geography of the Hittite Empire,* London.

GOETZE, A., 1930, "Zur Geographie des Hethiterreichs", *KIF* I, Weimar, s. 108-114.

GOETZE, A., 1940, *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography,* New Haven.

GOETZE, A., 1957, *Kulturgeschichte des Alten Orients III, 1,* München.

GOETZE, A., 1957, "The Roads of Nothern Cappadocia in Hittite Times", *RHA* 15, s. 90-103.

GOETZE, A., 1960, "Review of J. Garstang and O. R. Gurney 'The Geography of the Hittite Empire'", *JCS* 14, s. 43-48.

GORNY, R. L., 1995, "Alişar Höyük in the Late Second Millenium B.C.", *O. Carruba, M. Giorgieri, C. Mora, Atti del Congresso Internazionale di Hittitologia (Pavia 28 Giugno-2 Luglio 1993), Pavia,* s. 159-181.

GORNY, R. L., 1997, "Zippalanda and Ankuwa: the Geography of Central Anatolia in the Second Millenium B.C.", *JAOS* 117-3, s. 549-557.

GURNEY, O. R., 1959, *The Hittite Empire,* Middlesex.

GURNEY, O. R., 1992, "Hittite Geography: Thirty Years on", *Sedat Alp'e Armağan. Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp,* s. 213-221. Ankara.

GURNEY, O. R., 2001, *Hititler*, Ankara.

GURNEY, O. R., 2003, "The Upper Land *matum elitum*", *(Ed.) G. Beckman, R. Beal, G. McMahon, Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr., Winona Lake,* s. 119-126.

GÜMÜŞÇÜ, O., 2001, *Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma: XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara.

GÜMÜŞÇÜ, O., 2006, *Tarihi Coğrafya*, İstanbul.

GÜTERBOCK, H. G., 1961, "The North-Central Area of Hittite Anatolia", *JNES* 20, s. 85-97.

GÜTERBOCK, H. G., 1956, "The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II", *JCS* 10, s. 41-130.

HAAS, V., 1994, *Geschichte der hethitischen Religion*, Leiden, New York, Köln.

HAMSHERE, J. D., 1987, "Data Sources in Historical Geography", *(Ed. M. Pacione) Historical Geography: Progress and Prospect,* s. 46-69. Croom Helm, London.

HAZENBOS, J., 2003, *The Organisation of the Anatolian Local Cults During The 13th Century B.C.,* Leiden-Boston.

IMPARATİ, F., 1999, "Il testo oracolare KUB XXII 51 (CTH 557)", *Hethitica* 14, s. 153-177.

İPLİKÇİOĞLU, B., 1997, *Eski Batı Tarihi I, Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, Ankara.

JAGER, H., 1969, *Historicshe Geographie*, Georg Westermann Verlag, Braunschweig.

JİAN, L., 1994, "Hittite Women Singers: ^{MUNUS}zintuhi and ^{MUNUS}KI.SIKIL", *JAC* 9, s. 82-94.

KLİNGER, J., 1996, "Der Kult von Matilla im Rahmen der beiden grossen hethitischen Reisefeste", *SMEA* 37, s. 67-78.

KOSAK, S., 1982, *Hittite Inventory Texts, THeth 10*, Heidelberg.

KÖKTEN, K., 1944, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", *Belleten 8*, s. 67-78.

KÜTÜKOĞLU, M., 1997, *Tarih Araştırmalarında Usül*, İstanbul.

LAROCHE, E., 1971, *Catalogue des Textes Hittites*, Paris.

MacQUEEN, J.G., 1968, "Geography and History Western Asia Minor in the Second Millenium B.C.", *An St.* 18, s. 169-185.

MÜLLER-KARPE, A., et all, 2006, "Untersuchungen in Kayalıpınar 2005", *MDOG* 138, s. 211-247.

NAKAMURA, M., 2002, *"Das hethitische nuntarriyaşha-Fest, NINO (PIHANS XCIV),* Leiden.

OTTEN, H., 1981, *Die Apologie Hattusilis III, StBoT 24,* Wiesbaden.

PİERALLİNİ, S., 1998, "Zur Topographie von Hattuşa. Wege zum Burg", *Studi e testi* I, Firenze, s. 117-129.

PİERALLİNİ, S., 2002, "L'edificio tarnu e le porte urbiche di Hattuşa", *(Ed.) P. Taracha, Silva Anatolica. Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of his 65th Birthday,* Warsaw, s. 269-272.

POLİT, A., 1999, "Die Stadt Katapa im Lichte hethitischer Keilschrifttexte", *Hethitica* 14, s. 81-96.

POPKO, M., 1986, "Die kleinasiatischen Stadtnamen Kulila und Matilla", *AoF* 18, s. 176-179.

POPKO, M., 2002, "Zu einigen Kultstatten zwischen Hattuşa und Arinna", *(Ed.) S. de Martino, F. Pecchioli-Daddi, Anatolia Antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati,* Firenze, s. 665-675.

RAMSAY, W. M., 1962, *Historical Geography of Asia Minor,* Amsterdam.

ROSENKRANZ, B., 1966, "Fluss und Gewässernamen in Anatolien", *BNF* 1, s. 124-144.

RUTHERFORD, I. C., 2004, "Women Singers and the Religious Organisation of Hatti. On the Interpretation of CTH 235.1 & 2 and Other Texts", *(Ed.) M. Hutter, S. Hutter-Braunsar, Offizielle Religion, lokale Kulte und individuelle Religiostat,* s. 377-394, Münster.

SAUER, C. O., 1941, "Foreward to Historical Geography", *Annals of the Association of American Geographers,* V. XXXI, N. 1, s .1-24.

SCHWEMER, D., 2004, "Von Tahurpa nach Hattusa. Überlegungen zu den ersten Tagen des AN.DAH.SUM-Festes", *(Ed.) M. Hutter, S. Hutter-Braunsar, Offizielle Religion, lokale Kulte und individuelle Religiostat,* Münster, s. 395-412.

SİNGER, I., 1973, *Geographical Aspects of the Proto-Hattian Problem,* M.A. Thesis.

SINGER, I., 1997, "Repertoire Geographique des Textes Cuneiformes, vol. 6.2, Die Orts- und Gewassernamen der Hethitischen Texte", *JAOS 105*, s. 50-67.

SÜEL, A., 1989, "1988 Yılı Çorum İli Yüzey Araştırmaları", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Antalya*, s. 341-359.

SÜEL, A., 1990, "1989 Yılı Çorum İli Yüzey Araştırmaları", *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara,* s. 91-110.

SÜEL, A., 1995, "Ortaköy'ün Hitit Çağındaki Adı", *Belleten* C. 59, s. 271-283.

SÜEL, A., 2005, "Ortaköy Tabletlerinde Geçen Bazı Yeni Coğrafya İsimleri", *V. Uluslar Arası Hititoloji Kongresi Bildirileri – Çorum 2002,* s. 679-685.

SÜEL, A., 2008, "Bir Hitit Şehrinin Keşfi ve Ortaköy-Šapinuva Özdeşleşmesi ile Hitit Coğrafyasına Yeni Bir Bakış", *Türklerin ve Anadolu'nun Dünya Uygarlık Tarihindeki Yeri Uluslararası Sempozyumu*

SÜEL A. - SÜEL M., 1999a, "Ortaköy-Şapinuva'nın Hitit Mimarisindeki Yeri ve Önemi", *Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu, 1996*, İstanbul, s. 425 vd.

SÜEL A. - SÜEL M., 1999b, "1997 Yılı Ortaköy-Şapinuva Kazı Çalışmaları", *20. Kazı Sonuçları Toplantısı. 25-29 Mayıs 1998, Tarsus.* 1. Cilt, Ankara , s. 433-443.

TOSH, J., 1997, *Tarihin Peşinde. Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N., 2002, *Beşeri Coğrafya. İnsan, Kültür, Mekan*, İstanbul.

ÜNAL, A., 1984, "Nochmals zur Geschichte und Lage der Hethitischen Stadt Ankuwa", *SMEA* 24 (in memoria di Piero Meriggi), s. 87-107.

ÜNAL, A., 1998, *Hittite and Hurrian Cuneiform Tablets from Ortaköy (Çorum), Central Turkey,* İstanbul.

von der OSTEN, H. H., 1927, *Explorations in Hittite Asia Minor*.

von SCHULER, E., 1965, *Die Kaskaer. Ein Beitrag zur Ethnographie des alten Kleinaisen,* Berlin.

WERNER, R., 1961, "Geographie des Hethiterreiches", *Bi Or* 18.

YAKAR, J. ve DİNÇOL, A., 1974, "Historical Geography of North-Central Anatolia", *Tel-Aviv* 1, s. 86-90.

YAKAR, J. VE GÜRSAN-SALZMAN, A., 1979, "Archaeological Survey in Malatya and Sivas Provinces-1977", *Tel Aviv* 6, s. 34-53.

YAKAR, J., 1980, "Recent Contributions to the Historical Geography of the Hittite Empire", *MDOG* 112, s. 75-94.

ÖZET

Hititçe çivi yazılı belgelerde geçen binlerce coğrafi isme karşılık, bu isimler üzerinde yapılan lokalizasyon çalışmaları oldukça sınırlıdır. Anadolu tarihi coğrafyası araştırmalarında sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için referans alınabilecek sabit noktaların artması gerekmektedir.

Çalışmamızda, Boğazköy dışında, Hitit dönemi Anadolu coğrafyası araştırmalarına önemli katkılar sağlamış Maşat Höyük ve Ortaköy arşivlerinde bulunan metinlerden yararlanılmıştır. Boğazköy-Maşat Höyük-Ortaköy begeleri temelinde yapılan bu çalışmanın amacı, coğrafi adların lokalizasyon çalışmalarında yeni bir yöntemin ilk örneklerini sunmak olan bu tarihi coğrafya çalışmasında sergilenmek istenilen yeni yaklaşım, Eskiçağ Tarihi coğrafya çalışmalarında kullanılması düşünülen yeni geliştirilen teknoloji uygulamalarını da içeren daha geniş çaplı araştırmaların temelini oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk adımında literatürdeki çalışmalar ışığında, bölgeyle ilgili Boğazköy metinlerinden bazılarını inceledik ve bunları imkanlarımız elverdiğince Maşat metinleriyle ve yayınlanan Ortaköy metinleriyle karşılaştırdık ve Bu çalışmalar sonucunda, coğrafi sınırlarını çizdiğimiz bölgede üzerinde çalışacağımız coğrafi isimlerin listesini çıkardık. Ardından Oluşturduğumuz listeyi, Maşat tabletlerine göre Tapika çevresindeki şehirler kümesiyle karşılaştırdık. Ardından oluşturduğumuz listeyi, Boğazköy tabletlerine göre Tapika çevresindeki şehirler kümesiyle karşılaştırdık. Daha sonra kendi tasarımımız olan ve çiviyazılı metinlerde geçen

isimlerin birbirleriyle ilişkisini gösteren yazılımımız yardımıyla, Boğazköy tabletlerine göre Tapika çevresindeki şehirler kümesi elemanlarının ilişkili olduğu şehirler listesine ulaştık. Sonuç olarak çizdiğimiz krokinin, Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak yapılacak bir tarihi coğrafya çalışmasında bir veri katmanı olarak kullanılabileceğini düşünmekteyiz.

Hitit yazılı kaynaklarında tekrarlar çok fazladır. Bu yüzden yepyeni bir bilgiye ulaşabilmek için çok fazla kaynağa ihtiyacımız vardır. Dolayısıyla yeteri kadar kaynağa ulaşıldığında oluşacak veri tabanı ile çok daha sağlam coğrafi lokalizasyon çalışmaları yapılabilecektir.

SUMMARY

This historical geography thesis aims at presenting first examples of a new methodology in the localization of geographical names in Hitite cuneiform tablets. The proposed new methodology will form the basis of wider researches that would include newly developed technological practices in the area of historical geography.

The first step of this thesis consists of classifying names present in the texts found in Maşat Höyük that were identified as Tapika under the light of cuniefrm texts. Those geographical names are classified as the ones present and not present in Boğazköy texts.

In the second step, geographical names related to Tapika in some Boğazköy texts are compiled in line with Tapika and its texts. In this step, the geographical names catalogue titled *Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte* by G.F. del MONTE and J. TISCHLER is used.

A set of intersection is obtained after comparing the list of geographical names obtained from Tapika and a similar list obtained from Maşat tablets. This thesis discusses geograhpical names that fell in this intersection set, based on localization Boğazköy, Maşat Höyük and Ortaköy tablets.

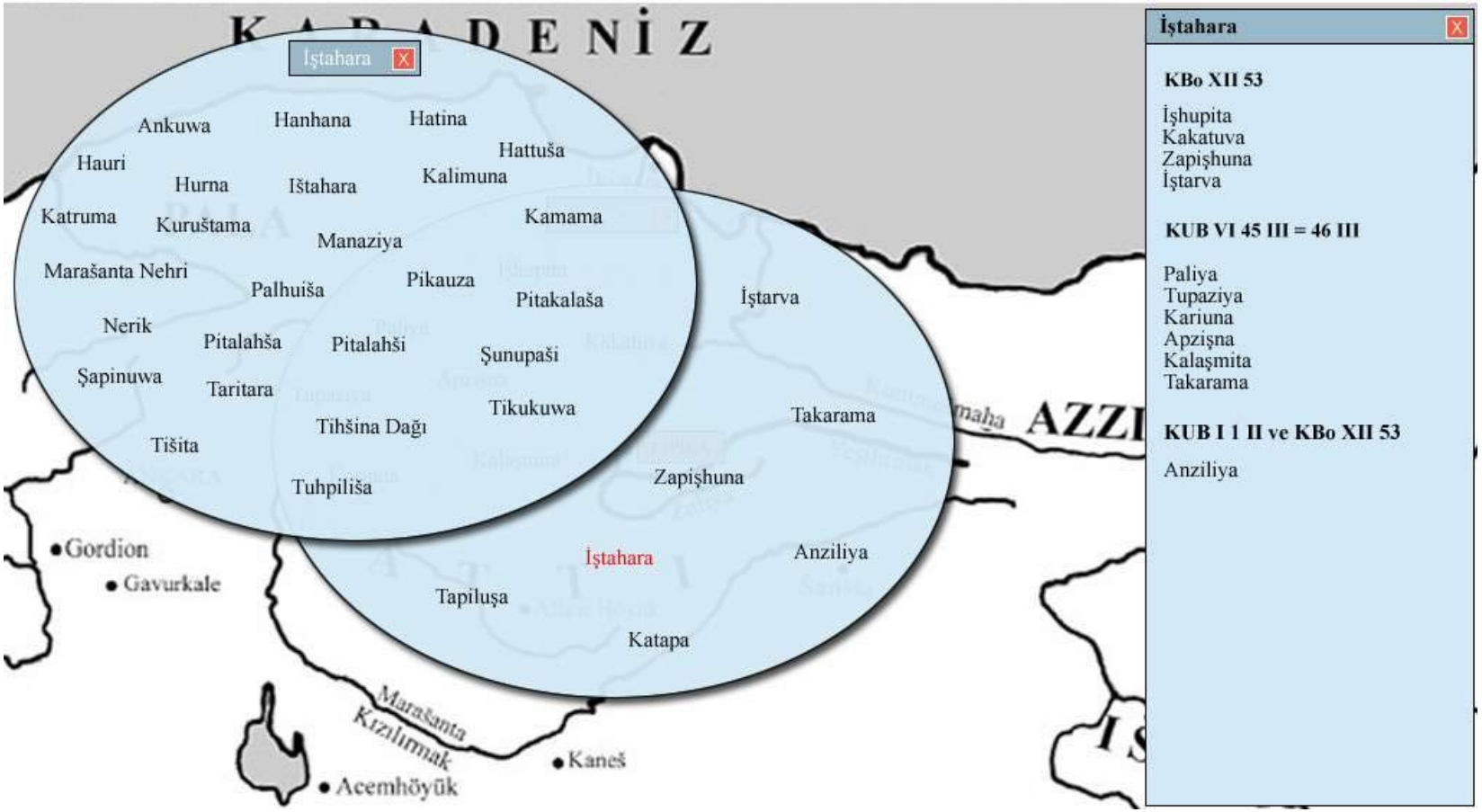
EK 1. ARAYÜZLERDEN ÖRNEKLER

ÇİVİYAZILI METİNLERE GÖRE TAPİKA ve ÇEVRESİ

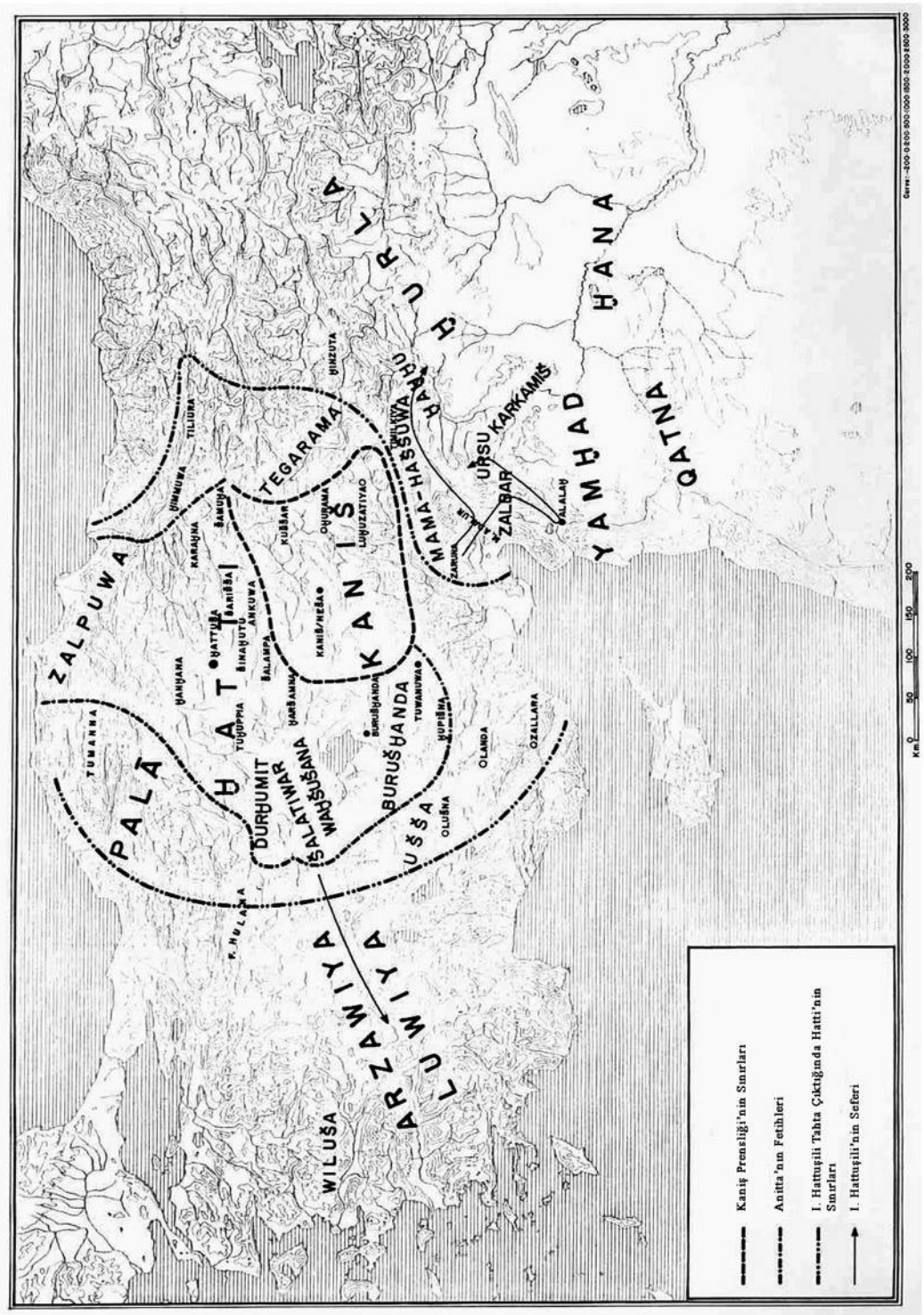
ÇİVİYAZILI METİNLERE GÖRE TAPİKA ve ÇEVRESİ

EK 2. HARİTALAR

Harita 1

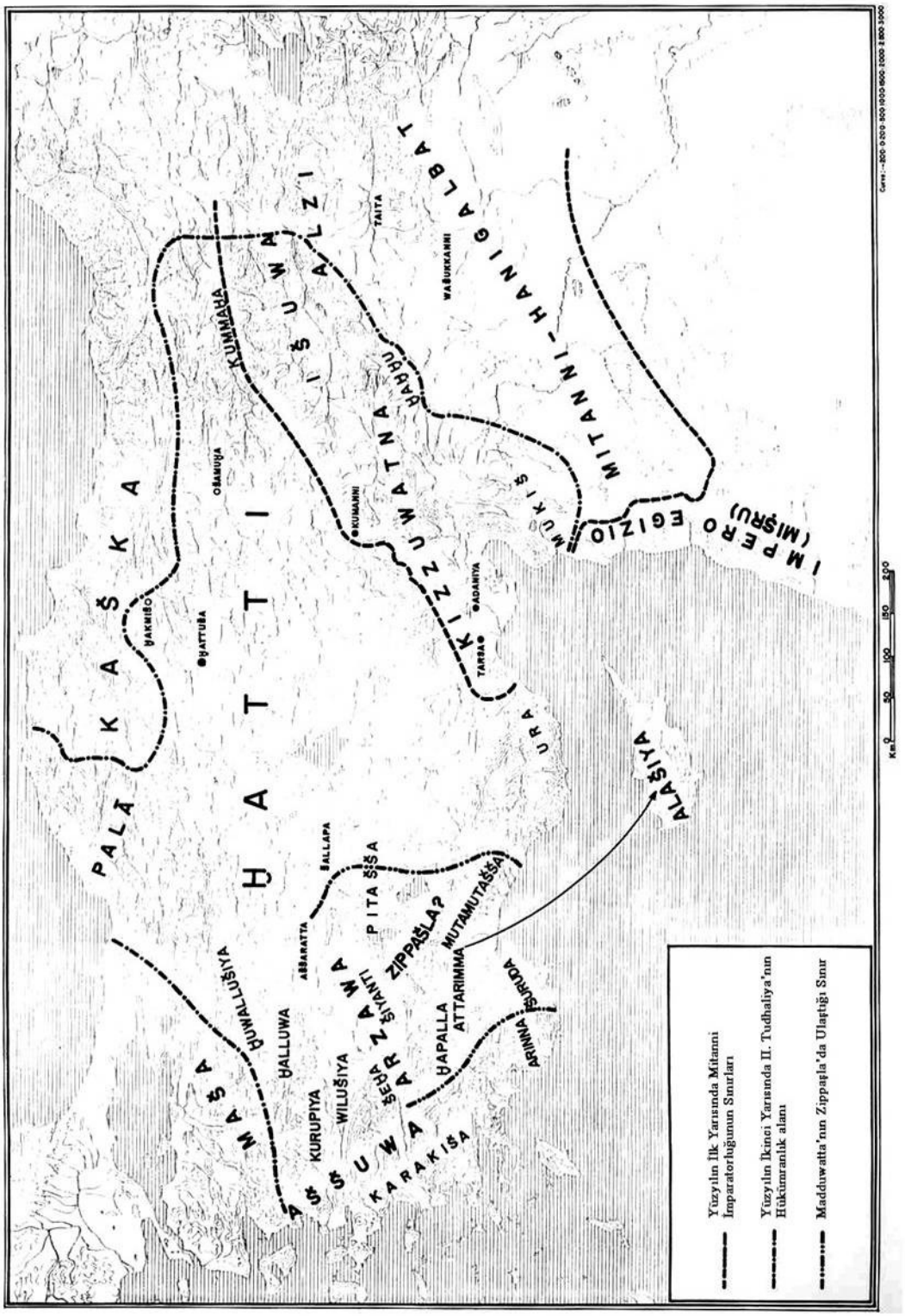
HİTİT DEVLETİ'NİN OLUŞUMU

(M. FORLANINI ve M. MARAZZI, ASVOA 4.3,1986, TAV. XVII)

Harita 2

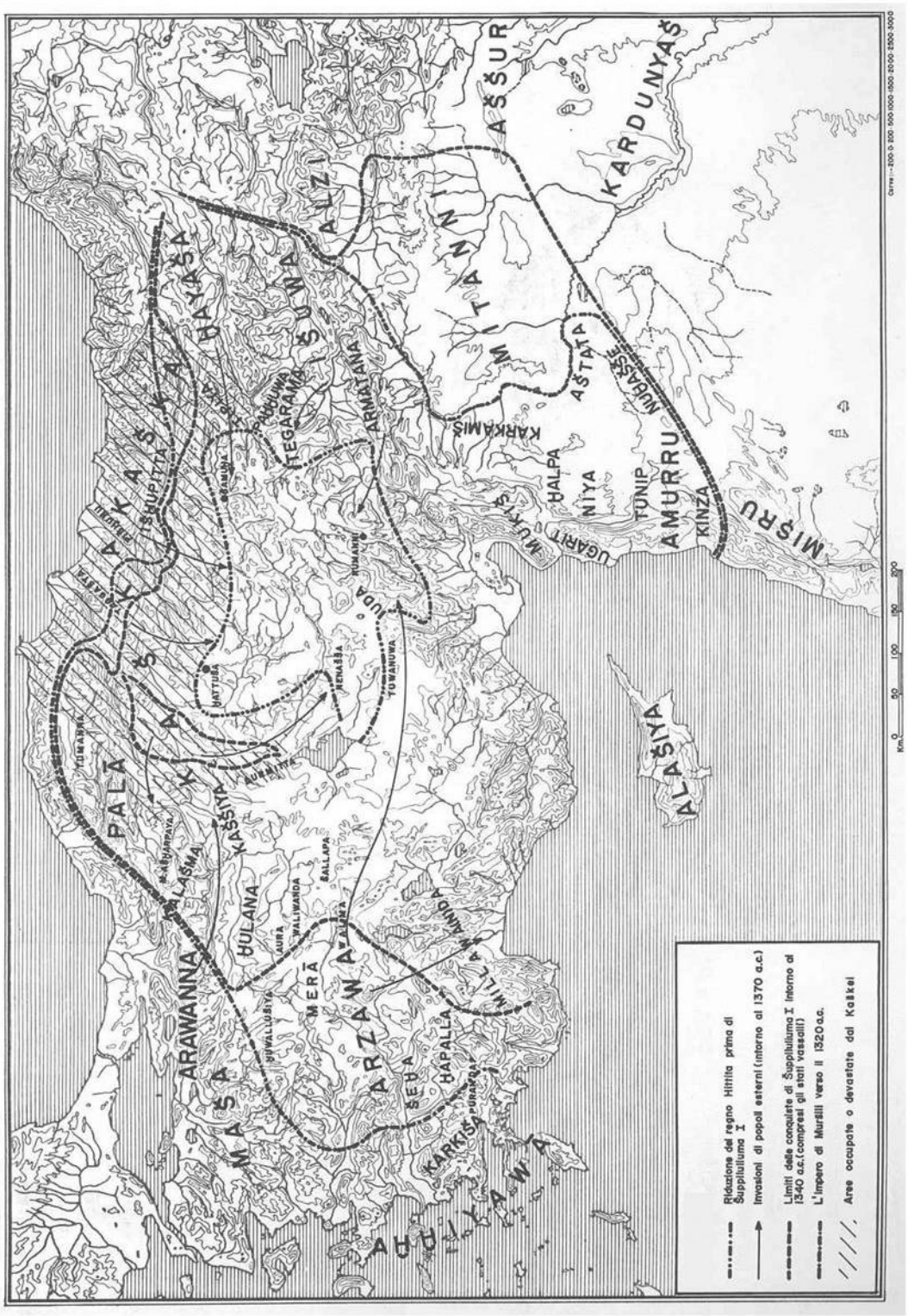
M.Ö. XV. YÜZYIL

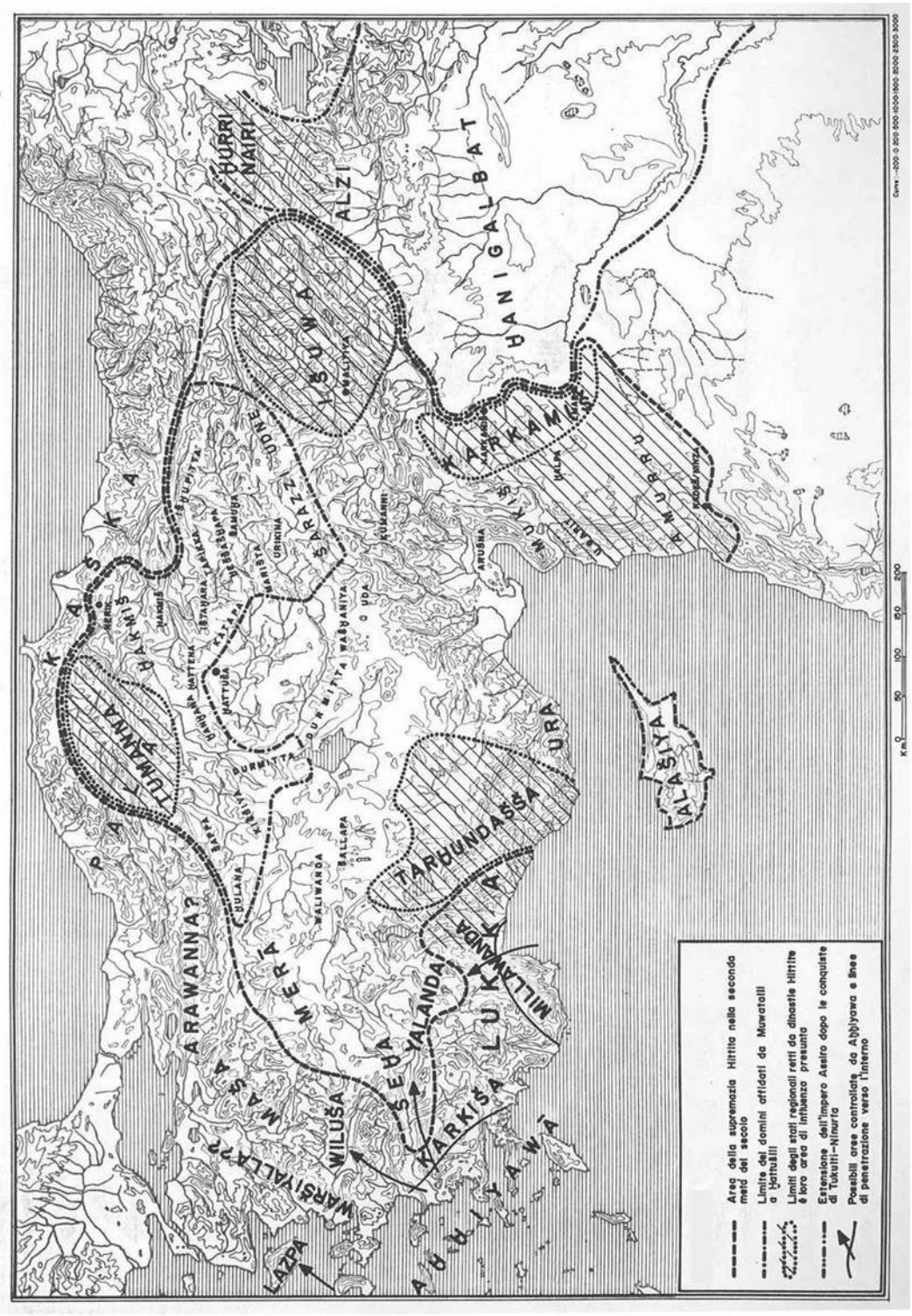
(M. FORLANINI ve M. MARAZZI, ASVOA 4.3,1986, TAV. XVIII)

Harita 3

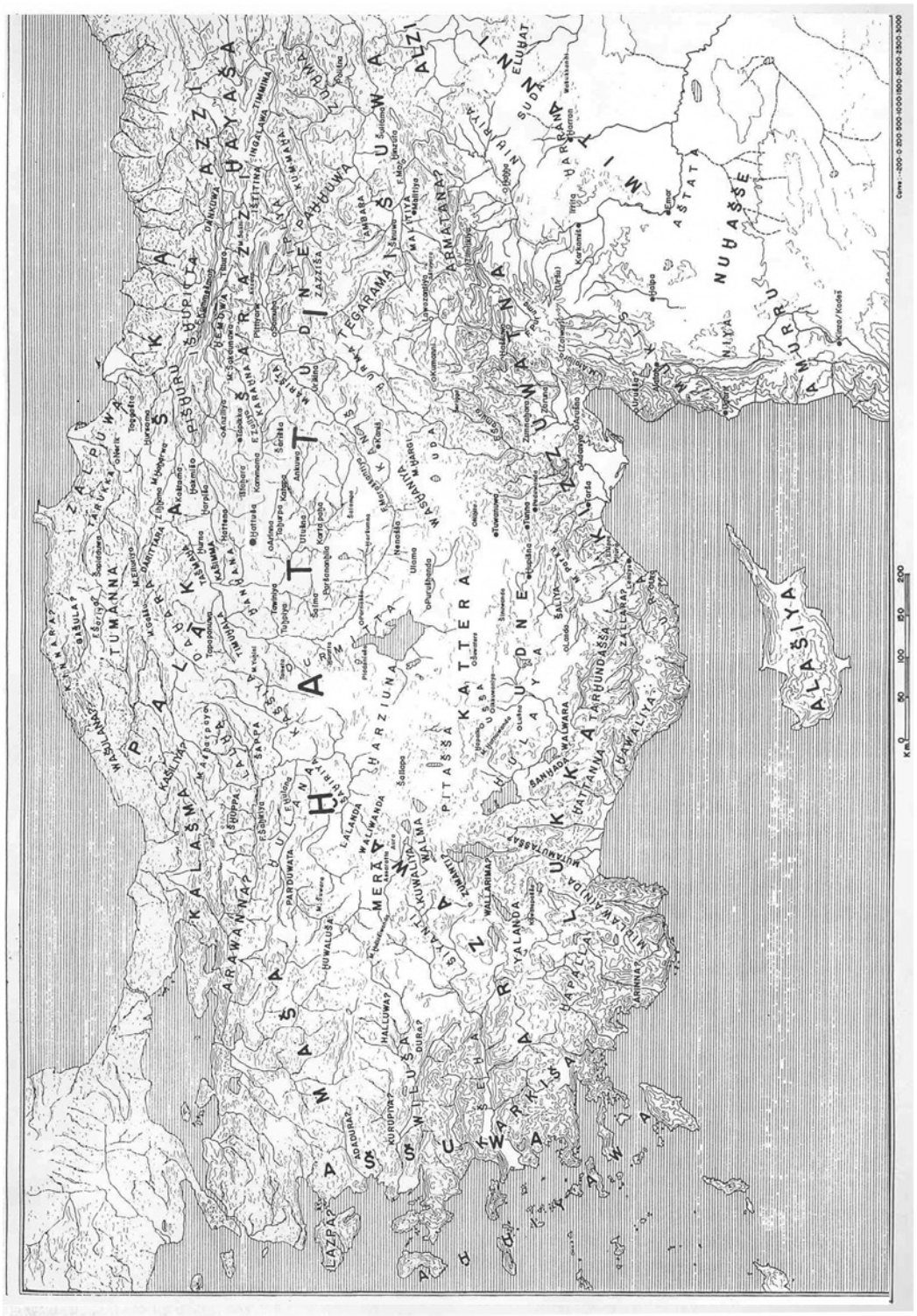
M.Ö. XIV. YÜZYIL

(M. FORLANINI ve M. MARAZZI, ASVOA 4.3,1986, TAV. XIX)

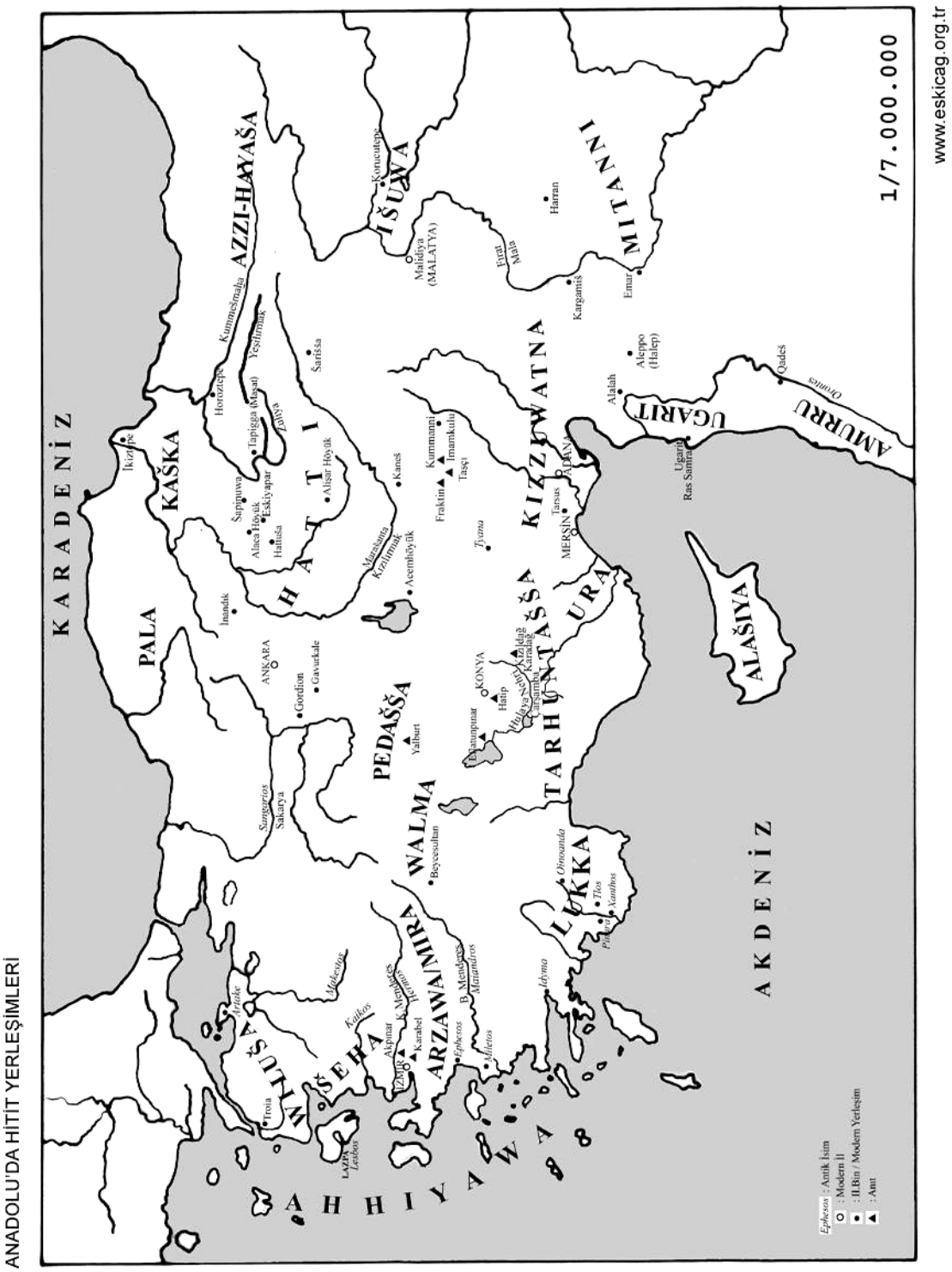

(M. FORLANINI ve M. MARAZZI, ASVOA 4.3,1986, TAV. XX)

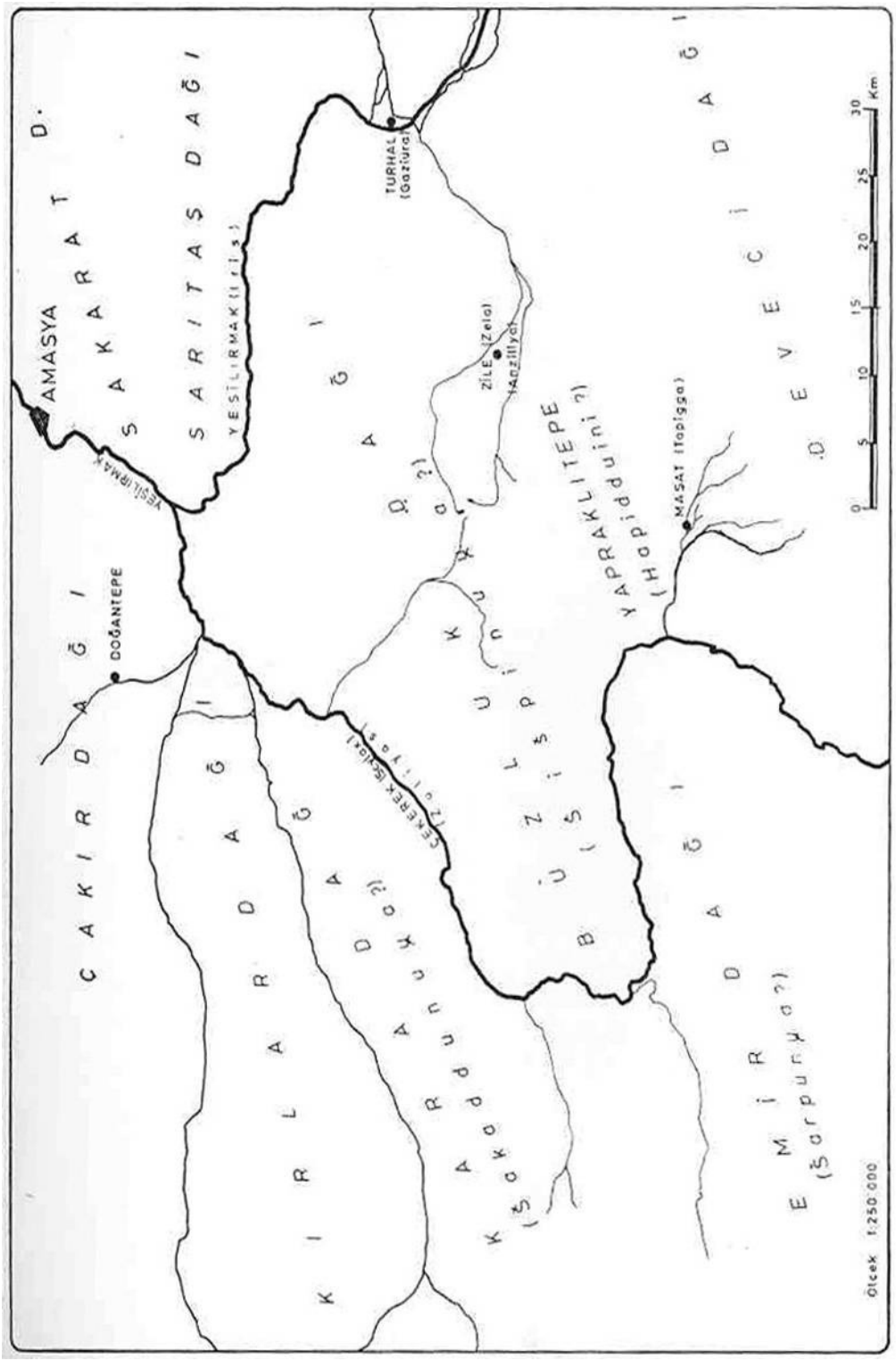

(M. FORLANINI ve M. MARAZZI, ASVOA 4.3,1986, TAV. XVI)

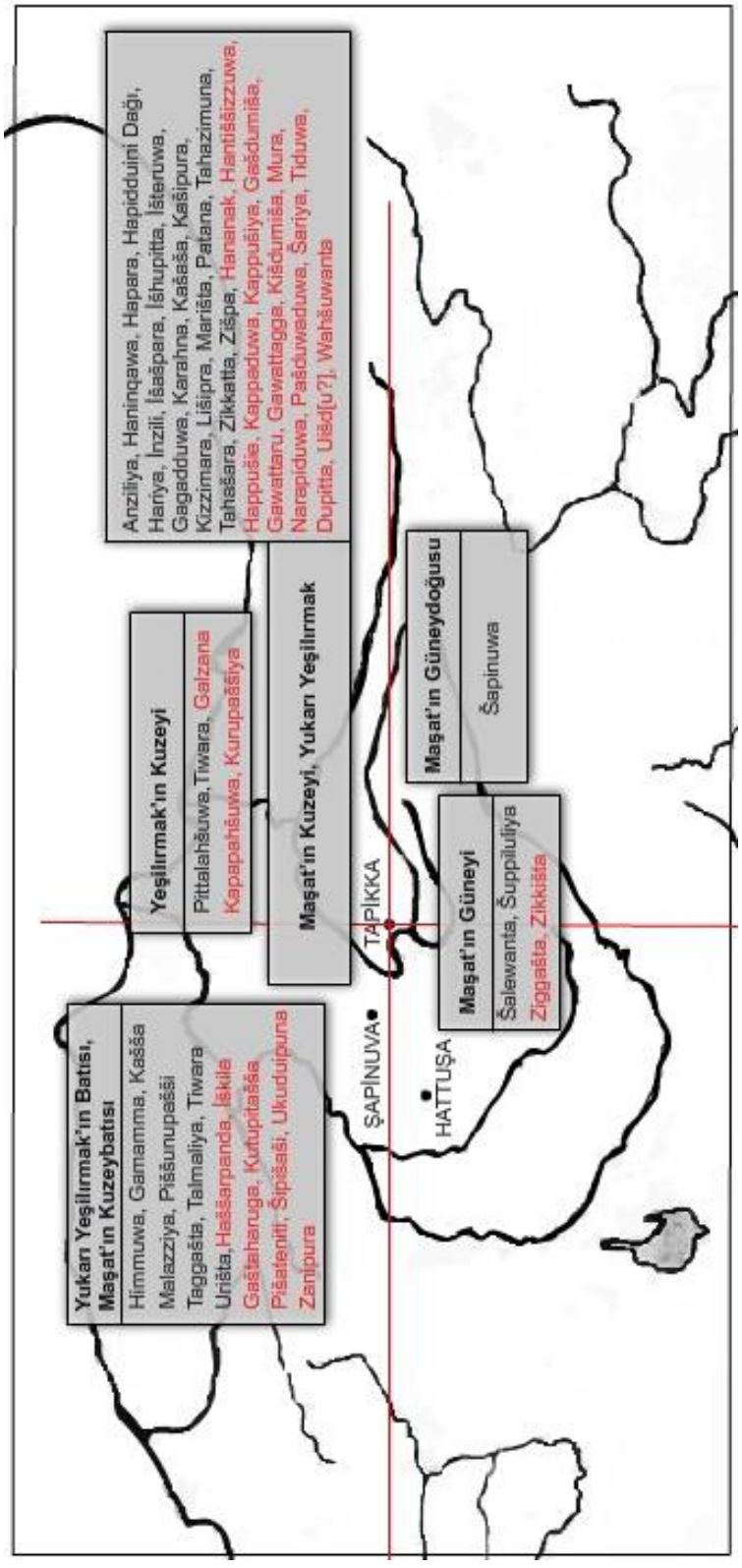
Harita 6: Anadolu'da Hitit Yerleşimleri

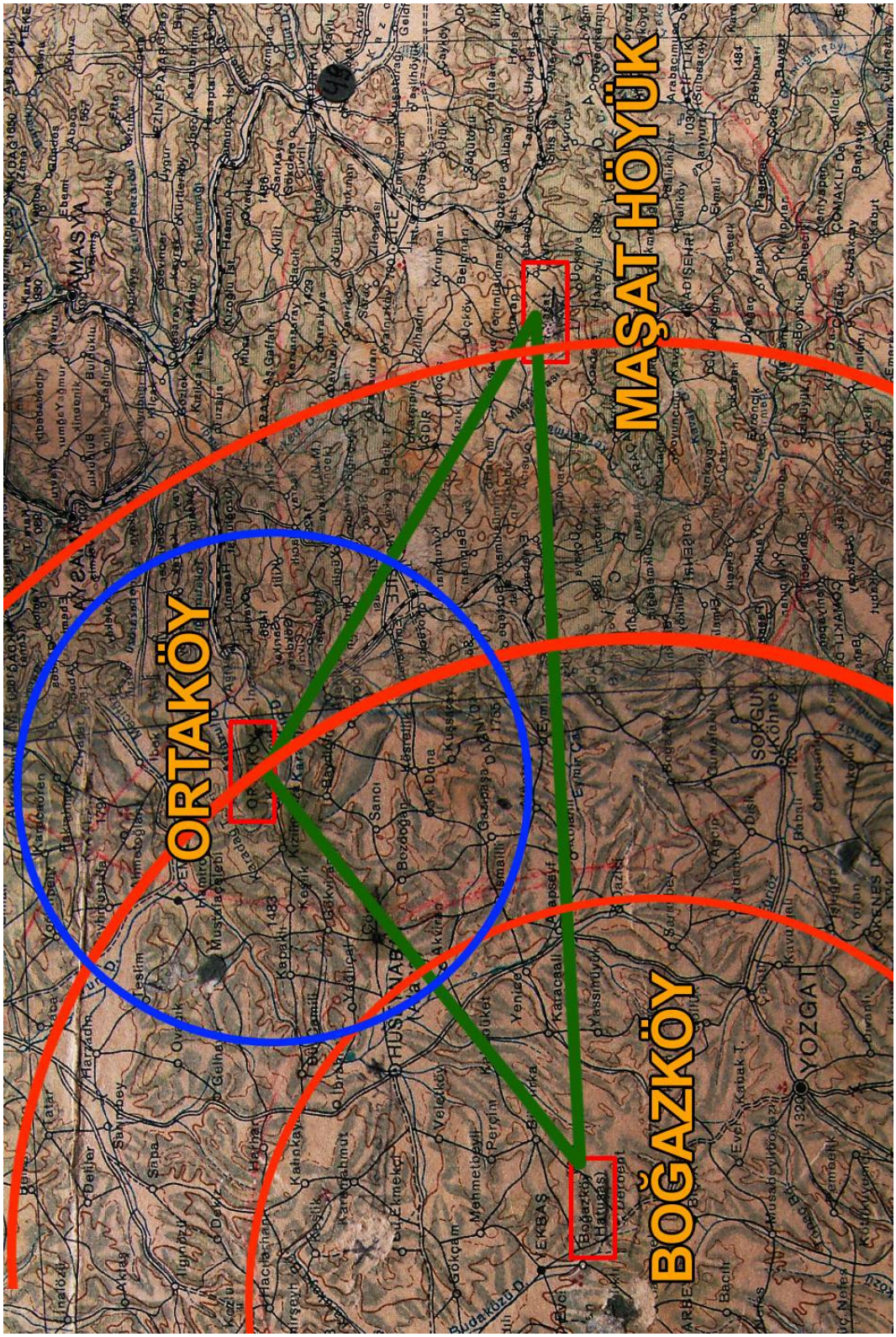
Harita 7: Maşat Höyük tabletlerine göre S. Alp'in identifiye ve lokalize ettiği isimlerler.

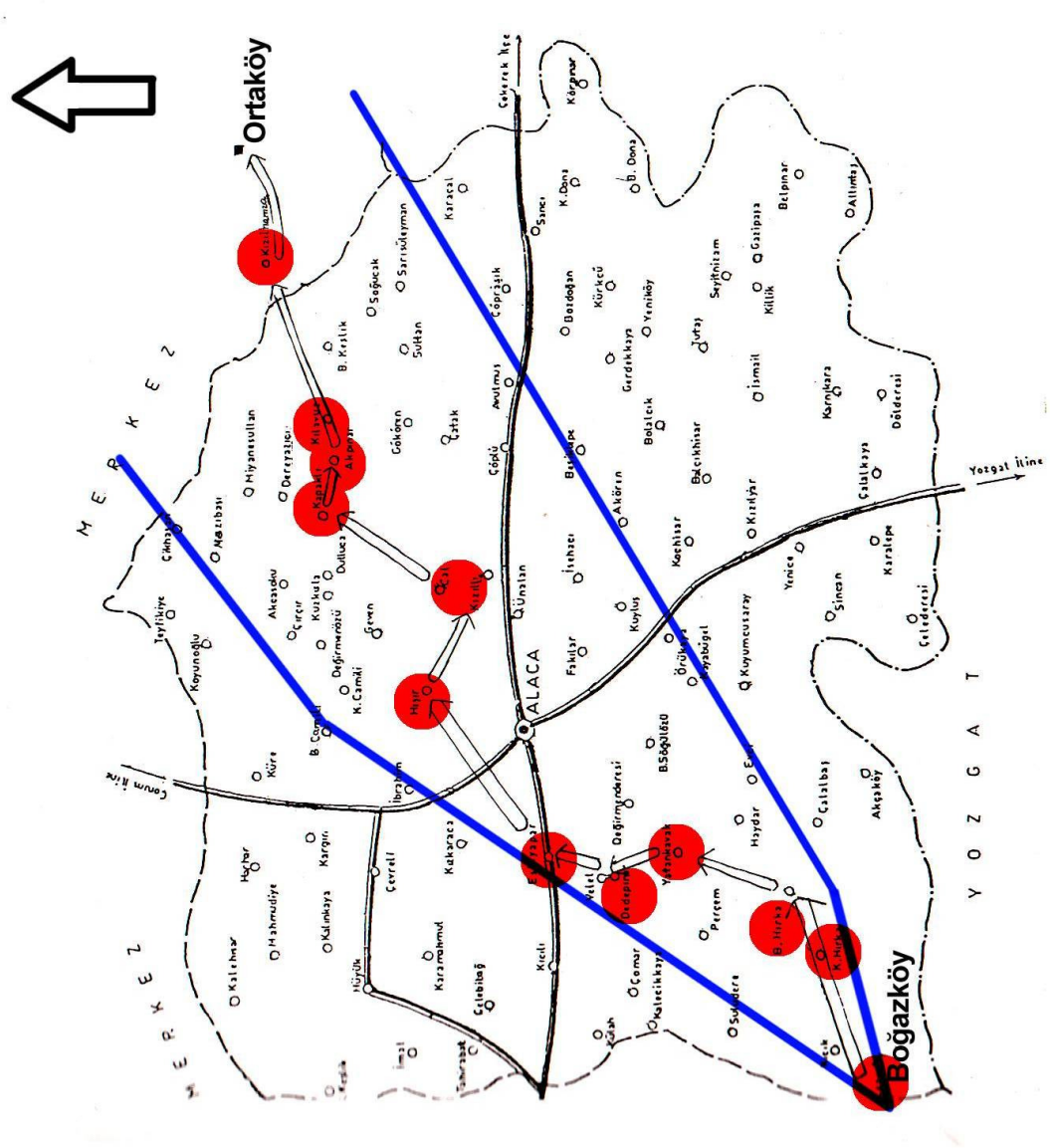
Harita8: Alp'in 1991 yılındaki çalışmasındaki gruplandırmasına göre Maşat metinlerinde geçen coğrafi isimler. (Kırmızı renkli isimler, Boğazköy metinlerinde geçmemektedir.)

Harita 9: Kırmızı ile çizilmiş yayların aralıkları, bölgenin coğrafi şartları gözönüne alınarak, yaklaşık bir günde alınacak mesafeyi göstermektedir.

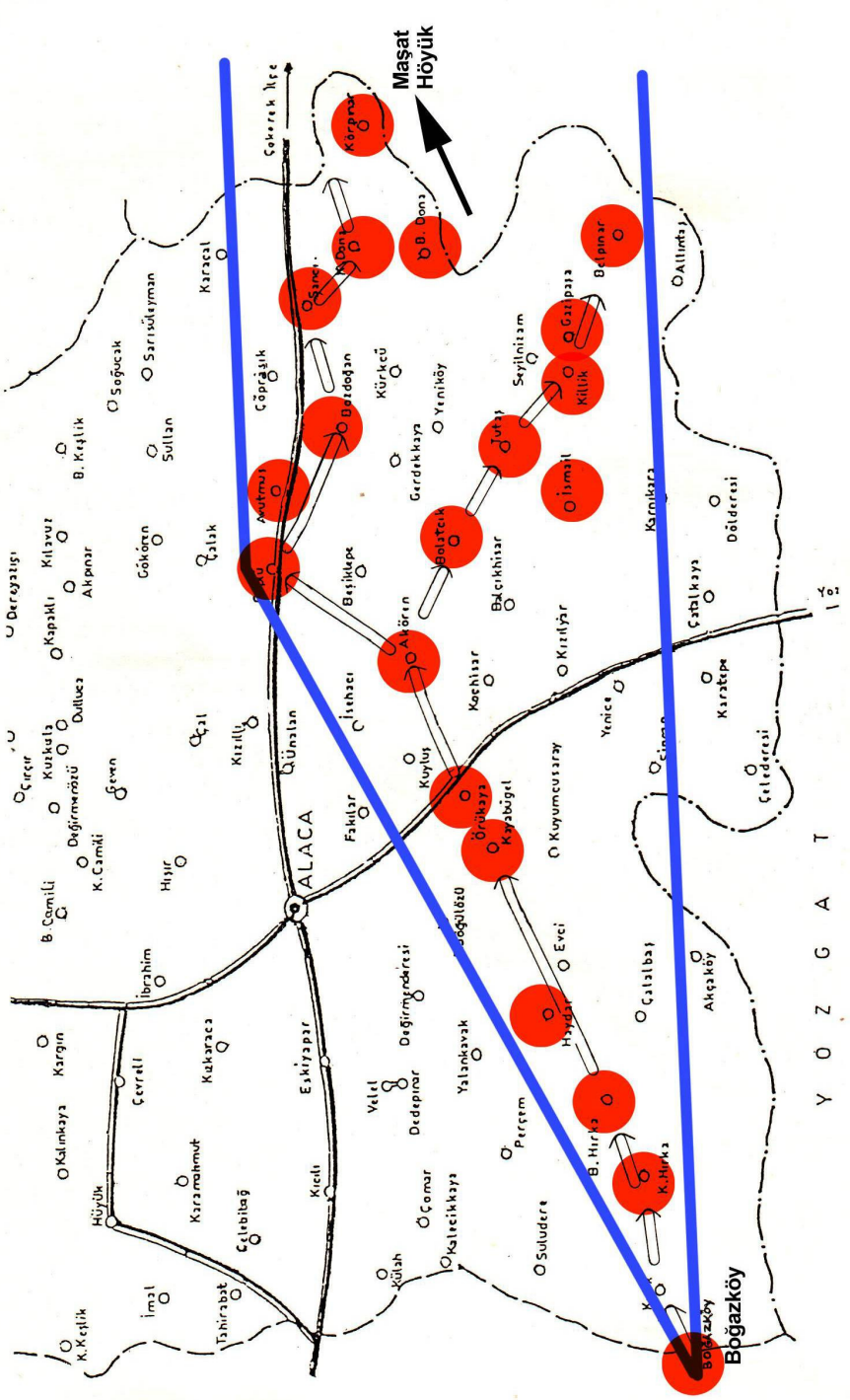

Harita 10: A. Süel ve M. Süel tarafından 1988 yılında yapılan yüzey araştırmasının rotası ve coğrafi sınırları.[347]

[347] Süel, 1989, s. 346.

Harita 11: A. Süel ve M. Süel tarafından 1989 yılında yapılan yüzey araştırmasının rotası ve coğrafi sınırları.[348]

[348] Süel, 1990, s. 97.

EK 3. TABLOLAR

Tablo 1: Maşat ve Boğazköy metinlerine göre Tapika'nın çevresindeki coğrafi isimler.

MAŞAT METİNLERİne Göre TAPİKAnın Çevresi	**BOĞAZKÖY METİNLERİne Göre TAPİKAnın Çevresi**
(Boğaköy metinlerinde de geçen isimler)	
Anziliya	Anziliya (KUB I 1 II ve KBo XII 53)
Gagadduwa	Tapiluša (KUB XXIII 36 + KUB XXXI 35)
Gamazua	Ištahara (KBo IV 13)
Haninqawa	Katapa
Hapara	Paliya (KUB VI 45 III = 46 III)
Hapidduini Dağı	Tupaziya
Hariya	Kariuna
Himmuwa	Apzišna
Inzili	Kalašmita
Išašpara	Takarama
Išhupitta	Išhupita (KBo XII 53)
Išteruwa	Kakatuwa
Kamamma	Zapišhuna
Karahna	Ištarwa
Kašaša	
Kašipura	
Kašša	
Kizzimara	
Lišipra	
Malazziya	
Marišta	
Ninišankuwa	
Patana	
Piššunupašši	
Pittalahšuwa	
Šakaddunuwa Sıradağları	
Šalašna	
Šalewanta	
Šanahuitta	
Šapinuwa	
Šugaziya	
Šuppiluliya	
Taggašta	
Tahašara	
Tahazimuna	
Talmaliya	
Taptagga	
Taptigga	
Tiwaliya	
Tiwara	
Urišta	
Zikkatta	
Zišpa	

Tablo 2: KUB 22.51'deki coğrafi isimler listesinin, Maşat tabletlerine göre Tapika çevresindeki şehirler listesiyle karşılaştırılması.

Bizim ele aldığımız liste	**MAŞAT METİNLERİne Göre TAPİKAnın Çevresi**
	(Boğaköy metinlerinde de geçen isimler)
	Anziliya
	Gagadduwa
	Gamazua
	Haninqawa
	Hapara
	Hapidduini Dağı
	Hariya
	Himmuwa
Hanziva	Inzili
İšhupitta	Išašpara
İşkamaha	Išhupitta
Kamamma	Išteruwa
Katapa	Kamamma
Kuvari Dağı	Karahna
Palhuişa	Kašaša
Tahaşta	Kašipura
	Kašša
	Kizzimara
	Lišipra
	Malazziya
	Marišta
	Ninišankuwa
	Patana
	Piššunupašši
	Pittalahšuwa
	Šakaddunuwa Sıradağları
	Šalašna
	Šalewanta
	Šanahuitta
	Šapinuwa
	Šugaziya
	Šuppiluliya
	Taggašta
	Tahašara
	Tahazimuna
	Talmaliya
	Taptagga
	Taptigga
	Tiwaliya
	Tiwara
	Tiwara
	Urišta
	Zikkatta
	Zišpa

Tablo 3: KUB 22.51'deki listeyi, geliştirdiğimiz yazılımın yardımıyla "Boğazköy Metinlerine Göre Tapika'nın Çevresi" listesiyle karşılaştırılması.

BOĞAZKÖY METİNLERİne Göre TAPİKA'nın Çevresi

	1. Bölge[349]	**2. Bölge**
Hanziva	**Anziliya (1)** KUB I 1 II ve KBo XII 53	**Anziliya (1)**
İşhupita	**Tapiluša (1)** KUB XXIII 36 + KUB XXXI 35	Palhuişa
İşkamaha	**Ištahara (1)** KBo IV 13	
Kamama	Katapa (1)	**Tapiluşa (1)**
Katapa	Paliya (1) KUB VI 45 III = 46 III	Hatinzuwa
Kuvari Dağı	Tupaziya (1)	Katalatuwa
Palhuişa	Kariuna (1)	Nerik
Tahaşta	**Apzišna (1)**	Hai[šihla]
	Kalašmita (1)	
	Takarama (1)	**Ištahara (1)**
	Išhupita (1) KBo XII 53	Ankuwa
	Kakatuwa (1)	Hanhana
	Zapišhuna (1)	Hatina
	Ištarwa (1)	Hattuša
		Hauri
		Hurna
		Kalimuna
		Kamama
		Katruma
		Kuruštama
		Manaziya
		Marašanta Nehri
		Nerik
		Palhuiša
		Pikauza
		Pitakalaša
		Pitalahša
		Pitalahši
		Şapinuwa
		Şunupaši
		Taritara
		Tihšina Dağı
		Tikukuwa
		Tišita
		Tuhpiliša
		Apzišna (1)
		Atunuwa
		Kalašmita
		Kariuna
		Nerik
		Ninišankuwa

[349] "Bölge" başlıkları altında koyu karakterle yazılmış şehir isimleri, Boğazköy metinlerinde altlarında sıralanan şehirlerle metinlerde beraber geçmektedir.